

K
-319

BIBLIOGRAPHY
PAPELISCHMIOU IOANNINON

026000334353

Αριθ. εω. 139008

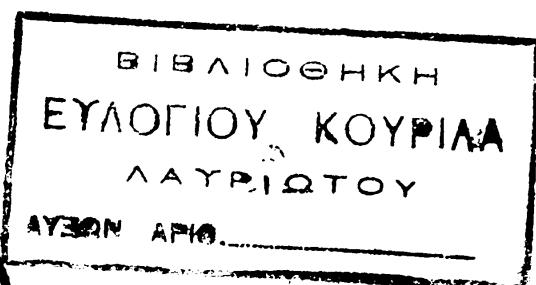
• ΠΛΑΝΕΠΙΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

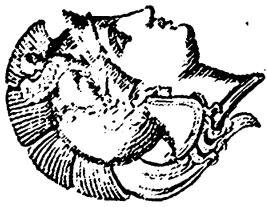
ΑΘΗΝΑΙ

"ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΥΠΟΥ", — ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 36

1932

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΥΧΗ ΑΓΑΘΗ

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΗΝ , ΕΝ ΒΙΒΛΙΟΝΤΑΙ ΛΕΠΤΟΡΙΑΝΝ ΙΝΑΙ ΚΛΑΟΥΡΟΣ ΤΕΧΝΩΝ , ΣΤΑΙΡΙΩΝ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ
ΑΞΩΝ ΤΟΥ ΉΡΑΚΛΕΙΟΥ ΤΑΡΑΤΩΝ ΤΟΥ ΗΘΟΝΟΥ

ΕΒΡΑΒΕΥΣΕΝ

ΖΕΙ ΤΗΙ ΣΚΟΔΩΣΕΙ ΤΗΝ ΔΕ ΖΕΣΤΗΡΙΟΥ ΛΙΣΤΕΣ ΤΗΝ ΧΡΟΝΙΑΝ
ΑΝΕΙΤΤΕ ΔΕ ΤΑΣ ΤΙΜΑΣ ΕΝ ΤΗΙ ΘΙΒΑΚΡΙΟΥ ΜΗΝΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙ
ΕΤΟΥΣ ΧΙΛΙΟΣΤΟΥ ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΟΥ ΤΡΙΑΝΤΟΥ ΤΕΡΙΤΟΥ.

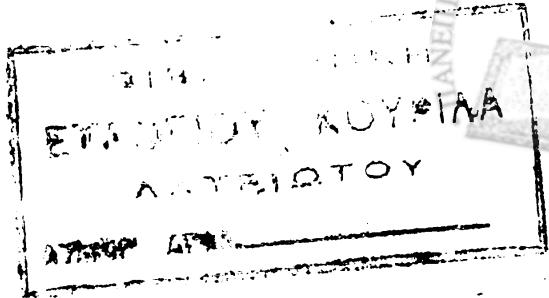
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

[Signature]

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

[Signature]

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΡΗΓΑΣ Ο ΦΕΡΑΙΟΣ

ΚΑΙ

ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΞ ΑΘΩΝΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ *

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

‘Ο πατδαμάτωρ χρόνος ἐσεβάσθη ἐντὸς κρύπτης φυλλάδιον, διασωθὲν ἀπὸ πυρός, ὅπερ δὲν ἐσεβάσθη τοσαῦτὰ παρόμοια ἔντυπα ἐπιλήριμα εἰς τὰ δόμματα τῶν Τούρκων θεωρούμενα. Εὐκόλως πᾶς τις ἐννοεῖ ὅποια ἡ συγκίνησίς μου, δταν ἀνεγνώρισα, ὅτι τὸ χειρόγραφον περιέχει ποιήματα, δωδεκάδα τελείαν, τοῦ ‘Ρήγα Φεραίου μετά τινων ἄλλων. Ἐπέπρωτο ἐν τῇ ἴερᾳ ταύτῃ κιβωτῷ ἐν μέσῳ τόσων ἐθνικῶν κειμηλίων τὰ διασωθῆ καὶ τὸ τιμαλφὲς τοῦτο τῆς Μούσης τοῦ κλεινοῦ ἐθνομάρτυρος ἀνθολόγιον. Ἐπεξεργαζόμενος αὐτὸς πρὸς ἔκδοσιν τῇ βιηθείᾳ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου ἀποκειμένων βιβλίων ἔγνων, ὅτι οὐδεμία πλήρης καὶ συστηματικὴ περὶ τοῦ ‘Ρήγα καὶ δὴ περὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐργασία εἶδε τὸ φῶς. Τοῦτο ἡράγκασέ με τὰ προτάξω, ὡς ἐν σχεδιάσματι, τὸ I μέρος καὶ τὰ συνενώσω μετὰ τῶν ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως τῶν νέων ποιημάτων συμπερασμάτων καὶ πᾶν ὅ,τι κατώρθωσα ν’ ἀποκομίσω ἐξ ὅσων μέχρι τοῦτο ἐγρά-

(*) Πᾶν νέον ιστορικὸν στοιχεῖον σχετιζόμενον μὲ τὸν ζωὴν καὶ τὴν ἐν γένει δρᾶσιν τοῦ ἐθνομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας συγκινεῖ βεβαίως καὶ ἐνδιαφέρει πᾶσαν Ἑλληνικὴν καὶ ιδιαιτέρως πᾶσαν Θεσσαλικὴν ψυχήν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ Δελτίου ἐπιτροπή, ψολονότι εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἐταιρείας ἀπόκειται πρὸς δημοσίευσιν οὐχὶ ὀλίγον ιστορικὸν καὶ μάλιστα λαογραφικὸν ὄλικόν, ἔγνω νὰ περιλάβῃ καὶ μάλιστα νὰ προτάξῃ εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόπον τοῦ Δελτίου τὴν κάπως ἐκτενῆ μέν, ἀλλ ἀξιόλογον πραγματείαν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀθωνιάδος Ἱερατικῆς Σχολῆς κ. Εὐλογίου Κουρίλα περὶ τῶν Ποιημάτων τοῦ Ρήγα, οὐχὶ μόνον διότι δι’ αὐτῆς πρώτην φορὰν καθίστανται γνωστὰ νέα τοῦ Θεσσαλοῦ Τυρταίου ποιητικὰ δημιουργήματα, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ πραγματεία αὕτη, ἀν δὲν ἔχαντλεῖ, πάντως ὅμως ἔξαιρετικῶς προάγει τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν γνωσιόπετα τῶν ποιημάτων τοῦ Ρήγα.

(Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗ)

φησαν καὶ είχον πρόχειρα ἐκ τῆς οὐ σμικρᾶς βιβλιογραφίας. Νομίζω
ὅτι οὕτω παρέσχον ἀρτιωτέραν δπωσοῦν ἔννοιαν τοῦ μεγαλουργοῦ
ἔργου τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων,
ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Ἐάν οὖτοι
εἰς τὸν ἥρωα τῶν Ἀλβανῶν Σκενδέρβεην ἀναγνωρίζουσι τὸν ἐκδι-
κητήν, εἰς τὸν Ῥήγαν ἀνευρίσκουσι τὸν ἐλευθερωτήν. Καὶ τὰ μὲν
ἥρωϊκὰ ἐκείνου κατορθώματα ἡσαν τὸ κήρυγμα, ὅπερ μετὰ τοῦ φρο-
νηματισμοῦ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς τὸ ἀκατάβλητον θάρρος καὶ τὴν ἐλπίδα
τῆς ἀναστάσεως, τὰ δὲ ἐνθουσιώδη καὶ πατριωτικὰ τούτου θούρια τὰ
σαλπίσματα τῆς νίκης, ὅπερ ὡς ἐκ τοῦ ὑπνου τὸν λέοντα, ἐξήγειραν
τοὺς λεοντοθύμους τοῦ 1821 ἥρωας. Οἱ δύο ἥρωες εἶναι οἱ δύο πόλοι,
εἰς οὓς περιστρέφεται δὲ ἐωσφόρος τῆς ἐλευθερίας τῶν Βαλκανίων λαῶν.

Ἐγραφον κατὰ μῆνα Μάιον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1932 ἐν τῇ
Ἀθωνιάδι Ἱερατικῇ Σχολῇ τοῦ Ἀγίου Ὁρούς.

Γ. ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ

I. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΟΥ

1. Χαρακτήρ τῆς ποιήσεως τοῦ Ἀρίστου — Τὰ διασωθέντα ποιήματα — ‘Ο Ἀρίστος εἰς τὸν Ἀθανάσιον καὶ τὸ χειρόγραφον τῶν ποιημάτων.

Τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας λύρα ἐναρμόνιος καὶ σάλπιγξ τυρρηνικὴ ὑπῆρξεν ἀληθῶς **‘Ρήγας δ Φεραῖος**. Ἀπετάθη διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν, ὡμίλησεν ἀπ’ εὐθείας εἰς τὴν καρδίαν, καὶ οὐ μόνον οἱ Ἑλληνες ἐνιόησαν αὐτὸν καὶ ἀπήντησαν δι’ ἔξαλλου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς Βαλκανίους λαοὺς συνεκλόνισε τὸ πατριωτικὸν αὐτοῦ κήρυγμα. Βεβαίως δὲν εἶναι διὸ πρῶτος κῆρυξ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν—πολλοὶ προηγήθησαν αὐτοῦ, ἀλλ’ οἱ πεζοὶ αὐτῶν λόγοι ἔμειναν ἀνευ ἀποτελέσματος, ἔπειτα πτερόδεντι—εἶναι δικαῖος διὸ πρῶτος αὐτῆς ποιητής, καὶ ἔδρειψε ταχέως τὰ πρωτόλεια τῆς πειθοῦς. Δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητῆς· μόλις κατώρθωσε νὰ συγκομίσῃ ἀνθύλια τινα ἐκ τοῦ λειμῶνος τῶν Πιερίδων Μουσῶν, ἀλλὰ ταῦτα ἥσαν ἀκραιφνῆ καὶ ἀπέπνεον τὸ ἄρωμα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Τὴν ἀπλότητα τῆς πλοκῆς τῶν στίχων ἀνεπλήρουν τρόπον τινὰ ἡ ἀπλότης καὶ ἀφέλεια τῆς γλώσσης, καὶ τὴν ἀπουσίαν ἔξαρσεως ποιητικῆς ὁ ἀγνὸς ἐνθυσιασμὸς καὶ ἡ φρογερὰ φιλοπατρία. Ἡ θεοκίνητος τοῦ εὐγενοῦς Θεοσαλοῦ μολπὴ ὑπὸ τῶν ιερωτέων τοῦ Γένους ἴδαινικῶν διαπνεομένη, ἥναπτε φλόγας ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ στήθη τῶν πατριωτῶν. Ὁραματιζόμενος τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ ὑπὸ ἀκαθέκτου ζήλου ἐλαυνόμενος, ἔλαβεν ὡς ὑπογραμμὸν τὸν **Τυρταῖον** καὶ ἐποίησε πατριωτικὰς φῶδας, ἃς πέποιθεν ἵσως διτι θὰ ἔψαλλεν ἡμέραν τινὰ ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἑλληνικῶν ταγμάτων¹. Καὶ δὲν ηὔτηχησε μὲν ὡς ἀρχηγὸς αὐτὸς νὰ ψάλῃ ταύτας, ἀλλ’ ἐδημιούργησεν ἀρχηγούς, οἵτινες διὰ τῶν θουρίων αὐτοῦ ὠδήγησαν νικηφόρους τὰς Ἑλληνικὰς φάλαγγας ἀπὸ νίκης εἰς νίκην καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν². Οὐδόλως ὑπερβάλλει τις τὴν ἀλή-

(1) **Πέζος Νερουλδές**, ‘Ιστορία τῶν γραμμάτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.
*Ἐπιθι ὅσα ἀξιόλογα γράφει ἐν σ. 60—61.

(2) Δὲν δυνάμεθα νὰ μη ἐπιναλάβωμεν ὅδε τὸν θαυμάσιον τοῦ **Κούμα χαρακτηρισμού**: «Μὲ γλῶσσαν τόσον δημόδη, ὥστε τὴν ἐκατολάμβανε πᾶσα ταξις Ἑλλήνων, εἰς νόμον μουσικόν, ὅστις ἡτο πάγκοινος εἰς τὰ στόματα ὅλης τῆς κατωτάτης κλάσεως τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐπύνθεσεν φῶδην παθητικωτάτην, διὰ τῆς δόπιας ἐκάλει ὄλους εἰς τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀρχαίαν των δόξαν καὶ ἐλευθερίαν . . . . Ἀλλὰ τὰ τραγούδια του διεδόθησαν κατ’ ὄλιγον εἰς ὄλον

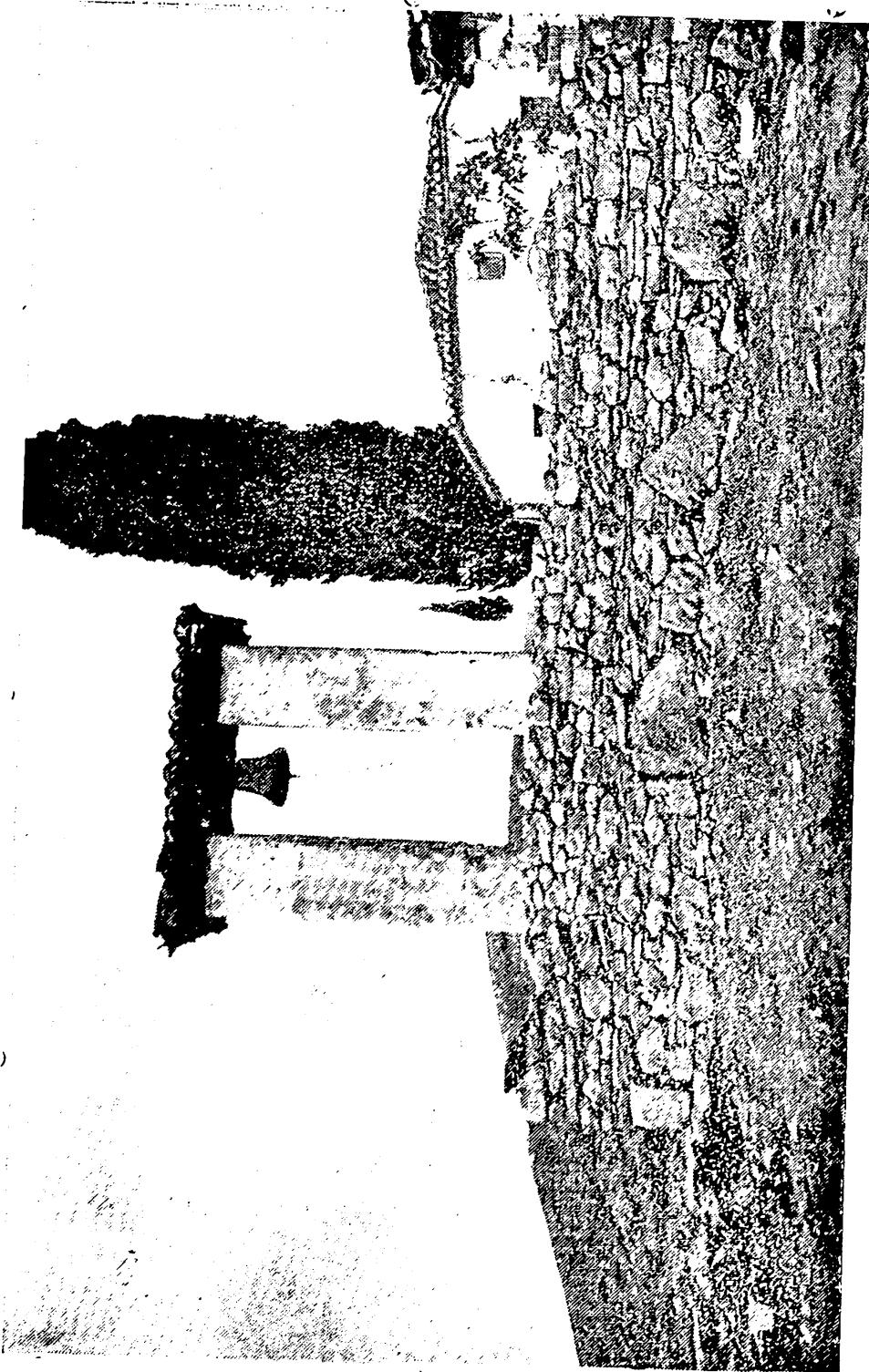
θειαν χαρακτηρίζων τὰ ποιήματα τοῦ **Ρήγα** ὡς τὸ **Ἐναγγέλιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας**. Ἀλλὰ τίνα τὰ περιαδόμενα ταῦτα ποιήματα; **Δύο μόνον ἐκ τούτων εἶναι γνωστὰ σήμερον** ὡς ἔογα τοῦ **Ρήγα**, ὃ θιύριος **Ως πότε παλληκάρια** καὶ ὃ **ῦμνος Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων**, ὅστις μάλιστα ἐσχάτως σπουδαίως ἡμφισθήθη, ὡς ὀψόμεθα¹. Πρώτη ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Ἱασίῳ τῷ 1814: **Ρήγα Βελεστινλῆ ὕμνοι καὶ ωδαί, μετὰ προσθήκης κι' ἀλλων τινῶν** (εἰς 12εν). **Ο Φιλήμων** περὶ τῆς ἐκλιπούσης ταύτης ἐκδόσεως λέγει: «Διεσώθησαν ὀλίγα μόνον φυλλάδια ἐκ τῶν ποιήσεων τούτου. Οἵ "Ἐλληνες τὰς ἀντέγραφον μὲ τόσην προδυνμίαν, ὅση ἡτον ἡ σπανιότης των καὶ ήδη δίψα τῆς μὴ ὑπαρχούσης ἐλευθερίας. Καθ' ὅσον ἡμεῖς ἡξεύρομεν, **δύο ἥσαν κυρίως αἱ ποιήσεις τοῦ Ρήγα**, ὅστις ἔγραψε διὰ τὸν λαὸν εἰς ἀπλούστατον ὑφος, ἀλλὰ μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν, **δ Θούριος**: "Ως πότε παλληκάρια! νὰ ζοῦμε στὰ στενά... καὶ **δ Παιάν**: "Ολα τὰ ἔθνη πολεμοῦν — καὶ στοὺς τυράννους τους ὁρμοῦν... »². Δυστυχῶς οὐδὲν ἀντίτυπον διεσώθη τῆς σιλλογῆς ταύτης, ἢν ὡς φαίνεται καὶ ὁ **Φιλήμων** δὲν εἶδε, οὔτε ὁ μακ. **Δάμπρος** ἡδυνήθη ν' ἀνεύρῃ. Ασφαλῶς ὅμως οἱ παλαιότεροι θὰ ἔγνωριζον πλείονα, ἀλλως δὲν ἔξηγείται (εξ ἐνὸς ἢ δύο) ἡ θεοποίησις τοῦ ποιητοῦ. Καὶ βεβαίως θὰ ἔγραψε πολλά, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐν τοῖς ποιήμασιν ἔξωτερίκενε καὶ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ ὁ ποιητὴς φρονήματα. Ο **Δάμπρος** θεωρεῖ λίαν ὄψιμον τὴν ποιητικὴν τοῦ **Ρήγα δρᾶσιν** μετὰ τὴν ἔκδοσιν **Τοῦ Σχολείου τῶν νιελικάτων** (1790), λέγει, ηρχισε νὰ στιχουργῇ κωλυόμενος τέως ὑπὸ ἀλλων ἀσχολιῶν. Τοῦτο οὐδόλως ἀληθεύει, διότι φεύγων τὴν τυραννίαν τῆς πατρίδος δ. **Ρήγας**, ποὺν ἡ μεταβῆ εἰς Κήπολιν, διηλθεν ἐξ **"Αθω**, ἔνθα ἀναφέοται, ὅτι **τραγῳδήσας** ἔθνικὰ ἄσματα ἐνεθιουσίασε τοὺς μοναχούς. Αἱ μοναὶ τοῦ **"Αθω** ὑπῆρξαν τὸ κοησφύγετον τοῦ **Ρήγα**, ὅπακις ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι κατεδιώχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων³. Ο μακ. **Πολιτης** περὶ τούτου γράφει τὰ ἔξης: «ο ἔξαδελφός του... τὸν προέτρεψε νὰ μεταβῆ καὶ αὐθις εἰς τὸν **"Αθω** καὶ νὰ σιμβουλευθῇ τὸν ἥγονύμε-

τὸ γένος. Μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἔψαλλαν τὴν τοῦ **Ρήγα** φύδην εἰς πᾶν συμπόσιον καὶ εἰς πᾶσαν συντροφίαν... . (Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τομ. ΙΒ' σ. 601).

(1) Τὸ δημοφιλέστατον **Ω παιδιά μου** — ὁρφανά μου κτλ. εἰς τὰς νεωτέρας **Ἀνθολογίας** ἀναγράφεται ὡς ποίημα τοῦ **Φεραίου** (βλ. **'Αναγνωστικὸν Γ. Μέγα—Γ. Κονιδάρη**, Αθῆναι 1927 σ. 122—124 καὶ παρ' αὐτῷ τῷ **Λ. Μελά** ἐν Γεροσπάθει ἐκδ. Λ' σ. 518: **"Αχ παιδιά μου κτλ.**). **Ως πολεμιστήριον** ἄσμα τοῦ **Φεραίου** φέρεται ἐπίσης παρ' **Αύλωνίτη** (ἐκλογὴ Νεοελλ. Ποιημάτων, **Αθῆναι** 1924 σ. 23) ἔτερον ἀρχόμενον ὡδε: **"Ο καιρός, ἀδελφοί, τῆς ἐλευθερίας φθάνει κτλ.** (βλ. κατ.).

(2) Δοκίμιον **Ιστορικὸν** περὶ τῆς Φιλ. **Ἐταιρίας** (Ναυπλία 1834) σ. 98—99 Οὗτος τὸ ἀνωτ. **Ω παιδιὰ μου** ἀποδίδωσιν εἰς **Παναγιώτην** **Ανδρόνικον** (**Τοιπολιτική**) (σ. 216). **Ο Περραιβός** καὶ ἔτερον θούκιον ἀναφέρει τοῦ **Ρήγα** (βλ. κατ.).

(3) Πανελλήνιον Λεύκωμα ὑπὸ I. **Χατζηϊωάννου**, τομ. Ε'. σ. 228.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΟΝΤΑ ΕΙΣ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
Βελεστίνος

(Άριθ. εκ. 1)

(Έκ τῆς καλλιτεχνικῆς συλλογῆς τοῦ
Βόλω ζωγράφου - φωτογράφου Κ. Ζηνέων)

νον τοῦ Βατοπεδίου **Κοσμᾶν**. Τὴν ἑσπέραν παρεκάθισαν εἰς δεῖπνον καὶ ἐν στιγμῇ φιλοπάτριδος διαχύσεως ὑψῶν εἰς πρόποσιν τὸ ποτήριον, ἔνθους καὶ μετὰ δακρύων ἐτραγώδησεν δὲ **Ρήγας**:

Καλλίτερα μιᾶς ώρας ἐλεύθερη ζωὴ ....

‘Ο ήγούμενος... ἐνεθάρρυνε τὸν ‘Ρήγαν διὰ συνετῶν συμβουλῶν’ ἔχο-
ρήγησε δὲ αὐτῷ καὶ χρηματικὴν βοήθειαν καὶ συστατικὸν γράμμα πρὸς
τὸν ἐν Κων]πόλει πρεσβευτὴν τῆς ‘Ρωσσίας.’⁽¹⁾ Τὰς τοιαύτας στενάς
πρὸς τοὺς ‘Αγιορείτας σχέσεις τοῦ ἐθνομάρτυρος προσεπικυροῦσι τὰ
εὑρεθέντα καὶ ἥδη εἰς φῶς διδόμενα ποιήματα.

Πρὸς εἰκοσαετίας καταρτίζων πλήρη κατάλογον τῶν ἐν τῇ ἔρημῳ
τοῦ ‘Αθωνος διεσκορπισμένων τῇδε κακεῖσε χειρογράφων, ὃν δὲ Α'
τόμοις ἐδημοσιεύθη πρὸ ἔτοντος, ἐνέτυχον ἐν τρώγλῃ τινὶ περὶ τοὺς 20
κώδικας, οἵτινες εἶχον διαφύγει τὴν βουλιμίαν τῶν καδικοσυλλεκτῶν
‘Ρόσσων, ἢ μᾶλλον δὲν εἶχεν ἐπιστῆ ἢ ώρα τῆς ἀπεμπολήσεως.⁽²⁾ Μεταξὺ τούτων εὑρέθη καὶ τετράδιον γεγραμμένον ἀρχομένου τοῦ ΙΘ'
αἰῶνος κοὶ περιέχον τὰ ἐν λόγῳ ποιήματα. Ἐν τῷ κελλίῳ τῷ κρύπτοντι
τὰ χειρόγραφα ταῦτα, κειμένῳ εἰς θέσιν Κερασιῆς καὶ ἐπωνυμούμενῳ
τοῦ Χατζηγιώργη, ἔγκατεβίωσαν ἐπίσημοι ἄνδρες. Εἰς σημειώματα τῶν
εἱρημένων καδίκων, οἵτινες περιῆλθον ἥδη εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς
‘Αδελφότητος τῶν ἐν τῇ σκήτῃ τῶν Καυσοκαλυβίων Ιωασαφαίων, φέρε-
ται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου **Χριστοφόρου τοῦ Προδρομίτου**,
ὑφ’ οὗ πιθανῶς κατηρτίσθη καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ποιημάτων³. Οὗτος
ὅμως ἐστερεῖτο παντελῶς τῆς γνώσεως τῶν περὶ τὴν νεωτέραν ποίησιν
κονόνων, διὸ καὶ ἡ ἀντιγραφὴ τυγχάνει πλημμελεστάτη. Δὲν ὑπάρχει
κανὴ κανονικὴ τῶν ποιημάτων διαίρεσις, ἐν πολλοῖς δὲ ταῦτα ἀντε-
γράφησαν καταλογάδην. Ἐντεῦθεν οὐ πάνυ τυχερής ἦν ἡ ἀντιγραφὴ
καὶ διαρρύθμισις τῶν διαφόρων τιμημάτων καὶ στροφῶν. Πρὸς τοῦτο
ὅδηγὸν καὶ γνώμονα εἶχον πλὴν τῆς ἐννοίας τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν
πισότητα τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν ὁρμόν τῶν στίχων. ‘Αλλ’ ὁ ἀντι-
γραφεὺς δυστυχῶς ἦν λογιώτατος, καὶ εἰσήγαγεν οὐ μόνον τὴν τῆς

(1) ‘Εστία, τόμ. ΙΘ’ (‘Αθῆναι 1885) σ. 15, κατ’ ἀντιγραφὴν τοῦ φίλου κα-
θηγητοῦ κ. Κ. Αμάντου. Είναι περίεργον ὅτι ἐν ‘Αθω κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς
‘Επαναστάσεως εὑρίσκομεν μεταξὺ τῶν παρὸς τὸν Ισθμὸν ἀγωνιζομένων Ελλήνων
καὶ τὸν καπετάνην ‘Ρήγαν. (Σμυρνάκη, τὸ ‘Αγιον Ορος, ‘Αθῆναι 1903, σ. 175)

(2) Τὴν πᾶσαν σχεδὸν λείαν χειρογράφων καὶ εἰκόνων Βυζαντινῶν, ὡν
βρίθουσι τὰ Σλαβικά σκηνώματα, ἀπεκομίσαντο οἱ ‘Ρωσσοί ἐκ τῶν Αθωνικῶν
σκητῶν καὶ κελλίων. Τοῦτο ἡνάκιασέ με ἐπὶ ἐν τοῖς νὰ ὑποβληθῶ εἰς μυρίους
κόπους, ἵν’ ἀνακαλύψω περὶ τοὺς 600 κώδικας, οὓς εἶχον ἀποκρύψει οἱ ἀσκηταί,
ὅτε διῆλθεν ὁ μακ. Λάμπρος, καὶ νὰ καταγράψω αὐτούς.

(3) Βλ. περὶ τούτου, Κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ιερᾶς σκήτης τῶν Καυ-
σοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς συνταχθέντα ὑπὸ Εὐλογίου Κουφίλα Λαυ-
ριώτου (Paris, 1930) σ. 67-68. Τὸ τετράδιον, (οὗ δυστυχῶς ἔξεπεσον φύλλα),
συνέπηξα μετ’ ἄλλων εἰς τὸν ὑπ’ ὑπ. (130) 44 κώδικα (διαστ. 0,245 X 0,175 ἐν σ.
76) καὶ ἐπέγραψα τότε αὐτό : «Δρᾶμα νεοελληνικόν» (φ. 41 α — 54 β).

λογίας γλώσσης δρυθογραφίαν καὶ φθογγολογίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς καταλήξεις ἀνεπλήρωσεν, ἔνθα ὑπῆρχεν ἔκθλιψις, πρὸς τούτοις καὶ τὸ τελικὸν ν¹. Οὕτω κατέστρεψεν ἐντελῶς τὴν τε ποσότητα καὶ εὐρυθμίαν τῶν συλλαβῶν. Καὶ ὅμως ὁ Χριστοφόρος ἦν τῶν μαθητῶν καὶ διαδόχων τοῦ Εὐγενίου ἐν τῇ Ἀθωνιάδι, διακριθεὶς μάλιστα ὡς ποιητὴς μελῳδικῶν ἀσμάτων, ἐν λογίᾳ ὡς φαίνεται γλώσσῃ².

2. Ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ τῶν ἀνεκδότων ποιημάτων.

Α'. Παιὰν πρὸς τὴν Ἐλλάδα. Ἀποτελεῖται ἐξ 8 ἐπιειστίχων στροφῶν, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ προοίμιον τῆς προκειμένης συλλογῆς. Ἡ πλοκὴ λίαν ἐπιτυχής. Ὁ ποιητὴς ἀναπολῶν τὰ κλέτη τῆς ἀρχαίας Ἐλλάδος προφοιτάζεται τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς προσεγγίζουσαν καὶ προσκαλεῖ τὰς Μούσας, ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς πρώτας αὗτῶν ἐστίας. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως, ὁ παιάν, εἴθιστο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς προσφωνήσεις, ἀφιερώσεις, καὶ ἐν γένει εἶναι πανηγυρικὸν μέλος. Συχνῶς συναντῶμεν τοιαῦτα ποιήματα προτασσόμενα εἰς ἀφιερώσεις ἐν βιβλίοις τετυπωμένοις ἐν Μολδοβλαχίᾳ καὶ Ἰδίως ἐν τοῖς τοῦ Χριστοπούλου. Διστάζομεν ν' ἀποδώσωμεν τὸ ποίημα τοῦτο εἰς τὸν Ῥήγαν, διότι τὸ λεκτικὸν εἶναι μᾶλλον διδασκαλικὸν καὶ ἥ γλωσσα οὐχὶ ὁρεύσαται. Ἐν τούτοις φαίνεται λίαν διαδεδομένον κατὰ τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτη, διὸ καὶ στίχοι τινὲς παρενείρονται καὶ εἰς τὸ Ι^ς ποίημα. Ἐκ τῆς τελευταίας στροφῆς

Αὕτη πολλοὺς
πέμπει νὰ ἀμιχιεύσουν,
καὶ νὰ σᾶς προσκαλέσουν
πάλιν στὸν Παρνασσόν.

συμπεραιώνομεν, ὅτι τὸ ποίημα συνετάχθη καθ'³ ὃν χρόνον διάφοροι ἀπεσταλμένοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας διέσχιζον τὰς Ἐλληνικὰς Χώρας ὡς πρόδρομοι τῆς ἐλευθερίας.

Β'. Θούριον πρὸς τοὺς Μωραΐτας. Οἱ 12 οὗτοι πολιτικοὶ στίχοι ἀποτείνονται πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, Μεγαρεῖς καὶ Σαλαμινίους. Εἶναι συμφυεῖς πρὸς τὸ Θούριον καὶ ἵσως ἀπετέλουν μέρος αὐτοῦ. (Διατὶ ἴδιαιτέρως ὁ Ῥήγας ἀποτείνεται πρὸς τούτους βλ. κατ. Σ').

Γ'. Ἀσμα πολεμιστήριον. Τοῦτο ὑπό τινων ἀποδίδοται εἰς τὸν Κοραῆν, ὅπερ ἐσχάτως ὁ Ἰ. Γεννάδιος «ἀπέδειξεν, ὡς γράφει

(1) Προβλ. καρδίαν, σκλαβίαν (ἀντὶ καρδιά, σκλαβιά), ἀνδρειωμένος, λεοντάρι (ἐντὶ ἀντρειωμένος, λιοντάρι) κτλ. τὸ δὲ παληκάρι, ἀεὶ οὕτως. Ἐχει δὲ ὁ κῶδις καὶ τινας ἀνορθογραφίας, ἃς ἀπεφύγομεν νὰ ὑποδηλώσωμεν. Ἐν τέλει ἔκάστου τμήματος (ὅλως αὐθαιρέτως διαιρεῖται) ὑπάρχει μονοχονδυλιά τις, ἣτις ὡς κόσμημα μᾶλλον ἡ ὑπογραφὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ.

(2) Σάθα N. Φιλολ. σ. 605. Οὗτος πρὸ τοῦ Πηδαλίου τοῦ Νικοδήμου ἐξέδοτο Σύνοψιν Ἱερῶν Κανόνων.

καὶ ὁ κ. **Αμαντος**, ἀναντιρρήτως¹. Καίτοι δὲν ἔχω ἐνταῦθα τὸ ἔργον τοῦτο, ἐν τούτοις ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ ποιήματος (ὅπερ διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ ἔκδεδομένου) ἀφομώμενος ἐκτίθεμαι τὰς σκέψεις, διὸ ὡς καταλήγω εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι **τοῦτο εἶναι τοῦ 'Ρήγα**². Νομίζω ὅτι δέον νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς διαφόρους ἐκδόσεις καὶ παραβάλῃ αὐτάς, πρὶν ἡ ἐκφέρῃ ἐκπεφασμένην³ καὶ ἔγκυρον γνώμην. 'Ο **Βρετανὸς** τὴν πρώτην ἐκδοσιν ἀναφέρων, ἥτις πράγματι ἔξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1800 μετὰ Γαλλικῆς μεταφράσεως⁴, **οὐδόλως μέμνηται τοῦ δνόματος τοῦ Κοραῆ**, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι «ἡτον εἰς τὰ χείλη ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἀδεται δέ, διείλναι ποίημα τοῦ ἀοιδίμου 'Ρήγα τοῦ Φεραίου»⁵. 'Ἐκ τῆς α' δὲ στροφῆς, ἥν παρατίθησιν ὁ **Βρετανὸς**, εἰκάζοιεν, ὅτι ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτη τὸ ποίημα ἦν λίαν σύντομον. Μετὰ ἐν ἔτος ἀναφαίνεται ἀλλη ἐκδόσις μετ' ἔξηλλα γμένης ἐπιγραφῆς: Σάλπισμα πολεμιστήριον⁶. Προτάσσεται χαρακτηριστικὴ χαλκογραφία τῆς Ἑλλάδος φερούσης ὁράκη ἀνδ⁷ ιματίου, λυσικόμου, πληττομένης διὰ φασγάνου ὑπὸ ἀγρίου Τούρκου καὶ ἀναφωνούσης.

"Ωμοι ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ μ' ἔλε δούλειον ἡμαρ.

'Αλλὰ τίνες οἱ ἔξωθήσαντες τὸν **Κοραῆν** λόγοι νὰ ἐπαναλάβῃ ἐν οὗτῳ βραχεῖ χρόνῳ τὴν ἐκδοσιν; 'Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ νικῶν τῶν Γάλλων ὁ φιλόπατρος ἀνήρ ὁραματίζεται ἐγγίζουσαν τὴν ὕδραν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ὁδυνωμένης πατρίδος, ἀφεὶς τοίνυν τὴν γραμματικὴν ἐπεχείρησε, τὴν νεότητα ἀναπολήσας, νὰ κρούσῃ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν λύραν καὶ ν' ἀναδειχθῇ ἐξ ὑπογυίου ποιητής, ἥθελησε δηλαδὴ νὰ συμπληρώσῃ τὸ ποίημα τοῦ ἐθνικοῦ ἀοιδοῦ, προσαρμόζων αὐτὸ πρὸς τὴν περίστασιν. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι **τοῦ Κοραῆ ἔργον εἶναι αἱ ἐν τῷ κώδικι ἡμῶν ἐλλείπουσαι δύο ἐκτενεῖς στροφαὶ καὶ μό-**

(1) Κρίσεις καὶ σκέψεις περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀοιδίμου **Κοραῆ**, 1903 σελ. 41 ἐ. παρ' Ἀμάντῳ: 'Ανέκδοτα ἐγγραφαὶ περὶ 'Ρήγα Βελεστινλῆ ('Αθῆναι 1930) σ. κε'.

(2) 'Ἐπειδὴ τὸ Δ' ἀναντιρρήτως εἶναι τοῦ 'Ρήγα (πρβλ. τὸ 7¹ τοῦ Γ' πρὸς τὸ 3 τοῦ Δ'). Τούτους οἱ Γραικοὶ μιμοῦνται—Τούρκους πλέον δὲν φοβοῦνται. Τοὺς προγόνους των μιμοῦνται—τοὺς τυράννους δὲν φοβοῦνται. (Εἶναι μία ἀπόδειξις ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ἡ ὁμοιότης αὐτῇ).

(3) 'Ασμα πολεμιστήριον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περὶ ἐλευθερίας μαχομένων Γεαικῶν. 'Ἐν τῇ κατ' Αἴγυπτον Ἑλληνικὴ τυπογραφίᾳ, αὐτὸς εἰς 12ον, σ. 16.

(4) Νεοελλ., Φιλολογία, τομ. B' ('Αθῆναι, 1857) σ. 115.

(5) «Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαρθωνίου ΧΙΘΙΗΗΗΙ», ἔξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ **Κοραῆ** ἐν Παρισίοις παρὰ τῷ Eber-Nauplίῳ τῷ 1827.

ναι, αἴτινες καὶ παραλλάττουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἀλλων. Τούτων ἡ πρώτη εἶναι αὕτη:

*Μὲ μεγάλην ἀφροσύρην
τῶν Γραικῶν καὶ καταισχύνην,
Τοῦροκος φεῦ! μᾶς ἐνυδάννει,
καὶ ἄλλον πον δὲν ἐφάρη
τόση βία κ' ἀδικία,
τόση καταδυραστεῖα.
ἔως πότε Μουσουλμάρους
ὑποφέρομεν τυράννους;*

*Τῶν ἀχρειοτέρων Τούρκων,
τῶν ἀγούων Μαμελούκων
ἥσαν ὅλοι εἰς τὰς χεῖρας,
κ' ἀν ἀπέθνησκον τῆς πείνας,
δ Γραικὸς ἐσιωποῦσεν,
νὰ λαλήσῃ δὲν τολμοῦσεν.
"Ἐως πότε ἡ δουλεία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.*

Ἐνταῦθα ἔκδηλοὶ ὅλον τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀποτροπιασμὸν αὗτοῦ δ **Κοραῆς**, περὶ ὃν γράφει εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν αὗτοῦ: «Τὸ παιδιόθεν τρεφόμενον εἰς τὴν ψυχήν μου κατὰ τῶν Τούρκων μῆσος κατήντησε», ἀφοῦ ἐγεύθην εύνομοιμένης πολιτείας ἐλευθερίαν, εἰς ἀποστροφὴν μανιώδην¹. Ἄλλα δὲν ἥρκει τοῦτο, ὅστε ιὰ μεταβάλῃ τὸν ἀριστὸν χειριστὴν τοῦ πεζοῦ λόγου εἰς δόκιμον ποιητήν. “Οσον αἱ Μοῆσαι ηὖνόησαν αὐτὸν ἔκει, τοσοῦτον ἀδυσώπητοι φαίνονται ἐνταῦθα. Ἡ χαλαρὴ πλοκὴ τῶν στίχων καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης ποιητικῆς ἔξαρσεως ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν προηγημένησαν στροφὴν προδίδωσιν ἀμέσως τὴν πλαστογραφίαν. Ἡ διαφορὴ αὕτη ἔτι καταφυνεστέρα καθίσταται ἐκ τῆς ἐν τῷ τέλει παραχαράξεως. Τὸ κύριον γνώρισμα τῆς ποιήσεως τοῦ Ρήγα εἶναι ἡ αὐτοπεποίθησις, ἢν βιούλεται ἵνα ἐμπνεύσῃ τοῖς Ἐλλησιν δ ὄντως φιλόπατροῖς ποιητής², δπερ δυστυχῶς λίαν ὁψίμως κατενήησαν οὗτοι, ὑφοῦ ἐπανειλημμένως ἐνεπαίχθησιν ὑπὸ τῶν ἔνων. Εἰσέτι δ **Κοραῆς** ενδίσκεται εἰς τὴν πλάνην ἀναμένων τὴν σωτηρίαν ἐκ τῶν Γάλλων, ὑπὲρ ὃν μάτην κατηνάλωσε τοσοῦτον πνεῦμα καὶ πλείονα χρόνον. Οὕτω παυρωδήθη καὶ προέβη εἰς τὴν δευτέραν τοῦ ἔρματος ἔκδοσιν. Κατὰ ταύτην ἀφ' ἐνὸς μὲν μεταβάλλει τὰ ἀκροτελεύτια τῆς προτελευταίας στροφῆς οὕτω :

*Ἄλλὰ τί δὲν θέλουν πράξει,
ὅταν ἔρωθιοῦν μὲ τάξι;
σχηματίζοντες ἐν σῶμα,
δὲν φοβοῦνται πλέον στόμα.*

*Ἄλλὰ τί δὲν θέλουν κάμει,
ὅταν μετ' αὐτῶν οἱ Γάλλοι,
ένωθοῦσιν (sic) εἰς ἐν σῶμα,
δὲν φοβοῦνται πλέον πιῶμα (!)³.*

(1) Θερειανοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς (Τεργέστη, 1889) τόμ. Α' σ. 106.

2) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πλατύτερον κατωτέρω.

(3) Εἰς τὸ ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ ὑπὸ τὸ δόνομα τοῦ Κοραῆ παραδεδομένον ποίημα θά ἴδωμεν παραδοξωτέρας πλοκάς, δτι χάριν τῆς διμοιοκαταληξίας οὐ μόνον πᾶσαν ἔννοιαν υσιάζει δ σπουδαῖος οὗτος ἀνήρ, ἄλλα καὶ δημιουργεῖ νέας ἀλλοχότους λέξεις καὶ ἀκατανοήτους ἄμσα (βλ. ΙΖ').

’Αφ’ ἔτέρου δὲ ἐπιπροστίθησι σχεδὸν ὄλόκληρον τὴν τελευτὴν στροφήν, ἥτις ἔχει ὡδε :

Θαυμαστοὶ γενναῖοι Γάλλοι
καὶ ἐσᾶς δὲν εἶναι ἄλλοι,
πλὴν Γραικῶν, ἀνδρειωμένοι
καὶ εἰς τὸν κόπους γυμνασμένοι
φίλοι τῆς ἐλευθερίας
τῶν Γραικῶν τῆς σωτηρίας.

“Οταν ἔχωμεν τοὺς Γάλλους,
τίς ἡ χοεία ἀπὸ ἄλλους;
Γάλλοι, Γραικοὶ δεδεμένοι
δὲν εἶναι Γραικοὶ ἢ Γάλλοι,
ἄλλ’ ἔθνος Γραικογάλλοι.
Κράζοντες, ἀφανισθήτων κτλ. (¹)

Καὶ δὲν ἡρχέσθη εἰς τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἐνθουσιώδης ἀνήρ. Προτάσσει ἐνθουσιώδη πρόλυγον (²) οἷονεὶ παράφρασιν τῶν ἐπακολουθούντων ποιημάτων, καὶ ἔξαντλεῖ πᾶσαν ὁμηρικὴν δεινότητα καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Γάλλων αἰσθηματολογίαν, ἵνα παραρμήσῃ τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ εἰς συνδρομὴν αὐτῶν ἐν Αἴγυπτῳ, πόδος στερέωσιν τῆς Γαλλικῆς κυριαρχίας, ἵνα ἐπισπάσωνται τοῦ μεγαλουργοῦ τῆς Δημοκρατίας στρατηγοῦ τὰς συμπαθείας. Ἐν ἀδίαπτώτῳ ἐνθουσιασμῷ πλήρης ἀγαθῶν ἐλπίδων ποιεῖται θεομοτάτην ἐκκλησιν εἰς τὸν πατριόδα αὐτῶν μεταφερόμενοι πλοίων, ἐῶντες τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ^³. Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ ἔχομεν τὴν πρώτην ἀπαρχάρακτον τοῦ ποιήματος ἔκδοπιν, ὅπερ ἔπειτα πόδος τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διεσκεύασεν δὲ **Κοραῆς**. Πρέπει νὰ ἔχῃ τις ἔμπροσθεν τὰς ποιήσεις αὐτοῦ, ἵνα τελείωσι πεισθῆ, διτὶ τὸ προκείμενον ποίημα δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν **Κοραῆν**. Ήαρ^⁹ ὅλην τὸν σεβασμόν, ὅποιν ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πρὸς τοιοῦτον ἀνδρα, δὲν δυνάμεθα, εἰ μὴ νὰ χαριστηρίσωμεν οἰκτρὰν τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Ὁ **Θερειανὸς** γράφει: «‘Ο περὶ τὴν ποίησιν ἐνίστε φιλοχωρῶν **Κοραῆς** ἐνέτεινε καὶ εἰς στίχους τὰ ἐν τῷ «Πολεμιστηρίῳ Σαλπίσματι» ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμένα, δημιουργήσας οὕτω φλογερὸν πολεμικὸν ἄσμα, «σεμνὸν παιᾶνα», δην ἐφύμνοιν οἱ Ἕλληνες ἀγωνιζόμενοι»^⁴. Βεβαίως καὶ δὲ **Θερειανὸς** ἐποίησατο προφανῆ σύγχυσιν εἰς τοῦτο.

(1) Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ στροφαὶ ἀποτελοῦνται κανονικῶς ἐκ στίχων 16, αὗτη μόνον ἐκ 15.

(2) ‘Ολόκληρος οὗτος ἀνεδημοσιεύθη παρὰ **Σάθα** (Τουρκ. Ελλ.δς σ. 637-639).

(3) ’Αλλ’ ἡ πανηγυρικὴ τῶν ἐλπίδων διάψευσις δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν καθ’ ὑπερβολὴν φιλογύλλον **Καραῆν**. Τῷ 1805, δταν ἡκουσε τὰς λαμπρὰς τοῦ **Ναπολέοντος** νίκας, συνέταξε τὸν «Διάλογον τῶν δύο Γραικῶν, τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις». ’Αλλ’ ἔρριψεν ὄλιγο νερόν εἰς τὸ κρασί, καίτοι δὲν βλέπει ἀλλαχοῦ, εἰ μὴ εἰς τοὺς Γάλλους τὴν τῆς Ἕλλαδος σωτηρίαν.

(4) “Ἐνθ’ ἀνωτ. Τόμ. Α’ σ. 322.

Ίδοù τὸ περίφημον τοῦ Κοραῆ πολεμιστήριον Σάλπισμα:
(Ἐκ τῆς Β' ἑκδόσ. 1821 κατὰ τὸ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἐλλ. Βουλῆς ἀντίτυπον).

Ἄδελφοί, φίλοικαὶ συμπατριῶται.. σωτηρία τῆς Ἐλλάδος,
“Οσα, φίλοι καὶ ἄδελφοι... μὲ τοῦτα τὰ λόγια,
τέκνα μον ἀγαπητά,
ἄλλα τέλος πάντων,
ἄλλ’ ἔπταισαν.
Οὐαί, οὐαί.
Ἐρωτῶ σας λοιπόν.
Καὶ ταῦτα μὲν λέγει,
ἄλλ’ εἰναι ἀσυγκρίτως
διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ.
“Οσοι δὲ ενδίσκεσθε
πολεμήσατε λοιπον,
πολεμήσατε, φίλοι καὶ ἄδελφοί.
Ναί, φίλοι καὶ συμπατριῶται
ἐπικαλεσόμενα λοιπόν.
μὲ τοῦτα τὰ λόγια,
ἄλλα τέλος πάντων,
ἄλλ’ ἔπταισαν.
διὰ τὴν ἀθλίαν μητέρα σας;
γένος τῶν Μουσουλμάνων
λύκους Ἀγαρηῶν
μὲ νὰ σᾶς παρηγορήσω,
τὴν ἀθλίαν μητέρα σας;
γένος τῶν Μουσουλμάνων
λύκους Ἀγαρηῶν
μὲ νὴν χοηστά,
ἀπὸ προσώπου τῶν Γραικῶν
διζωθῆ εἰς αὐτὴν
δλίγον αἷμα Τουρκικόν.
εἰς διώξεται χιλίους
αἰῶνας τῶν αἰώνων, Γένοιτο!

‘Α τρόμπτος ὁ ἐκ Μαραθῶνος.

Ταῦτα φίλοι “Ἐλληνες...
μὴν ὑποφέροντες πλέον
καὶ ἡ τόση ἀγοιότης
τὸ δεύτερον μάθημα
ἄλλὰ φίλοι ὅμογενεῖς
οἱ ὁφθαλμοὶ ὅλων
Πολίτης, ἄδελφοὶ καὶ φίλοι
δποῖον πρέπει
ὅτι ζητεῖ ἀναγκαίως
καὶ τί ἄλλο,
“Οθεν θυσιῶν
Σπουδάσατε
ιεροὺς ἀγῶνας σας
ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς
δ φυσικὸς θάνατος
τὴν ἀγαπητήν μας πατρίδα
ἄδελφοὶ καὶ ἄδελφῶν
καὶ μὲ τὰ ἔογα
καὶ κακὸς Χριστιανὸς
δλα τὰ προγόμια
εἰς τὴν ἴσονομίαν
μωρίαν τῶν Μουσουλμάνων
ἀληθῆς ἀκαθαρσία
τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶναςσας.

20 Αὐγούστου 1821 ὁ αὐτὸς ‘Α τρόμπτος ὁ ἐκ Μαραθῶνος.

‘Η καταφανῆς διαφορὰ τοῦ Πολεμιστηρίου ἄσματος πρὸς τὰ ποιήματα ταῦτα ἐπιβάλλει, ἵνα διακρίνωμεν τὸν ποιητὴν αὐτῶν. Συγχρόνως ἐν Μασσαλίᾳ ἐγένετο καὶ ἡ ἔκδοσις:

«Σάλπισμα ‘Ἐλληνοσωτήριον, ἐκδοθὲν ἐν Ἐλευθερούπολει ἐκ τῆς Ἐλληνικῆς τυπογροφίας Ἀριστοδήμου τοῦ Πελοποννησίου, ἵνα διανέ

μηται δωρεὰν τοῖς κατὰ τὴν ‘Ελλάδα “Ελλησιν· αωκα”’¹. Ἡ ἔκδοσις αὗτη ἐγένετο ὑπὸ ’Ι. Κουκώνη².

Ἐκ πασῶν τῶν ἔκδόσεων τούτων ἔχω ἐνώπιόν μου λιθογραφίαν τῷ 1921 γενομένην ὑπὸ τοῦ παλαιμάχου ἀνδρὸς ’Ιακ. Δραγάτση, ἣτις ἐπιγέγραπται :

«*Χαιρετισμὸς Α. Υψηλάντου ἡτοι “Υμνος Ιερολοχιτῶν...*
Ποίημα Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Ἐλληνικὴ πρωτότυπος μελωδία
τοῦ 1800». Ὁ ἔκδότης σημειοῦται τάδε : «Τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον ποίημα... καὶ ἡ μουσικὴ αὐτοῦ, ἀκριβῶς ὡς δημοσιεύονται, ἀνευρέθησαν... ἐν βιβλίῳ Γερμανικῷ ἔκδεδομένῳ ἐν Ἀϊδελβέργῃ τῷ 1828 (Beiträge zur Geschichte des griechischen Volkes älterer und neuerer Zeit³)... ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν Ιερολοχιτῶν ὡς «*Χαιρετισμός....*» Ὁ *Κοραῆς* εἶχε γοάψει ἄνω ἐν ἀρχῇ τὸν στίχον, «Ποινὴν σὺ τίσεις Γραικῶν στρατῷ οὐδ’ ἀπαλύξεις». Εἶναι ἀληθῶς ιερὸν κειμήλιον τὸ εὑρημα δι’ ἡμᾶς. Ἐχομεν ἐν αὐτῷ τὴν φωνὴν τῶν Ιερολοχιτῶν. Εἶναι δὲ πρῶτος μας Ἐθνικὸς ὑμνος, διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν αὐτὸν ἀξιον διασώσεως». Ἡ διάδοσις τοῦ ποιήματος, ἡ τοσοῦτον μεγάλη, καὶ ἡ ἀνακήρυξις αὐτοῦ ὡς Ἐθνικοῦ ὑμνοῦ τῶν Ιερολοχιτῶν, προϋποτίθησιν ἔγκριτον καὶ δημοφιλῆ τὸν ποιητήν, καὶ τοιοῦτος δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὁ *Κοραῆς*, οὔτε δὲ καὶ ἄλλα αὐτοῦ δοκίμια ποιητικὰ ἔχομεν, ἀλλ’ οὔτε αὐτὸς οἰκοποιεῖται τὸ ποίημα, οὔτε ἄλλος τις σοβαρῶς διησχυρίσθη τοῦτο. Ἐκ τῆς κρταφανοῦς ἀνομοιότητος τῶν εἰρημένιων προσθηκῶν κατεδείχθη καὶ τὸ ποιητικὸν τοῦ *Κοραῆ* τάλαντον, ἐκ δὲ τοῦ ἐν τέλει λίαν περιέργου στιχουργήματος θέλει πεισθῆ, ὡς νομίζω, πᾶς τις, διὰ τὰ δύο ταῦτα ποιήματα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν πατέρα. Τὴν περιφανῆ τοῦ ἀσματος εὐδοκίμησιν προσεπιμαρτυρεῖ οὐ μόνον ἡ εἰς τὴν ‘Ρωσικὴν μετάφρασις⁴, ἀλλὰ καὶ ἀπομιμήσεις αὐτοῦ, ὅπως ἡ ἐξ 22 στροφῶν «*Ωδὴ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος*» γενομένη ὑπὸ

(1) *Βρετοῦ Νεοελλ. Φιλολ.* Β' σ. 216. Εἶναι σχῆμ. 4ου ἐκ 32 σελ. «μετὰ τὴν 24, λέγει ὁ *Βρετός* (ἐνθα ἀνωτ.), «ἀναγινώσκεται τὸ Πολεμιστήριον ἀσμα τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας ’Ρήγα, ἐκδοθὲν τὸ 1798 ἔτος ἐν Βιέννῃ λαθραίως» καὶ παραπέμπει εἰς τὸν ἀρ. 316 (ἡτοι τὴν πρώτην ἔκδοσιν), ἐνθα ὑπάρχει καὶ ἡ α’ στροφή. ’Αλλ’ ἐκ τῶν δημοσιευμένων ἔγγραφων ἐγνώσθη ἡδη ὅτι ἐντυπον ἐκυκλοφόρει τότε ἐν Βιέννῃ ὁ Θούριος, πιθανῶς ὅμως ἐτυπώθησαν καὶ ἄλλα τοῦ ’Ρήγα ποιήματα, μὴ περιελθόντα εἰς χεῖρας τῆς ’Ανακριτικῆς ’Επιτροπῆς.

(2) Σχημ. φύλλου σ. 4. ἡ μουσικὴ εἶναι Εὐρωπαϊκή. (Ο ’Ρήγας τὸν Θούριον ἐπαίζειν ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ. (Legrand—Λάμπρου ἔγγρ. σ. 77).

(3) Τοισῦτα ἔργα περὶ ’Ελλάδος ἐξεδίδοντο τότε ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τῶν φιλελλήνων Iken καὶ Kind.

(4) Ἐγένετο αὕτη ἐν Πετρουπόλει τῷ 1807 ὑπὸ Σπ. Δεστούνη (Τσιτσέλη, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα Τομ. Α’ Ἀθῆναι 1904 σ. 128).

«Σωφρονίου Ἀθηναίου μοναχοῦ τοῦ Ἀγίου Ὄρους», ἥσ ή α'
στροφή ἔχει ώδε:

Φίλτατοι συμπατριῶται,
ἡ διχόνοια ὡς πότε;
τῆς φρονήσεως ἡ ὥρα
ἔφθασεν ἐξόχως τώρα.
Συντριβήτω ἡ κακία,
ζήτω ἡ φιλογενία².

Δ'. Παιάν πολεμικός. Ἀποτελεῖται ἐκ 10 ἑξαστίχων στροφῶν μετ' ἐπωδῆς: Ζήτω, ζήτω ἡ πατρίς. Αἱ στροφαὶ 4 — 9 τετράστιχοι φαίνεται ὅτι οἱ τελευταῖοι στίχοι, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐξέπεσον ἡ παρελείφθησαν. Ἡ πλοκὴ βεβαίως δὲν παρουσιάζει τι νέον, παρ' ὅλην τὴν ζωηρότητα τῶν ἐκφράσεων καὶ τὸ ἐνθουσιαστικὸν ὑφος οἵ στίχοι βαίνουσι χαλαρῶς καὶ ἀποκλίνουσιν εἰς πεζύτητα σχεδόν. Ἀναπτύσσονται αἱ τρεῖς κεντρικαὶ Ῥηγικαὶ ἴδεαι, τὸ μὴ ἐλπίζειν εἰς τοὺς ξένους, τὸ μίσος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀναπόλησις τῆς ἀρχικίας εὐκλείας, τὸ ὀπαράθρωντον τῆς πατραγαθίας κέντρον· διὸ οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν γνήσιον τοῦ πρωτομάρτυρος ἔργον. Παρ' Αὐλωνίτῃ, ὡς εἴπομεν, φέρεται ποίημα τοῦ Ῥήγα ὡς Πολεμιστήριον ἄσμα, οὗ ἡ α' στροφὴ ὁμοιάζει πως πρὸς τὴν 9 ἐνταῦθα ἀλλ' ἡ τελεία ἀντίθεσις, ἦν παρατηροῦμεν ἐν τῇ β', ἀντιμάχεται ἰσχυρῶς πρὸς τὴν γνησιότητα. Τὸ πολεμιστήριον ὅθεν ἔκεινο ἄσμα κακῶς ἀποδίδοται τῷ Ῥήγᾳ.

Ε'. Παραμυθητικόν. Καὶ τούτου αἱ 5 στροφαὶ ἑξάστιχοι (τῆς πρώτης ἐξέπεσεν εἰς στίχος), αἱ συλλαβαὶ τῶν στίχων 6 καὶ¹ 7 ἐναλλάξ. Θεοῦ ἐλεγειακὸν τὸ ποίημα παρουσιάζει ἀρχετὴν ἐπιτυχίαν. Συνετάχθη, ὡς φαίνεται, εἰς στιγμὰς μεγάλων προετοιμασιῶν, καὶ προαγγέλλει ταχεῖαν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἣν ὁ ποιητὴς τὴν ἀποστροφὴν ποιεῖται. Καὶ τούτου ἡ γνησιότης ἀναμβισθήτητος.

ΣΤ'. Ἔγερτήριον πρὸς τοὺς Μανιάτας. 10 πολιτικοὶ στίχοι· οἱ στίχοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸς δύο τελευταίας στροφὰς τοῦ Ὅμου: Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ἐν τῷ «Παρθενῶνι» (Τομ. Β' σ. 1090) ἐκδοθέντος, μετά τινων διαφορῶν, (αὕτινες σημειοῦνται ἐν τῷ κειμένῳ κατωτέρω). Πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἀποτεινόμενος ὁ ποιητὴς προτρέπει αὐτοὺς εἰς ἐξέγερσιν ὑπενθυμίζων τὸν Δεωνίδαν καὶ τὰς Θερμοπύλας. Ἡ συμβολὴ τῶν Μανιάτων, οἵτινες εἶχον πρωτοστατήσει εἰς τοὺς διαφόρους ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας, ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν ὡν οὐκ ἀνευ. Τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦ Ῥήγα σχέδιον κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ἦν «νὰ μεταβῇ εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Μωρέως . . . πρὸς τοὺς αὐτόθι οἰκοῦντας Ἑλλήνας στασιαστάς, τοὺς Μανιάτας, ἀπογόνους ὃντας τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, νὰ προσελκύσῃ εἰς ἕκατὸν τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, νὰ κηρύξῃ ἀπανταχοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔπειτα βιοηθούμενος ὑπ' αὐτῶν, νὰ ἐλευ-

(2) Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Λογίῳ Ἐφημῆ τοῦ 1818 (σ. 3), παρὰ τῷ κ. Ἀμάντῳ (ἐνθα ἀνωτ. σ. κε'). Ο Φιλήμων (σ. 99) ὄνομάζει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀγιορείτου πλευστὸν καὶ λέγει τινὰ περὶ τοῦ ποιημάτος λίαν δυσξύμβλητα.

θερώσῃ ὅλην τὴν χερσόνησον τοῦ Μωρέως . . . ἔπειτα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἡπειρον, νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ ταύτην τὴν χώραν, νὰ συνενώσῃ τοὺς Μανιάτας μετὰ τῶν ὄλλων Ἑλλήνων στασιαστῶν, τῶν καλουμένων Κακοσούλιωτῶν . . . καὶ ἔπειτα ν' ἀπελευθερώσῃ τὰς Τοιροχικὰς ἐπαρχίας Μακεδονίαν, Ἀλβανίαν, τὴν κυρίως Ἐλλάδα, κατόπιν δὲ τὰς λοιπὰς διὰ γενικῆς ἀποστασίας¹ (πβλ. Σουλιώτες καὶ Μανιώτες, λιοντάρια ἔακουστα—ώς πότε σταῖς σπηλιαῖς σας κοιμᾶσθε σφαλιστά;)²

Ζ'. Ὁ λεγόμενος Θούριος, ἦτοι τὸ 'Ως πότε παληκάρια. Περὶ τούτου διεξοδικῶς κατωτέρω. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι διάταξις διαφέρει οὐσιωδῶς τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδόσεων αὐτοῦ³. Προτάσσονται στίχοι 4 ἐν εἴδει προοιμίου, ἐλλείποντιν ὅμως οἱ ἔξῆς 4 στίχοι:

'Ο Σοῦτζος καὶ ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβῆς,
Γκίκας καὶ Μαρογένης καθρέπτης εἰν' νὰ ἴδης.
'Ανδρεῖοι καπετάνιοι, παπάδες, λαϊκοί
σκοτώθηκαν καὶ Ἀγάδες⁴ μὲ ἄδικον σπαθί.

Φρονῶ ὅτι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι, ἔπειδὴ ἀναφέρουσι καὶ τὸν **Μουρούζην** τὸν σφαγιασθέντα ώς γνωστὸν ἄμα τῇ ἐκυρίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως, προσετέθησαν μετὰ ταῦτα, ὅμεν καὶ πλημμελῶς συνδέονται πρὸς τοὺς ἐπομένους.

Η'. Εἰς τὰ ὄπλα παρακελευσματικόν. Μετὰ τὸν δροκὸν ἀκολουθοῦσι 19 ἑτερόδοχοι μοιστίαι στίχοι⁵. Ἐκ τοῦ τέλους εἰκάζομεν, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι συνετάχθησαν ἐπὶ θύραις τῶν γεγονότων:

'Ηλθε (ἥ ἐλευθερία) καὶ κοράζει, "Ἐλληνες ξυπνᾶτε, μὴν ἀργῆτε
τώρα τελείωσο" δ καιρός νὰ ἐλευθερωθῆτε.

Τὰ πάντα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οὕτωί εἰσι τῆς αὐτῆς καὶ ὁ θιούριος χειρός, καὶ ἐπαληθεύει ἡ γνώμη τοῦ **Περραιβοῦ** ὅτι ταῦτα εἰσι τεμάχια διεξοδικωτέρων ἀσμάτων. (Παρὰ Γούδα σ. 152).

Θ'. Ἄσμα συμμαχικόν: Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύσι καὶ Νότον καὶ Βοριὰ κτλ. οἱ γνωστοὶ μετὰ τὸν δροκὸν ἐκδιδόμενοι στίχοι. Ἡ ἐν τῷ

(1) Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ 'Ρήγα Βελεστινλῆ κτλ. ὑπὸ Αἰμ. Λεγράνδ—
Σπ. Λάμπρου (Ἀθῆναι 1891) σ. 71 πρβλ. καὶ Ἀμαντον σ. 85 καὶ 155.

(2) Πρὸς τὸν Μπέην τῆς Μάνης, ὃς καὶ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σουλιωτῶν καὶ λοιπῶν Ἀλβανῶν, εἶχεν ἀποταμῆ καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων τῷ 1797 προτιθέμενος νὰ δράσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ (βλ. Σάθ. Τουρκ. Ἐλλ. σ. 607). Καὶ ὁ Κοραῆς ἔγραψεν εἰς τὸ Πολεμιστήριον σάλπισμα: «Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ λοιποὶ Ἐλληνες μὴ λησμονήσητε τὰ τρόπαια, ὅσα κατὰ τῶν βαρβάρων ἀνέστησαν οἱ προπάτορές σας· καὶ σεῖς ἔξαιρέτως οἱ Μαΐνωται συλλογισθῆτε, ὅτι εἰσθε αἷμα Σπαρτιατῶν». (Παρὰ Σάθ. ἔνθα ἀνωτ. σ. 638).

(3) 'Υπεδηλώσαμεν τὰς διαφορὰς τῆς τε Κερκυραϊκῆς ἐκδόσεως (Ἀνατύπ. ἐν Μικραῖς Σελ. Λάμπρου σ. 643—646)=Κ, καὶ τῆς τοῦ Περραιβοῦ (ἐκ τῶν Παραλλήλων βίων, τόιι. Β'. τοῦ Γούδα (σ. 148—152)=Π.

(4) Οὔτως ἔχουσιν αἱ ἐκδόσεις, ἵσως γραπτέον ἀπ' Ἀγάδες.

(5) Τοῦ μὲν Θουρίου εἰναι 13σύλλαβοι, οὗτοι δὲ 15σύλλαβοι.

ἡμετέρῳ κώδικι παρεμβολὴ τοῦ Η' ποιήματος εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ὁ θούριος ἐπερατοῦτο μετὰ τοῦ ὄρχου, ὡς εἶναι φυσικῶτατον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων ποικίλλει καὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν. Ἡ Κερκυραϊκὴ εἶναι ἡ πληρεστέρα· ἔχει ἐν ὅλῳ 86 στίχους, ἡ τοῦ Περραιβοῦ 64, καὶ ἡ προκειμένη 68¹. Ἀλλὰ καὶ ἡ σειρὰ καὶ διάταξις τῶν στίχων ἐν ἑκατέροις εἶναι διάφορος². Τὸ διάτερον φαίνεται ἀρχαιότερον καὶ ἐπομένως καὶ τὸ γνησιώτερον. Αἱ προσθῆκαι ἀναφέρονται εἰς τόπους καὶ ἐπαρχίας, ἔνθα, ὅταν ἐκυκλοφόρησε καὶ εἶδον οἵ κάτοικοι ὅτι ἔλειπεν ἡ πατρὶς ἢ ἡ πόλις αὐτῶν, ἐποιήσαντο προσθήκην. Τοιαῦται προσθῆκαι εἰσὶν αἱ ἔξης:

*'Ἄρδετοι Μακεδόνες δρμήσατε γὰ μιά,
καὶ αἷμα τῶν τυράννων ρουφῆστε σὰ θεριά³.*

*Σπετσᾶν, Ψαρῶν καὶ Ὅδρας θάλασσινά ποντιά
ὅ νόμος σᾶς προστάζει νὰ βάλετε φωτιά,
νὰ κάψετε τὴν ἀρμάδα τοῦ καπετάν Πασιά,
νὰ μπῆτε εἰς τὴν Πόλιν κ' εἰς τὴν Ἄγια Σοφιά⁴.*

Ἐτέρα ἀφιρμὴ εἰς προσθήκας ἐδίδετο, διάκις ἐπρόκειτο νὰ ἔξεγερθῶσι καὶ ἄλλοι λαοὶ καὶ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων π. χ.

*Γκιουρτζῆ, πλιὰ μὴν κοιμᾶσαι, σηκώσου μὲ δρμὴν!
τὸν Μπρούσια νὰ μοιάσῃς ἔχεις ἀφορμὴν⁵.*

*Ν' ἀνάγωμεν μιὰ φλόγα σὲ ὅλην τὴν Τουρκιὰ
νὰ τρέξ⁶ ἀπὸ τὴν Μπόσρα καὶ ὡς τὴν Ἀραπιά⁶.*

I. "Υμνος πρὸς τὴν παιδείαν καὶ πρόσκλησις τῶν Μουσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀπαράμιλλον τοῦτο γέμον λυρισμοῦ τοῦ *Ρήγα* γνή-

(1) Λείπουσιν ἐκ τοῦ ἡμετ. κώδικος οἱ ἔξης στίχοι κατὰ τὴν Κερκυραϊκὴν 7-8, 13-14, 19-20, 27-28, 55-56, 65, 67-68, 75-76, 79-80 καὶ 85. Παρὰ Π. λείπουσιν οὐχὶ οἱ αὐτοὶ πάντοτε, καὶ ὑπάρχουσιν αὖ ἄλλοι ἐλλείποντες ἔκει.

(2) Ἐντεῦθεν καὶ ἡ παραβολὴ οὐχ ὀλίγον κοπιώδης πρὸς τούτοις αὐξάνει τὴν δυσχέρειαν τῆς ἀντιβολῆς ἡ ἔλλειψις τῆς τῶν στίχων ἀριθμήσεως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσιν.

(3) K. 27-28.

(4) Τὸ τετράστιχον ὑπάρχει μόνον παρὰ τῷ Περραιβῷ καταφανῆς δὲ ἡ μετὰ 25 τούλαχιστον ἔτη γενομένη προσθήκη. Τὸ χειρόγραφον ἔχει ὕδε:

*Τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ὅδρας θαλασσινὰ ποντιά...
κ' ὅσ' εἰστε οτὴν ἀρμάδα σὰν ἄξια παιδιά,
ὅ νόμος σᾶς προστάζει νὰ βάλλετε φωτιά (δηλ. νὰ τεῦχητε εἰς κίνησιν)*

(5) K. 55—56.

(6) K. 66—67.

σιον ποίημα ἀποτελεῖται ἐκ 10 στροφῶν, ὃν αἱ μὲν συνίστανται ἐκ 4, αἱ δὲ ἐκ 3 στίχων. "Αρχεται καὶ τοῦτο ὅπως καὶ δὲ Υμνος ἐκ τοῦ αὐτοῦ στίχου : Δεῦτε παιδες τῶν Ἐλλήνων, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μέλος καὶ τὸν ὁνθμὸν πεποιημένον, καὶ ἐνῷ ἐκεῖ δὲ ποιητὴς στηρίζει ἐπὶ τῶν ὅπλων τὴν τῆς πατρίδος σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν, ἐνταῦθα ἔξαρτῃ τὰ ἀγαθὰ ταῦτα ἐκ τῆς παιδείας. "Οὐδεν τὰ δέος ταῦτα ποιήματα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς δύο κεντρικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς τοῦ Θετταλοῦ ὑμνῳδοῦ, περὶ ὃν κατωτέρω λεχθήσονται τὰ δέοντα.

ΙΑ'. Διάλογος σατυρικός, ὁ Γαλλο-Ρωσσό-Ἄγγλος.

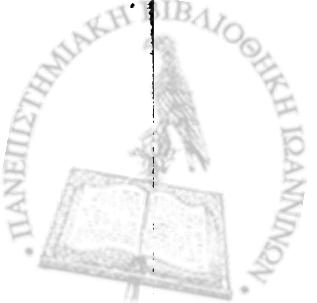
Εἶναι τὸ μεγαλήτερον ποίημα τοῦ κώδικος (τὸ $\frac{1}{3}$ περίπου τοῦ δλου), καὶ ἀποτελεῖται ἐκ στίχων 220, ἐκ 15 τὸ πλεῖστον, 10 καὶ 8 συλλαβῶν· ἔχει πολλὴν ποικιλίαν καὶ χάριν, καὶ τὸ σπουδαιότερον, περίεργον περιεχόμενον. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐμφανίζονται μετὰ φαινομενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ πικροχόλου εὐσπλαχνίας καὶ διερευνῶσι καὶ ἀνακρίνωσι πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἐλλάδα. 'Αλλ' ἀρχονται ἀπὸ τοῦ ἐκμυκτηρισμοῦ καὶ τοῦ χλευασμοῦ τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῶν προεστώτων Ἐλλήνων, οὓς μετὰ σφοδροῦ πάθους διασατυρίζουσι, ἥτοι ἀνηλεῶς πλήττουσι τὰ ὑγιέστερα στοιχεῖα, ἀπερ εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ὁ Ἐλληνισμὸς τοῦ τότε καιροῦ, καὶ αὐτὴν τοῦ Γένους τὴν κεφαλήν, καὶ χαιρεκάκως ἐκστομίζουσι εἰς τὴν Ἐλλάδα ἀφορῶντες :

Τὰς χεῖρας τῆς ἐξάπλωσε σὲ σᾶς τοὺς ἀπογόνους,
ώς δυναμένους πάντοτε νὰ σβύσετε τοὺς πόνους.
Ποτὲ δὲν τὸ ἡλπίζαμεν πῶς θέλει ἀμεληθῆτε
ἄλλὰ μὲ τόλμην τοὺς ἐχθροὺς θέλει ἐκδικηθῆτε¹.
Οὐαὶ σοι τάλαινα Ἐλλάς, τί σ' ἔμελλε νὰ πάθῃς
ἀπὸ τυράννους καὶ ἐχθρούς, ὡς πῶς ἐκαταστάθης!
Ξένοι σ' ἀκοῦν, στενάζουσι καὶ συνθρηνοῦν μαζί σου
καὶ τὰ δικά σου τὰ παιδιὰ αὐξάνουν τὴν πληγὴν σου!²

(1) Στίγ. 75.

(2) Στίγ. 119. "Οτι τοιαῦτά τινα ἐκυκλοφόρουν τότε, παρατηροῦμεν καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῖς ἀποδιδομένοις εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον (Βόσπορος ἐν Βορυσθένει, Μόσχα 1810, σ. 219).

Τὸ γένος ὅ ποτ' ἔδιδε νόμους εἰς ἄλλα γένη,
ώς ἐν συνέσει πρώτιστον ἐπὶ τῇ οἰκουμένῃ.
'Ως ἐν ἀνδρείᾳ φοβερὸν καὶ εἰς τὰς ἐκστρατείας,
ώς ἔμπλεων ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας.
Τοὺς ἀπογόνους οὖν αὐτοῦ τὸν περιφήμον γένονς
τανῦν τοὺς βλέπεις εὐτελεῖς καὶ τεταπεινωμένους.
Χλευαζομένονς γενικῶς ὡς χαμερπεῖς τῇ φύσει
ἢ γενναιότης εἰς αὐτοὺς μὴ σύντα νῦν ἐν χρήσει.

Ἐν ταυτῷ παρουσιάζεται ἡ Ἑλλὰς εἰς ἐλεεινὴν καὶ ἀξιοδάχρυτον κατάστασιν.

Ξυπόλυτη καὶ ἀκτέριστη καὶ ὅλη πληγωμένη,
καὶ μέσα εἰς τὰ δάκρυα εἰναι βεβυθισμένη !

πεπεδημένη τοὺς πόδας δι' ἄλυσεων κτυπᾶ τὸ στῆθος καὶ ἔκτιλλει τὴν κόμην, διὸ ἡς σπογγίζει τὰ δύκρυα. Οὗτως παρίστησι τὴν Ἑλλάδα ἐν χαλκογραφίᾳ προτασσομένη τοῦ πολυτελεστάτου περὶ τῆς Ἑλλάδος συγγράμματος δὲνθους φιλέλλην Γάλλος Choiseul Gouffier², ὁμοίως ἐφαντάσθη αὐτήν, ὡς εἴδομεν, καὶ ὁ Κοραῆς. Ἐντεῦθεν εἰσερχόμενα εἰς τὸ Β' μέρος τοῦ Διαλόγου καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀνεξάντλητος καὶ ὑπερήφανος, τρωθεῖσα εἰς τὴν φιλοτιμίαν ἀνιλαμβάνει ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τῶν τέκνων στάσιν συνηγόρουν καὶ ἀπολογητοῦ, ἀποκαλύπτουσα δὲ τὰς παλιμβούλους διαθέσεις τῶν παρουσιαζομένων πυοστατῶν καὶ ἀπελευθερωτῶν διεκτραγωδεῖ τὰ ἐπισωρευθέντα αὐτῇ ἐντεῦθεν δεινὰ ἐπιφωνοῖσα :

ὅτι σεῖς εἰσθε αἰτία
ποῦ ὑποφέρω γώ μνοία³!

Εἴθ' οὕτω ψάλλει αὐτοῖς τὸν ἀναβαλλόμενον καὶ καταστρέφει τὴν Ἱερεμιάδα ὥδε :

Λόγῳ φωνεῖτε, πῶς μὲ ποθεῖτε,
ὅ τῆς κακίας κι' ἀχαριστίας
καὶ τῆς ὑμῶν ἄκρας ἀπορίας⁴.

I B'. "Υμνος ἐθνικὸς: Αεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων.

Αποτελεῖται ἐκ 12 τετραστίχων ὡς τὸ πλεῖστον δικτασυλλάβων, εἰς ἔκαστην δὲ στροφὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἐπωδός : Ἔλληνες ἀγωμεν — τὰ δπλα ἀσ λάβωμεν κτλ. Καὶ δὲν γνωστὸς "Υμνος⁽⁵⁾ περιλαμβάνει τὰς ἐνταῦθα 4 πρώτας στροφάς, καὶ τὸ ζ⁶ : Σπάρτα, Σπάρτα . . . τὸ δὲ δὲ νημέτερον χειρόγραφον ἐν συνεχείᾳ ἔχει ἐπὶ πλέον 8 ἄλλας στροφάς, (5—12). Εἶναι δὲ αὐτοὶ ἀκραιφνῆ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Ἄργα προϊόντα ἀναμφισβήτητως, ὡς ἀριδηλότατα ἐμφαίνει ἡ ὁ στροφή : Μὴν ἐλπίσωμεν εἰς ξένους κτλ.⁷ καὶ ἡ 8 στροφὴ 3—4 :

Στέψατε καλὸν ποιμένα — ἡ πατρίς σας τὸν ζητεῖ⁸.

(1) Στίχ. 133.

(2) Voyage pittoresque de la Grèce. Paris 1782.

(3) Στ. 181.

(4) Στ. 230. Βλέπε περὶ τῶν καθέκαστα καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Διαλόγου κατωτέρω.

(5) Ὡς ἐδημοσιεύθη ἐν Παρθενῶνι=Π.

(6) Βλέπε περὶ τούτου κατωτέρω, ἐνθα διὰ πολλῶν ἀποδεικνύομεν, ὅτι τὸ πρός τοὺς ξένους μῆσος εἰναι ἡ ἀσφαλεστέρα ἐσωτερική ἀπόδειξις τῆς Ἄργικῆς ποιήσεως.

(7) πρβλ. τὸ τοῦ Θουρίου : καὶ τῆς πατρίδος ἐνας νὰ γίνῃ ἀρχηγός.

Καὶ πρὸς τὸ ΙΔ', ὅπερ οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι εἶναι τοῦ 'Ρήγα, ἔχει ὄμοιότητα : πρβλ. στροφ 3 : «*Κόκκαλα ἀνδρειωμένα—τῶν Ἐλλήνων σκορπισμένα*», ὅπερ εἶναι ταῦτόσημον πρὸς τὸ «*Κόκκαλα ἀνδρειωμένα-πνεύματα ἐσκορπισμένα*» τοῦ ἐνταῦθα ποιήματος (στρ 3) ¹

Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ 'Υμνου, Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων. Οἱ παλαιότεροι πάντες ἔθεώρουν δικαίως τοῦτον ὡς ἔργον τοῦ 'Ρήγα. Ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Ἀμάντου ² ὁ πρῶτος βιογράφος *K. Νικολόπουλος*, ὅστις γραμματεὺς ὡν τῆς ἐν Παρισίοις βιβλιοθήκης τοῦ 'Ινστιτούτου ἡγούμενος περιπαθῶς περὶ τὴν ἐθνικὴν ποίησιν, γράφει τὰ ἔντες ἀξιόλογα : «'Ἄλλα τὰ περιποιήσαντα εἰς αὐτὸν (τὸν 'Ρήγαν) φήμην ἀληθῶς πάνδημον καθ' ἄπασαν τὴν Ἑλλάδα ἥσαν τὰ ποιήματά του τὰ πατριωτικὰ συντεθειμένα εἰς γλωσσαν κοινήν, πλὴν κατάλληλον, ὅπως ἔξαπτῃ τὴν φαντασίαν τῆς ἐλλ. νεολαίας, καὶ ἐμπνέῃ εἰς αὐτὴν ἀσβεστον μίσος κατὰ τῆς Ὁθωμανικῆς τυραννίας. 'Ἡ ἀπομίμησις τῆς Μασσαλιώτιδος (Allos enfants de la patrie) ή παρ' αὐτοῦ γενομένη, καὶ τὴν δοπίαν σήμερον ἀκόμη οἱ ἡρωες τῆς Ἑλλάδος ἄδουν μαχόμενοι κατὰ τῶν δυναστῶν αὐτῶν, τὸ ὡραῖον αὐτοῦ «ὤς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὰ στενά ;...» εἶναι τὰ ἔξοδων τῶν ποιημάτων του ἐξεγείροντα τὸν ζωηρότερον ἐνθουσιασμόν, καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα ἐπιδράσαντα ἐπὶ τοῦ πνεύματος νεολαίας φύσει δρμητικῆς καὶ φλογερᾶς, κατεχομένης ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τὸ ἀνδραγαθήματα τοῦ *Μιλτιάδου*, τοῦ *Θεμιστοκλέους*, τοῦ *Κίμωνος* καὶ τοῦ *Περικλέους* ³. Παρὰ τὴν σπουδαίαν ταύτην μαρτυρίαν καὶ τὴν ἐφεξῆς σεβαστὴν παράδοσιν πάντων τῶν περὶ τὸν 'Ρήγαν ἀσχοληθέντων καὶ ἀνανιτυπωσάντων τὸ ποίημα, τοῦ Iken, τοῦ Kind, τοῦ Πολίτου, τοῦ Δὲ Βιάζη κτλ. τελευταῖον δὲ φίλος κ. Ἀμαντος, καθηγητὴς τῆς Ἰστορίας ἐν τῷ Ἀθήνησιν Πανεπιστημίῳ, ἡμιφισβήτησε τὴν γνησιότητα, δρμηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακρίσεως, «ὅτι δὲ διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς Peters

(1) 'Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ἔχομεν καὶ τὰ Γραφικά: τώρα λάβετε πνοὴν (πρβλ.). Γένεσ. B, 7 καὶ ἐνεργύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς). Ψάλλατέ το, μὴ φοβᾶσθε—Γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε—μενδ' ἡμῶν γὰρ δὲ Θεός.' ('Ἐκ τοῦ 'Ησαίου γνωστὸν ὡς ψαλλόμενον ἐν τῷ Μεγ. 'Ἀποδείπνῳ κατὰ τὴν Μεγ. Τεσσαρακοστήν: Μενδ' ἡμῶν δὲ Θεὸς γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε, ὅτι μενδ' ἡμῶν δὲ Θεός. (Λίαν ἐπίκαιρον).

(2) "Ἐνθ' ἀνωτ. σ. κγ' σημ. 2.

(3) Ταῦτα ἔγραψεν οὗτος ἐν Παρισίοις τῷ 1824 ἐν *Notice sur la vie et les écrits de Rhigas l'un des principaux auteurs de la révolution, qui a pour but l'indépendance de la Grèce* φυλλάδιον ἔξ 8 σελίδων συγκείμενον, ὅπερ Γαλλιστὶ μὲν ἀνετυπώθη πολλάκις, καὶ Γερμανιστὶ (βλ. Λάμπρου 'Αποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ 'Ρήγα, 'Αθῆναι 1892, σ. 99—100), ἔλληνιστὶ δὲ ἐσχάτως ὑπὸ *Μπάμπη 'Αννίνου* ('Ιστορικά σημειώματα, 'Αθῆναι 1925 σ. 640—613). Οὐδεὶς ἐν διάλογοις ἔδωκε τοιοῦτον περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ 'Ρήγα ἀδρομερῆ χαρακτηρισμόν. Οὗτος ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ 'Αγαθόφρονος Λακεδαιμονίου ἐκδιδούς ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ Κερκυραίου Σ. Κονδοῦ τὴν Μέλισσαν ἡ 'Ἐφημερίδα 'Ελληνικὴν (βλ. Βρετδν Β' ἀρ. 681) παρηκολούθει τὰ πάντα μετ' ἀκριβείας.

νπεσχέθη εἰς τὸν ἐνθουσιώδη φίλον τοῦ *'Ρήγα Πέτροβιτς* μετάφρασιν τοῦ Allons enfants, ἀλλὰ δὲν τὴν ἔκπιμεν, ἔδωκε ἀντίγραφον μόνον εἰς τὸν *Πέτροβιτς*, καὶ ἔξαγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι «μέχρι λοιπὸν τῶν παραμονῶν τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ *'Ρήγα* καὶ τῶν φίλων του ἐκ Βιέννης δὲν ἦτο γνωστὸν τὸ Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων, κατὰ τὰς παραμονὰς δὲ δὲν ἦτο δυνοτὸν νὰ γραφῇ»¹. Ἀσφαλῶς ἐνταῦθα γίνεται σύγχυσίς τις τοῦ Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων πρὸς τὴν μετάφρασιν τοῦ Μασσαλιωτικοῦ ὑμνου τοῦ Rouget de l' Isle, (ώσει ἐπρόκειτο τὸ πρῶτον νὰ μεταφρασθῇ ἐκ τοῦ δευτέρου). Ἀλλὰ πάντες οἱ ἔξετάσαντες² τὰ τῆς συνθέσεως τοῦ ὑμνου ἀποφαίνονται, διτι εἶναι ἀπομίμησις καὶ οὐχὶ πιστὴ μετάφρασις· οὐδὲ εἶχε ἀνάγκην ὁ Γαλλομαθέστατος *'Ρήγας* πρὸς σύνθεσιν τοῦ Ἐλληνικοῦ *"Υμνου τῆς μεταφράσεως.* Οὔτε παραδίδεται ποι, ὅτι μετέφραζεν οὗτος αὐτούσια τὰς τοιαύτας ξένας ποιήσεις· πᾶν τούναντίον ἐν τῇ ἀνακρίσει κατετέθη ὅτι «μεταξὺ τῶν ἔογων τούτων παρενεβλήθησαν καὶ δύο ἐπαναστατικῶτατα ἄσματα, τῶν ὅποιων τὸ ἐν ἔγινε κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Γαλλικοῦ La carmagnole, τὸ δὲ ἄλλο τοῦ Freu euch des Lebens (χαιρῆτε τὴ ζωή), καθ' Ἐλληνικὴν διασκευήν»³. Ο μακ. Λάμπρος πρῶτος ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' οὗτος, δέον νὰ τονισθῇ, δὲν διημφισθήτησε τὴν γνησιότητα τοῦ Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων, ἀλλ' ἔγραψεν, ὅτι δὲν ἦτο αὐτὸ διεγόμενος Θούριος. Ἰδοὺ ἐπὶ λέξει: «Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ φακέλλου τῆς Βιέννης αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ λεγομένου Θουρίου παρεδίδετο ἐμφαλμένως, καὶ δὴ ἐθεωρεῖτο ὡς θούριον τὸ ἐπιγραφόμενον Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων»⁴. Ἀλλὰ τίς πάλιν εἶπεν εἰς τὸν *Δάμπρον*, ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς θούριον τὸ *'Ως πότε παλληκάρια, ἀφοῦ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐγὼ τούλαχιστον οὐδένα ἀνεκάλυψα διαμφισθητοῦντα τὸ τοιοῦτον*: μάλιστα δι Φιλήμων κατονομάζων τὸν Θού-

(1) *"Ἐνθ' ἀνωτ. κγ'—κδ'.*

(2) Ο μακ. Πολίτης π.χ. ἐν Παρθενῶνι (*Ο μασσαλιωτικὸς Θούριος* ἐν Ἐλλάδι, τοι. Β' σ. 1089—1093) ἀποφαίνεται, ὅτι συνετάχθη τὸ Δεῦτε παῖδες ἐν μέρει κατὰ μετάφυσιν καὶ ἐν μέρει κατὰ μύμησιν τοῦ Allons enfants. *Ἡ μήπως ἔλειπον τῷ εὐμιουσωτάτῳ Θετταλῷ τὰ ἐλληνικὰ πρότυπα; πρβλ. τὸ Αἰσχύλειον: Ω παῖδες Ἐλλήνων ἵτε—έλευθεροῦτε πατρίδα κτλ.* Ἡν δὲ δι Υμνος οὗτος ἐκτετυπωμένος (κατὰ τὸ 2 ἔγγρ. Λάμπ.—Legr. σ. 11) ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πολιτεύματος τοῦ *'Ρήγα*, δπως δι Θούριος ἐν τῇ Προκηρύξει,

(3) Παρ' *Αμάντφ*, *ἐνθ' ἀνωτ. σ. 165.*

(4) Νέος *Ἐλληνομήμων* (*Ἀθῆναι 1916*) τόμ. II' σ. 72—73. *Ἄπορῶ διεν πῶς δ σεβ. καθηγητὴς γράφει, ὅτι «δ Σπ. Λάμπρος διέγνωσεν ἐκ τῶν ἐγγράφων, δι έσφαλμένως ἀπεδίδετο εἰς τὸν *'Ρήγαν* τὸ Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων* (ἐνθ' ἀνωτ. σ. κγ' σημ. 2) καὶ κατακρίνει τὸν Φ. Μιχαλόπουλον, διτις ἐν τῷ ἀγνώστῳ ἐμοὶ βιβλίῳ, *«Οἱ μεγάλοι μας ἀναγεννηταί»* σ. 58, θεωρεῖ πάλιν, ὅτι τὸ Δεῦτε παῖδες είναι τοῦ *'Ρήγα*. Τὴν περὶ διαστολῆς γνώμην δι Λάμπρος ἔξηνεγκε τὸ πρῶτον ἐν ταῖς *Λποκαλύψεσιν* *«ὅτι διὰ γερμανικῶν στοιχείων ἐν τοῖς ἐγγράφοις διομιαζόμενος Θύριος ή Θύριος hymnος είναι δ καὶ πρότερον παρὰ τοῦ Περραβιοῦ, Γούδα καὶ ἄλλων καλούμενος Θούριος...»* σ. 52.

φιον καὶ παρενείρων καὶ ἔτερα ποιήματα τοῦ *Ρήγα* ἐπιφέρει : «Κοινότατος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἦτο καὶ ὁ Παιάν :

«Δεῦτε, παῖδες, τῶν Ἕλλήνων!...

πεποιημένος καὶ μίμησιν ἔκείνου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας»¹.

Ως κατακλεῖδα περὶ τῆς ἀναμφισβήτητος γνησιότητος τοῦ ποιήματος ἀναφέρω τὴν δυολογίαν τοῦ Iken, εἰς δὲν ὁ Ἕλλην ἔμπορος *Πέτρος Άναστ*. *Χοϊδᾶς* εἶχεν ἀνακοινώσει, ὅτι «τὸ Δεῦτε παῖδες ἦτο σχεδὸν κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ μασσαλιωτικοῦ «Υμνου καὶ ὅτι ἐψάλλετο ὑπὸ τοῦ *Ρήγα* κατὰ μέλιος ἔκείνου»². Εἶναι σπουδαιοτάτη ἡ μαρτυρία αὗτη τοῦ Γερμανοῦ φιλέλληνος (πλὴν τοῦ «κατὰ λέξιν», ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων μαρτυρίαν) ὅτι τὸ «δημοτικὸν ἄσμα κατὰ τὸν τρόπον τῆς Μασσαλιωτιδος» ἦν πεποιημένον, καὶ οὐκ ἦν μετάφρασις³.

ΙΓ'. Η ἐκδίκησις. Τὸ κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Τουρκίας ποίημα *θεωρητέον ὡς διασκευὴ Ρηγικοῦ ποιήματος*. Ἐνταῦθα ἐπώθησαν μόνον 8 στροφαὶ ἐκ τῶν 48, ὡς ἔχει τὸ ἔντυπον τῆς Κερκύρας⁴. Ἀλλ’ ἐνῷ ἔκει ἀρχεται ἀπὸ τοῦ : «Ολα τὰ ἔθνη πολεμοῦν, ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς Αὐστρίας. Τὸ ποίημα, ὡς ἀρχεται ἐν τῷ Κερκυραϊκῷ ἐντύπῳ, ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπεδίδετο εἰς τὸν *Ρήγαν*. Οὕτως δὲ Iken καταχωρίζων ἐν τῇ Eunomia δύο στροφὰς παρέχει τὴν, ἣν ἡκουσε παρὰ τοῦ *Άλεξάνδρου Νέγρη* πληροφορίαν, ὅτι αὗται προέρχονται ἐκ μακροῦ ποιήματος τοῦ *Ρήγα*⁵. Καὶ δὲ *Γούδας* ἐκ τοῦ *Περραιβοῦ* παραλαμβάνει 4 στροφὰς καὶ θεωρεῖ ποιητὴν καὶ οὗτος τὸν *Ρήγαν*⁶. Ωσαύτως καὶ δὲ *Φιλήμων*⁷. Ἀλλ’ *Ισχυροτέραν* ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Περραιβοῦ* αὐτοῦ, ὅστις καταχωρίζων τὰς μνημονευομένιας καὶ ὑπὸ τοῦ *Γούδα* 4 στροφάς, «ὅσα τεμάχια διετηρήθησαν ἐν τῇ μνήμῃ του», ἀναφέρει τὸ δνομα τοῦ *Ρήγα*⁸. Μόνος δὲ *Λάμπρος* ἡγειρεν ἀμφιβολίας ἐναντίον τῆς τοιαύτης σεβαστῆς παραδόσεως καὶ ἀποδίδωσι τὸ ποίημα εἰς αὐτὸν τὸν *Περραιβόν*, ἐπὶ μόνῳ

[1] Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 599.

[2] Eunomia τόμ. B' [1827] σ. 101 ἐ. Κατὰ τὸν Iken δὲ ὑμνος ἐποιήθη τῷ 1796 [αὐτ. σ. 102], ὅστις καὶ μετέφρασεν αὐτὸν εἰς Γερμανικὴν ἐν τῷ A' τόμ. τῆς Eunomίας, σ. 292.

[3] Λάμπρ. Legr. σ. 11.

[4] Φέρει τὴν ἐπιγραφήν : «Υμνος πατριωικὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλης τῆς Γραικίας πρόδεις ἔναντοπτησιν τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας, εἰς 8ον σ. 12 [παρὰ Λάμπρῳ ἐν Μικτ. Σελ. σ. 650].

[5] Τομ. B'. σ. 130 ἐ. παρὰ Λάμπρῳ.

[6] Αἱ στροφαὶ εἰς ἐκάστην ἔκδοσίν εἰσιν ἄνισοι, ὅπως καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Κώδικι. [Γούδ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 152].

[7] Ἐνθ' ἀνωτ, σ. 99.

[8] Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου *Ρήγα Φεραίου* τοῦ Θετταλοῦ [Αθῆναι 1860] σ. 17 καὶ 21.

τῷ λόγῳ τῆς δύοισι θεοῖς δύο στίχων αὐτοῦ πρὸς γυναικί πρὸς τὸν Βουναπάρτην «‘Υμνον ἐγκαμπιαστικὸν» αὐτοῦ τοῦ ἴδιου¹. Ἀλλὰ διατὶ νὰ μὴ ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ ὁ Περφαίβδες, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι, ἔμιμην τὸν πάτρων αὐτοῦ *‘Ρήγαν*; Δὲν ὑπῆρχε λόγος, ἵνα ἀρνήσηται τὸ ἴδιον αὐτοῦ πόντυμα ὁ Περφαίβδες, ἢ νὰ μὴ δημοσιεύσῃ δλόκληθρον αὐτό, εἰ λικὴ τὰς ἀπὸ μνήμης στροφάς καὶ μόνας. ‘Ο κ. Μιχαλόπουλος ἀμύνεται ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, καὶ τούτῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ κ. Ἀμαντος ὑπερθεματίζων μάλιστα, καὶ ὑποτιθέμενος, ὅτι ἐγράφη πρὸ τῆς συλλήψεως, ἵσως ὡς δεύτερον μέρος τοῦ *Θουριόν*². Εάν ταῦτα οὕτως ἔχουσιν ὅντως, τότε ὁ Κῶδιξ τῶν Ἰωαννιταίων διέσωσε διασκευὴν ἢ μᾶλλον συμπλήρωσιν τοῦ *Ρηγικοῦ ποιήματος*, προπτεύεισῶν¹ ἐν ἀρχῇ τῶν κατὰ τῆς Αὐστρίας 2—3 στροφῶν.

Αὗται μαρτυροῦσι τὴν σφοδρὰν καὶ ἀσυγκράτητον τοῦ ποιητοῦ ἀγανάκτησιν διὰ τὸ στυγεόδον ἀνισιούργημα τῆς Ἀποστολικῆς Μεγαλειότητος, ὡς ἐκαλεῖτο ὁ τῆς Αὐστρίας αὐτοκράτωρ.

Αὐστρία ἡ μοιχαλίς,
ἡ πόρη καὶ ἡ τυραννίς
παρέδωκεν εἰς φόρον
στὴν Τουρκιά, μπρὸς παιδιά! κτλ.

Καὶ ἔπονται ἀμέσως τὰ δύνοματα τῶν μετὰ τοῦ *‘Ρήγα σφραγιασθέντων* ἐθνικοπορτύρων. Τὴν τῶν Ἑλλήνων δικαίαν ἀγανάκτησιν συνεμερίσῃ τότε σχεδὸν δλόκληθος ἡ Εὐρώπη. Θύελλα ἐξηγέρθη κατὰ τῆς σκληρᾶς καὶ ἀπανθρώπου πράξεως τῆς Αὐστρίας. Τὸ γεγονός διελαλήθη παντοχοῦ διὰ τοῦ τύπου. ‘Ο Παροισινὸς Μηνύτωρ (*Le Moniteur*) ἔξιστορῶν τὸ γενονός ἐπιφέρει: «Εἰς μάτην ὁ *‘Ρήγας* καὶ οἱ ἀτυχεῖς σύντροφοί του ἐζήτησαν ὡς ἐξαιρετικὴν χάριν νὰ μὴ παραδοθοῦν εἰς τὰ θηριώδη ὅργανα τῆς ἐν Κ]πόλει κιβερνήσεως, ἀλλὰ νὰ ὑποστοῦν τὸν θάνατον ἐν τῷ μέσῳ τῶν οἰκείων καὶ τῶν φίλων των· ἡ φωνή των δὲν εἰσηκούσιμη. ‘Αλλ’ ἐν τοσούτῳ οἱ διδηγοῦντες αὐτοὺς φοβούμενοι μήπως ἀρπαγοῦν ἐκ τῶν χειρῶν των τὰ τιμημένα θύματα, ἐθανάτωσαν αὐτὰ καθ’ ὅδόν. Πιστεύεται γενικῶς, ὅτι οἱ δεσμῶται ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν Βελιγραδίῳ κατὰ διαταγὴν τοῦ πισᾶ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἢ μᾶλλον κατόπιν χρυφίων εἰσηγήσεων τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Αὐστρίας. Κατὰ τὴν βεβαίωσίν τινων, ἐργίφθησαν αἰφνιδίως εἰς τὸν Διούναβιν ὑπὸ τῶν διδηγῶν των καὶ οὔτως ἀπέφυγον τὰς ἀναμενούσας αὐτοὺς φρικτὰς βασάνους. Τὸ τραγιγὸν αὐτὸν συμβάν, τὸ δποῖον συνεκίνησε πᾶσιν τὴν Ἑλλάδα, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν Εὐρώπην, ἐλοβε χώραν τὸ 1798 περὶ τὰ μέσαι Μαΐου. ‘Ο *‘Ρήγας* ἦγε τότε ἥλικιαν 45 ἔτῶν. ‘Ο ἀτυχῆς οὗτος κατέλιπεν εἰς τὰ χρονικὰ τῆς Ἑλλάδος ὄνομα δικαίως.

[1] Μικτ. Σελ. σ., 651—652.

[2] Αὐτ. σ. κε'—κε'.

ἀνάνυτον»¹. Μεν' ὅλα ὅσα καὶ ἄν ἔγραψεν ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα, τὸ ποτήριον τῆς πικρίας καὶ ὀδύνης μένει εἰσέτει πλῆρες μετὰ τὰς ἐκ τῶν ἔγγραφων μάλιστα ἀποκαλύψεις. Ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις ἀπεδείχθη ἐμπαθεστάτη καὶ ἀποτροπαία καὶ² δῆλην τὴν διαδικασίαν τῆς τραγικῆς ὑποθέσεως. Καταδικάζονται Ἐλληνες διακεκριμένοι, ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν², ώς οἱ ἔσχατοι τῶν κακούργων, διότι ὥρειψιοπόλησαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. «Οἱ Ἐλληνες, γράφει ὁ τὰς ἀνακρίσεις διευθύνων ὑπουργὸς Pergen, εἰς ὅλας τὰς χώρας εἶναι στενώτατα συνδεδεμένοι διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἡθῶν· καὶ ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἀπαξὶ ἥθελεν ἀνιπτυχῆ ἐις χώραν τινὰ καὶ ἥθελε δυνηθῆ νὰ ἀσκῇ ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτὸ δὲ μειεδίδετο εἰς τὰς ἄλλας χώρας ὡς ἡλεκτρικὸς σπινθήρ, καθόσον ὁ μυστικὸς πόθος τῶν Ἐλλήνων ἀνέκαθεν κατηυθύνετο πρὸς τὸν σχηματισμὸν αὐτοτέλοῦς ἔθνους»³. Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ μέγα ἔγκλημα τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων! ἐδόθη τοσαύτῃ σημασίᾳ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καίτοι ὑποφέρων ἐκ νοσήματος παρηκολούθει ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις τὴν ἔξελιξιν τῶν ἀνακρίσεων. Ἡν δὲ τοσαύτῃ ἦ προσπάθεια τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως ἵν' εὑαρεστήσωσι τῇ Υψηλῇ Πύλῃ καὶ τύχωσι τῶν προσδικωμένων ἀνταλλαγμάτων, ὥστε ὅταν ἐπείσῃ ὅτι οἱ νόμοι δὲν προέβλεπον ἐν προκειμένῳ διὰ τὴν καταδίκην τῶν ἀναιτίων, ἀπεφάνῃ «νὰ ἐπιβληθῆ... . ἔκτακτος σχετικὴ ποινή, ἢ ὅποια πρέπει νὰ ὑποβληθῆ μόνον εἰς τὴν φωτισμένην κρίσιν ἀνωτέρου δικαστοῦ, διότι εὔκολα ἡδύνατο νὰ συμβῇ, ἐν ᾧ περιπτώσει παρεδίδοντο οἱ ἔγκληματάι (!) οὗτοι εἰς τὰς δικαιοτικὰς ἀρχὰς ἐλλείψει εἰδικῶν νόμων, νὰ ἀπαλλαγοῦν τῆς πρεπούσης τιμωρίας»⁴. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι καίτοι Αὐστριακοί τινες μονάρχαι (*Κάρολος δ E*, *Ιωσήφ δ B*) ἐδείχθησαν δπωσοῦν συμπονεῖς τοῖς Ἐλλησιν, οὐδέποτε οὗτοι διὰ τῶν αἰώνων διέκειντο συμπαθῶς πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Τὰ πρὸς

[1] Ἀνταπόκρισις ἐκ Σεμλίνου. Ἔτ. VI, 1798 ἀρ. 271, ἣν περιέλαβεν ὁ Νικολόπουλος ἐν τῇ εἰοημένῃ πραγματείᾳ [Παρά 'Αννινφ σ. 643]. Τὸν χρόνον τοῦ θανάτου ἀπακριθῶς δρίζει ὁ Λάμπρος [Ἄποκ. 148] τὴν 11 ἡ 12 Ἰουνίου.

[2] Ἐν τῷ ποιήματι ἀναφέρονται ὀνομαστὶ μόνον οἱ 4 οἱ ὀνομαστότεροι: *Ρήγας*, *Αργέντης*, *Ιατρὸς* καὶ *Ἀντώνιος ὁ Κορωνίδες*. Καὶ *Ιατρὸς* μὲν εἶναι ὁ Δῆμος. *Νικολίδης* ὁ ἐκ Ζίτσης τῆς Ήπείρου καταγόμενος, ὃνεν «*Ιατρὸς Ζητσαῖος*» ἀπλῶς ἀναφέρεται παρὰ *Γούδα* [ἴνθι] ἀνωτ. σ. 148 καὶ 133], ὁ ἀχριστος τοῦ ἔθνομάρτυρος φύλος, πυροτιμήσας νὰ συναποθάνῃ αὐτῷ [βλ. περὶ τούτου *Λάμπρο*. *Ἀποκαλ.* σ. 123—124], οἱ δὲ ὑπόλοιποι 4 εἶναι *Ιωάννης Καρατζᾶς*, *Κύπριος κανδηλανάπτης*, *Παναγιώτης Εμμανουὴλ Καστοριεύς*, ὁ ἐκ Σιατίστης *Γεώργιος Θεοχάρης Τορούντζιας* [ιαντ. σ. 127], ὁ τελευταῖος ὁ 8ος τίς; ἄγνωστον. Ο μαζ. *Λάμπρος* πολὺ διερευνήσας περὶ τε τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ὀνομάτων ἀφῆκε τὸ ζήτημα ἀλιτον [Ἄποκ. 135—140]. Ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ *Αμάντου* ἐκδοθεῖσιν ἔγγράφοις οἱ 8 ἀναφέρουνται πλημμελῶς ὅδε: *Ρήγας*, *Αργέντης*, *Νικολίδης*, *Παναγιώτης*, *Εμμανουὴλ Κορωνίδες*, *Τορούντζιας* καὶ *Καρατζᾶς* [σ. 181], ἀρα 7.

[3] Αὐτ. σ. 191.

(4) [Αὐτ. σ. 171—173.]

αὐτὴν αἰσθήματα τοῦ Γένους ἐκπροσωπεῖ Θεόκλητος ὁ Πολυείδης διαδήλως ἐν τοῖς λεγομένοις **Χρησμοῖς τοῦ Ἀγαθαγγέλου** καὶ ὅντως τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ἀληθεῖς τὰς προφῆσεις αὐτοῦ¹. Ἐπ’ ἐσχάτων, καθ’ ὅν χρόνων οἱ Βαλκανιοί λαοὶ ἀναστηλοῦσι λίαν φιλοτίμως μνημεῖα πρὸς δόξαν τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας², συγκινηθεὶς καὶ δ δῆμος τῆς Βιέννης ἐποιήσατο τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἔξιλασμοῦ, ἐπιγράψας εἰς ὄνομα τοῦ **Ρήγα**, ὡς μετὰ πρωτοφανοῦς ἀνακουφίσεως ἀνσυγέλλει δ δῆμαρχος πρὸς τὸν "Ἐλληνα πρεσβευτὴν, τὴν ἐν τῷ 17ῳ διαιρέσματι τῆς πρωτευούσης ὄδον, μετονομασθεῖσαν «Ρηγικασγκάσσε».

Κωνσταντίνος 'Ρήγας Φεραίος 1754 — 1798

"Ἐλλην ὑμνητὴς τῆς ἐλευθερίας³.

ΙΔ'. Ἐκ τῶν καλλίστων ποιημάτων τοῦ **Ρήγα** σωζόμενον εὐτυχῶς ἀκέραιον, χωρὶς δὲ καὶ νὰ ὑποστῆ νόθευσίν τινα. Ἀποτελεῖται ἐκ στροφῶν 11 ὀκταστίχων, ἔξ 8 καὶ 7 δὲ συλλαβῶν ἔκαστος στίχος. **Τὴν παιδείαν θεωρεῖ δ ποιητὴς ὡς τὸ ἀνυσιμώτατον διὰ τὴν ἀποτελεσματικήν τοῦ ξυγοῦ μέσον**, ἐπίσης καὶ τὴν ἀρετήν, ἀπερ ἥ πάραπος δουλεία ἀπεσκοράκισεν. Καλεῖ ἐκ τοῦ "Ἄδου τὸν **Ἀλκιβιάδην** ἢ ἄλλον ἥρωα, ἀλλὰ πρὸ τούτου λέγει πρὸς τὸν **Πλούτωνα**:

Στεῖλε ὅμως τὸν Σωκράτη
νὰ ἀρχίσῃ νὰ διδάξῃ
τῆς πατρίδος τὸν υἱούς.
φιλοσόφους νὰ ποιήσῃ,
ἥρωας νὰ σχηματίσῃ
ἀμαθεῖς καὶ τὸν δειλούς⁴.

[1] Βλ. "Ἐκδοσιν 'Εργουπόλεως 1838, σ. 52—55, ἔνθα ψάλλει τὸν 'Εξάψαλμον τῇ Αὔστριᾳ ὁ φιλογενῆς συγγραφεύς: Κεφ. Τ' στ. 14... λέγει δ τοῦ Κυρίου 'Αγγελος τῇ Αὔστριᾳ: δὲ λύχνος σου ἀπορριφήσεται, ἡ λαμπάς σου σβεσθήσεται καὶ μενεῖς ἐν σκότει· διδίτι ἐσαλεύθης ἀπὸ τοῦ προτέρου δρου κτλ. 16... μεμεθυσμένη ἐκ τοῦ γλεύκους τοῦ λοιμώδους ποτηρίου τῆς ὑπερηφάνου πόρνης, καὶ δύοισα ἐκείνη μοιχαλὶς γέγονας κτλ. [ό ποιητὴς ἐγνώριζε τὸ χωρίον]. Τὸν χρησμοὺς τούτους ἔξεδοτο τύποις τὸ πρῶτον δ 'Ρήγας ἐν Βιέννη [βλ. τὴν πραγματείαν ἡμῶν: Θεόκλητος δ Πολυείδης καὶ τὸ Λεύκωμα [1731—1733] αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ κτλ. ἐν Θρακικοῖς [Ἀθῆναι 1932] Τομ. Δ'. σ...

[2] Εὐχαρίστως μανδάνω, δτὶς ἡ Σερβία ἐτοιμάζεται διὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια ἀνδριάντος τοῦ 'Ρήγα ἐν Βελιγραδίῳ.

[3] Βλ. «Ἐστίαν» Αθηνῶν 10 Αύγ. 1930. Καὶ προσέθετο ὁ εὐγενῆς δῆμαρχος Ζάΐτς πρὸς τὸν Σαχτούρην «ὅτι δῆμος τῆς Βιέννης ἐπιπνεόμενος ὑπὸ ὑγιῶν δημοκρατικῶν ἀντιλήψεων ἀποκατέστησε διὰ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως τὴν μνήμην τοῦ 'Ρήγα Φεραίου ἐξαλείφων οὕτω παλαιὸν ιστορικὸν ὄμαρτημα ὀφειλόμενον εἰς τὰς κρατούσπις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μονορχικὰς ἀντιλήψεις». Περὶ τοῦ δύομίατος **Κωνσταντίνος**, ὅπερ ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς ἔνοις, βλ. Λάμπ. Ἀποκ. σ. 99.

(4) Παρομοίαν ἰδέαν ἀναπτύσσει καὶ δ 'Αλεξ. Μαυροκορδάτος ἐν τῷ 'Ονείρῳ, τῷ μόνῳ ἐν τῇ Συλλογῇ αὐτοῦ ποιήματι, ἔνθα ὃς θέμα είναι ἡ 'Ελλ. Επονάστασις. Ἐκεῖ ὁραματίζεται τὸν μεγάλους νεκρούς ἔρχομένους νὰ πολεμή-

IE'. Έμβατήριον, περίεργον λίαν κατά τὴν στιχοπλοκίαν, μετὰ ζωηροῦ καὶ ἀκρατήτου πάθους συντεταγμένον εἰς στιγμὰς κρίσεως καὶ μεγάλων ἀποφάσεων.

Μὲ βίᾳ καὶ ἀπανθρωπιὰ
μᾶς τὰ σκλαβώνου τὰ σκυλιά.
Συναχθῆτε παλληκάρια,
βρύξατε σὰν τὰ λιοντάρια.

Ἐν ἀρχῇ προσφωνεῖ δὲ ποιητὴς διὰ τοῦ : **βλάμιδες**, ἀντὶ ἀδέλφια, ὅστις εἶναι ὅρος συστήματος τῶν Φιλικῶν¹. Ἐντεῦθεν συμπεραίνω, ὅτι τὸ ποίημα συνετάχθη κατὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἐταιρείας.

ΣΤ'. Νεώτερον ἔτι εἶναι τὸ ἀσυνάρτητον τοῦτο ποίημα, καὶ ἵσως ἐκ διαφόρων ἄλλων συνεργανισθὲν κατὰ τὴν ἔναρξιν πάντως τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, διότι καλεῖται ἡ Ἑλλὰς νὰ ἴδῃ τὰ εὔοσμα ἄνθη :

τὸ πῶς οἱ κοίνοι ἀνθησαν,
καὶ ὡς ἀμπέλια βλάστησαν.

διὸ καὶ καὶ εὔχεται: «ἀρχὴν καὶ τέλος ἀγαθόν». Ἐν τέλει στροφαί τινες ἐκ τοῦ Α' ποιήματος, οὓς ἔξεπιτηδες ἀφήκαμεν, καθ' ἣν ἔχουσιν ἀνώμαλον διάταξιν ἐν τῷ χειρογράφῳ. Τὸ κύριον μέρος ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἀνίσων στροφῶν.

IΣ'. Χαιρετισμὸς τοῦ Κοραχῆ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον νικητὴν καὶ τριπατοῦχον εἰσερχόμενον εἰς Παρίσιος, οὐδὲν ἀρχή :

Οἱ Ἀλέξανδρος δὲ μέγας αὐτοκράτωρ Ρωσσικός,
ἰδοὺ νικητὴς ἐμβαίνει στὸ Παρίσιο ὡς εἰκός.

Ἐκ προοιμίων καταλαμβάνει τις, ὅτι αἱ Μοῦσαι, αἴτινες κατὰ πάντα τὰ λοιπὰ τοσοῦτον ἀνεπιφθόνως ἐπεδιψύλευσαν εἰς τὸν διακεκριμένον ἄνδρα τὰς γάριτας, εἰς τὴν ποίησιν φαίνονται ἐξ ἵσου ἀστοργοὶ πρὸς αὐτὸν καὶ ἀδυσώπητοι. Ἀπέκλεισαν ἐπιμόνιως ἀπ' αὐτοῦ τὸν ἀνεξάντλητον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης θησαυρόν, ὅθεν ἡνάγκασαν αὐτὸν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ νὰ προβῆ εἰς τὴν δημιουργίαν λίαν ἔξεζητημένων καὶ κακοπλάστων νεολογιῶν, αἵτις ες κατεστάθησαν ἀνυπόφοροι συνδεθεῖσαι εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε μετὰ ἀρχαίων λέξεων, καὶ ἀπετέλεσαν

σωσιν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ὀλυμπίων ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τῆς Ἀθηνᾶς, ἀντὶ νὰ καταστρέψωσιν αὐτοὺς νὰ στείλωσιν ἐκ τοῦ Ἀδούτους² καὶ βλέπει εἰς ἐκτεταμένην πεδιάδα δύο στρατάρχας:

Τῶν ἀπογόνων εἰς ἔστιν αὐτὸς Θεοῦ μιστοκλέοντος
ἀνήρ μοι εἴπον μιμητὴς τοῦ πάλαι Ἡρακλέοντος,
οδός ἔτερος τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου Ξενοφῶντος...
καὶ ὡς ἐκεῖνος στολισμός ἔστι πατρίδος ὄντως...
καὶ ἔρως ὁ διακαῆς ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος,
ὅστις ἔμπνέει εἰς αὐτοὺς τὴν τόλμην μετ' ἐλπίδος (σελ. 236).

(1) Δοκ. Φιλ. 133.

ἀληθῶς κακότεχνον συνονθίλευμα, ὅπερ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν πατριώτην **Κοραῆν** ὁνομάζομεν ποίησιν, καὶ δὲν ἀπηξιώσαμεν νὰ φέρωμεν εἰς τὸ φῶς Ἀποκαλῶν τὸν πρὸς ὄλγου μεγαλοτρεπῶς ἔξυμνούμενον ὑπ’ αὐτοῦ ἀτυχήσαντα **Ναπολέοντα** ἔχθρὸν ἐπιφέρει :

χαίρετ’ ὅλη ἡ Γαλλία εἰς τὴν πλπτωσιν αὐτοῦ,
καὶ καταφιλεῖ τὰς χεῖρας τοῦ δικαίου νικητοῦ¹.

Ἄς ἀποβληθῇ τοῦ θρόνου ὡς ἀχρεῖος βασιλεὺς,
καὶ τὸν στέφανον ἃς λάβῃ νέος ἄλλος βασιλεὺς².

Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις διὰ τὸ δίστιχον :

Πελοπόννησος, Ἀθῆναι, Ιωνία καὶ Τρῳάς
καὶ αἱ νῆσοι, Ἀρχιπελάγους Κύπρος, Κρήτη καὶ Τροιάς (sic)!³

Οὐδέποτε, μὰ τὸν Δία, θὰ ἐτόλμων νὰ θεωρήσω τοιοῦτον ποίημα προϊὸν τοῦ καλάμου τοῦ **Κοραῆ**, εἰμὴ ἐν τέλει εἶχε τὸ σημείωμα :

Τέλος τῆς τραγωδίας τοῦ σοφοῦ Κοραῆ

καὶ ἄλλας τινὰς κεντρικὰς ἰδέας, ἃς μόνον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ **Κοραῆ** ἥδυνάμεθα νὰ ἀκούσωμεν. Οἱ δὲ τελευτῶις στίχοι καὶ ἀπὸ λεκτικῆς ἀπόψεως εἶναι γνήσιοι αὐτοῦ :

κ’ εἰς αὐτὸν θέλει χαράξειν χαρακτῆρα τὸν χρυσὸν
ζώοις, λυτρωτὰ τοῦ κόσμου καὶ μοράρχα τῶν Ρωσσῶν!

Μετὰ τὰς ἄλλεπαιλήλους σιναντήσεις τοῦ **Άλεξάνδρου Α'** πρὸς τὸν **Ναπολέοντα** καὶ τὰς διαφρόνις συμφωνίας, αὗτινες πάντοτε ἐστρέφοντο κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἡ καταστρεπτικὴ εἰς Ρωσσίαν ἀποτυχία τοῦ δευτέρου (1812) ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρῶτον νὰ ἐπιδράμῃ μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ νὰ εἰσέλθῃ νικηφόρως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας τὴν 31 Μαρτίου τοῦ 1814 εἰς Παρισίους. Ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ περίνοια τοῦ **Άλεξάνδρου** ἀντιστάντος κατὰ τῶν ἀτασθαλιῶν καὶ πλεονεκτικῶν τάσεων τῶν ἱρημένων μοναρχῶν, καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ ἵκανότης αὐτοῦ νὰ διαφυλάξῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν λεηλασιῶν, τουῦτα τὰ ἔξαιρετικὰ προτερήματα, καὶ ἡ ἐκδήλωσις μειὰ τῆς συμπαθείας πρὸ τὸ εὐγενὲς Γαλλικὸν ἔθνος καὶ συνθῶν φιλελευθέρων αἰσθημάτων ἐπεσπάσαντο τὴν γ-νικὴν ἐκτίμησιν πρὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Τὴν 30 Μαΐου ὑπεγράφη ἡ Παρισινὴ συνθήκη, καὶ μετὰ ἐν ἕτοις (13 Μαΐου 1815), ἡ μετὰ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων διακήριξις κατὰ τοῦ

(1) Στ. 5.

(2) Στ. 25.

(3) Στ. 40. Ἐστωσαν ταῦτα ὡς παράδειγμα τοῖς ὑποστηρίζουσιν, ὅτι τὸ Πολεμιστήριον ἄσμα εἶναι ἔργον τοῦ **Κοραῆ**.

Ναπολέοντος, ὅτε διεδόθη, ὅτι ἐπανῆλθεν ἐξ Ἑλβας, κηρυχθέντος «ἔξω τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων». Μετὰ τὴν μάλην τοῦ Βιτερόλωδού **Άλεξανδρος** πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους (11 Ιουλίου) καὶ ἐμελέτησε τὸ σχέδιον τῆς **Ιερᾶς Συμμαχίας**, ἡτις πρόσγημαι μὲν εἶχε τὸν θρίαμβον τῶν ἥθικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῶν διεθνῶν σχέσεων στηριζόμενον, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὴν προστασίαν τῶν βασιλέων κατὰ τῶν φιλελευθέρων τάσεων, αἵτινες ἀκάθεκτοι διεδίδοντο παντοχοῦ¹. Ταῦτα πάντα ἐνεθύσιασαν τὸν ἀγαθὸν **Κοραῆν**, καὶ ἐπεισαν αὐτόν, καίτοι διστάζοντι μήπως καταχρημνισθῇ, ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ Πηγάσου, καὶ νὺν ἐντείνῃ εἰς στίχους τὴν ἔξαλλον χαρὰν καὶ τὸν καιρετισμὸν πρὸς τὸν Ρῶσσον μονάρχην προσαγγεύων αὐτὸν ἐλευθερωτὴν τοῦ **Γένους**.

Καὶ σὲ μόρον ἡ Γραικία θέλ’ ἔχειν ἐλευθερωτήν,
ἴλαρὸν τὸ ἄγαλμά σου ἐν τῷ μέσῳ τῶν Μουσῶν
θέλει στήσ’ αὐτὴν ἀμέσως εἰς τὸ δρός **Παρασσόν**.

Δυστυχῶς οἱ διιδύραμοι τοῦ σιφοῦ Ἑλληνος καὶ αἱ ἐπαγγελίαι ἑθνικῆς εὐγνωμοσύνης δὲν συνεκίνησαν τὸν **Άλεξανδρον**, ὅπως ούδε αἱ μετ’ ὀλίγα ἔτη ἱκετευτικαὶ ἀναφοραὶ τοῦ ‘Υψηλάντου ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ιερολοχιτῶν διατελοῦντος. Ἐμπνεόμενος οὗτος ἐκ τῶν καταχρημάτων σχεδίων τοῦ **Μεττερνίχου** καὶ περιπλακεῖς εἰς τὰ δίκτυα τῆς τριμόρφου Ἐφιννύος τῆς Ιερᾶς Συμμαχίας κατεδίωκε καὶ κατέπνιγεν ἀπηνῶς τὰ εὐδίωνα σπέρματα τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἔξιηνάγκασε τὸν **Καποδίστριαν** μετὰ τρομούσιης χειρὸς καὶ κατοδυνωμένης ψυχῆς νὰ σιντάξῃ ἐν δύναματι αὐτοῦ (14 Μαρτίου 1821) ἐπιστολὴν ἀποκηρύττονταν τὸν ‘**Υψηλάντην**². Μετὰ μείζονος δὲ φρίκης ἥνω. ίσθη τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, μετῆλθε δὲ πᾶν μέσον, ἵνα καταπνίξῃ αὐτήν· διὸ ἐνῷ ἐκ πάσης γνωνίας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐπευδόν φιλέλληνες ἀξιωματικοί. Ἱναὶ χύσωσι τὸ αἷμα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, οὐδαμοῦ ἀνεφάνη **Ρῶσσος** εἰς τὴν ἀγωνίζομένην χώραν, καίτοι ἐκ τῆς δυοδόξου **Ρωσσίας** ἀνεμένετο ἡ μεγαλητέρα ἀρωγή.

Ἐκ τοῦδε τοῦ ἁσματος καὶ ἐκ τοῦ **Πολεμιστηρίου Σαλπίσματος**³. λαμβάνομεν σαφῆ ἔννοιαν τῶν ποιητικῶν δοκιμίων τοῦ **Κοραῆ**. Πείθεται δὲ πᾶς τις πόσον διάφορά εἰσι ταῦτα κατά τε τὸ λεκτικόν,

(1) Ἐὰν ἐπρόβλεπα, ἔγραψεν ὁ **Κοραῆς** παλινφθόν, ὅσα κακὰ ἔμελλε νὰ βέβαια προκρίνειν νὰ κυβερνᾶται σήμερον ἡ πατρίς μου μὲ τὸ σκῆπτρον τοῦ **Ναπολέοντος**.. παρά μὲ τὴν σιδηρᾶν ὑάβδον πολλῶν ἀπολύτων δεσποτῶν, ἐκ ώρο. Τομ. Γ', σ. 686).

(2) **Χέριζμπεργ** ‘Ιστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, μεταφρ. **Καρολίδου** Αθῆναι (1917) τομ. Α', σ. 22.

(3) Δυστυχῶς τοῦτο, καίτοι πολλάκις ἔγραψα εἰς ‘Λθήνας, δὲν ἡδυνήθην νὰ λάβω πλῆρες, ὅστε νὰ δυνηθῶ νὰ χρησιμοποιήσω ἐνταῦθα. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅπόσας συναντῆ δυσχερείας ὁ μακρὸν τῶν πνευματικῶν γράφων κέντρων.

τὸν δυνθμὸν καὶ τὰς ποιητικὰς χάριτας τοῦ Πολεμιστηρίου ἄσματος, καὶ πόσον ἀδικον ἔχουσιν οἱ τὸ ποίημα τοῦτο εἰς τὸν Κοραῆν ἀποδιδόντες.

ΙΗ'. 'Ατζέμ ἀσιρὰν (=ἐναρμόνιος ψαλλόμενος εἰς ἥχον τρίτον). Εἶναι φόδη πρὸς τὸν πεπνυμένον πατριάρχην Κύριλλον τὸν στάπιτελον μένη ἐκ στροφῶν ἐξαστίχων καὶ ὀκτασυλλάβων. Οὗτος εἶναι δὲ γνωστὸς ὑπὲρ τοῦ Γένους σφραγισθεὶς ἀμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως Ἱερός Θρησκείας, ἀποσυρθεὶς μετὰ ἐπταετῆ πατριαρχείαν (1813—1819) ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Ἀδριανούπολει. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον ὑπῆρξεν δὲ λογιώτερος τῶν πατριαρχῶν μετὰ τὸν Σαμουήλ, ὡς ὁρθῶς παρετήρησεν δὲ **Κούμπ**¹. Ἐπίσης καὶ δὲ **Ζαχ. Μαθᾶς** πλέκει τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ ἐπὶ τε σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ². Ο δὲ ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτὸν ἀναγράψας **Τανταλίδης** θεωρεῖ ὡς «ἔνα τῶν ἀρίστων τῆς Ὁρθοδοξίας Ἱεραρχῶν σοφῶν ἴδιανατα τὸ ἀποστολικὸν σκάφος τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ μεγίστῃ αὐτῆς καὶ τοῦ Γένους ὀφελείᾳ», καὶ παρακατιών: «Ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ πατριαρχείας φιλομουσότατος γενόμενος ἀπάντων τῶν καθ' ἡμᾶς πατριαρχῶν πλείστους ὅσιους ὑποτρόφους ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Γυμνασίοις καὶ μᾶλιστα ἐν τῇ κατὰ τὴν Ξηροκρήνην Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ ἵδια δαπάνῃ διατηρῶν, τινὰς δὲ καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν ἀποστέλλων³, ἀνέλαβεν αὐτὸς ἀπὸ τοῦ 1815 καὶ τὴν ἀνετωτέρων ἐν Εὐρώπῃ διατήρησιν τοῦ... πολλαχῶς αὐτῷ ἐξωκειωμένου **Στεφάνου Καραθεοδωρῆ**⁴. Τοῦτο προοιμιάζομαι, ἵνα ἀποδείξω, δτι οἱ ἐν τῷ ἀξιολόγῳ τούτῳ ποιήματι, δπερ πάντως ὑπὸ τροφίμου τινὸς ἐποιήθη, παραλληλισμοὶ καὶ οἱ ἀποδιδόμενοι τῷ κλεινῷ Ἱεραρχῷ ἐπαινοὶ οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἔνεχουσιν. Τὸ μιξισθόβαρον δὲ ὑφος ἦν φαινόμενον τῆς μεταβατικῆς περιόδου τῆς γλώσσης, δπερ παρετηρήσαμεν καὶ εἰς τὸ ποίημα τοῦ **Κοραῆ**. Ο συλλέκτης τάσσων μετὰ τὸν **Κοραῆ** καὶ τὸν διαπεπῆ πατριάρχην καὶ ἐνώσας ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ Ἀνθολογίᾳ τὸν **Ρήγαν** πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῶν γραμμάτων καὶ τὸν τῆς Ἐκκλησίας, εἴχε σπουδαιότατον λόγον νὰ πράξῃ τοῦτο, ὡς ὁψόμενα παρακατίοντες.

Συμπέρασμα. Ἐκ τῆς μερικῆς ταίτης ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐν γένει διατάξεως τῶν ποιημάτων ἐξάγεται δτι δ συλλογεὺς ἐσκόπει νὰ συναρμολογήσῃ ταῦτα κατὰ τοιοῦτων τρόπον, ὥστε νὰ ἀποτελέσωσιν ἔνιστην ἐθνικὸν δρᾶμα· διὰ τοῦτο προτάσσονται ἐμβατήρια, παιᾶνες καὶ φδαί, ἐπονται δὲ οἱ θιούριοι, οἵτινες εἰς πολιτικοὺς στίχους ἐντεταμένοι δμοιαζούσι πρὸς τοὺς μονολόγους τῶν ἀρχαίων δραμάτων (ἐνῷ τὰ ἄσματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς χορικά). Χάριν δὲ ποικιλίας

(1) Ἰστορικὰ ἀνέκδοτα. Βιογραφίαι ('Αθῆναι 1926) σ. 119.

(2) Κατάλογος Ἰστορικὸς τῶν Πατριαρχῶν ('Αθῆναι 1884) σ. 166.

(3) Ἀναφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ **Ιωάννην Σωτήριχον**.

(4) Βίος **Στεφάνου Καραθεοδωρῆ** ἱστοροῦ (Κ]πολις 1868) σ. 27· περὶ τῶν συγγραφῶν σ. 15—16. καὶ **Σάθα Νεοελλ.** φιλ. σ. 678—9.

πρὸ τοῦ τέλους κατώρθωσε νὰ παρεμβάλῃ τὸν Διάλογον, ὅστις εἶναι μέρος δράματος καὶ ἔχει ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα. Δὲν γιωρίζομεν τίς ἡ σειρὰ τῶν ποιημάτων ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἱασίου, ἀλλὰ πάντως καὶ ἐκεῖνα τοιαύτην τινὰ θὰ είχον διάταξιν. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, ὡς ὅψομενθα, ἀπετέλει τὴν περίοδον τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἑθνικοῦ δράματος ἐν Βλαχίᾳ, καὶ οἵ ποιηται, οἵτινες δὲν ἦσαν δραματικοί, ἥναγκάζοντο νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς ποιήσεως καὶ νὰ ποιῶσι τὰ στιχουργήματα αὐτῶν εἰς διάφορα μέτρα καὶ ποικιλωτάτους στίχους μετὰ πολλῆς κίνησεως, παθοποιίας καὶ προσωποποιίας, ὡς βλέπομεν κυρίως ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ **Χριστοπούλου**.

3. Ἡ ἐν τοῖς τοῦ Ἀρίγα ποιήμασι διήκουσα ἔννοια. — Οἱ Ἑλληνες πρὸ τοῦ Ἀρίγα ἦσαν ἡ ξενολάτραι ἡ τουρκολάτραι. — Η πατρικὴ Διδασκαλία τοῦ Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου. — Τὸ νέον κήρυγμα τοῦ Ἀρίγα περὶ αὐτοπεποιθήσεως καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. — Πᾶς διετηρηθῆ τὸ ζω- πυρον τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. — Τὰ δυ- σαπότριπτα τῆς ἀμαθείας ἐλαττώματα. — Ο μισελληνισμὸς ἐν Εύρωπῃ.

Ἡ διήκουσα ἔννοια ἐν τοῖς εἰρημένοις ποιήμασίν ἐστι τριπλῆ:

- A.** Ἡ ἀνάκλησις τῶν Μουσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἐστίαν¹.
- B.** Ἡ αὐτοπεποιθησις τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν ιδίων αὐτῶν δυνάμεων².
- Γ.** Ἡ περιφρόνησις τῶν Τούρκων³.

Ἄλλὰ ταῦτά εἰσι γνωρίσματα τῆς τοῦ Ἀρίγα ποιήσεως μοναδικά. Μέχρι τῆς ἔμφανίσεως τοῦ ἥρωος τούτου καὶ διδασκάλου τῶν ἐλευθεροῦντων τῶν ὑποδούλων λαὸν οἱ Ἑλληνες τὰ πάντα σχεδὸν ἀνέμενον ἐκ Θεοῦ καὶ παρὰ τῶν ξένων, καὶ οὐδέποτε ἐκτιμήσαντες τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις είχον καταντήσει οἱ ἐπαῖται τῆς ἐλευθερίας, προσδοκῶντες ταύτην ὅτε μὲν παρὰ τούτων, ὅτε δὲ παρὰ τῶν ἄλλων ἵσχυρῶν τῆς γῆς, ἔτεροι δὲ ἐκ τῆς παχυλῆς ἀμαθείας είχον περιπέσει εἰς τὴν μοιρολατρείαν, δτι θέλημα τοῦ Θεοῦ ἦν αἰωνίως νὰ δουλεύωσιν οἱ Ἑλληνες τοῖς τυράννις. Πρόχειρον παράδειγμα τοῦ πρώτου συμπτώματος εἶναι αὐτὸς οὗτος δοκιμαστής, ὅστις εἰς τὸν εἰρημένον Διάλογον τῶν δύο Γραικῶν⁴ εἰσηγεῖται τὰ ἔξῆς:

- (1) Πεβλ. Α', Β', Γ', ΙΔ'.
- (2) Α', Δ', ΙΑ', ΙΒ'.
- (3) Γ', Δ', ΙΓ'.

(4) Ὁ Διάλογος ἐγράφη τῷ 1805, ὅταν οἱ Ἑλληνες οὗτοι ἔκχουσαν τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ Ναπολέοντος⁵ νικηφόρως προελαύνοντος καπτά τῶν Ρόσσων συμμαχούντων αὐτοῖς τῶν τε Γερμανῶν καὶ Αὐστριακῶν, ὅτε καὶ (τὴν 2 Δεκ.)⁶ ὁ Ναπολέων εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς Βιέννην.

«Πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ ὅτι ἔκαμαν, ὅταν ἐνίκων οἱ Ρῶσοι τοὺς Τούρκους. Ἐπροσεκολλήθησαν τότε εἰς τοὺς 'Ρώσους, διότι ἐνίκων τοὺς Τούρκους πρέπει τώρα νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τοὺς Γάλλους, οἱ δυοῖοι νικῶσι τοὺς 'Ρώσους' εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις οὐχὶ μόνον συμφέρει, ἀλλ' εἴναι καὶ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ ἔχωμεν τὴν εὔνοιαν καὶ προστασίαν τῶν Γάλλων»¹. Καὶ ὅμως οὐχὶ πολὺς εἶχε παρέλθει χρόνος, ὅτε δὲ σιφὸς ἄλλως ἀνήρ, δὲ εἰς σταυροφορίαν παρακινῶν τὸ ἔθνος ὑπὲρ τῶν Γάλλων, οἰκτρῶς ἐψεύσθη τῶν ἑλπίδων, ἃς ἐπὶ τοῦ **ὑπόπτου** φιλελληνισμοῦ αὐτῶν ἀφελῶς ἐστήριξεν. Τοῦ δὲ δευτέρου ὀλεθριωτέρου συμπτώματος προβάλλει ἡ περιφημος **πατρικὴ Διδασκαλία**, ἡτοις ἀκριβῶς ἔξεινπόθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου 'Ιεροσολύμων' **Ἀνθίμου**, ὅτε οἱ Γάλλοι ἔφθανον εἰς Αἴγυπτον καὶ οἱ 'Ἐλληνες ἡτοιμάζοντο εἰς ἐπανάστασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ὅπότε ἥκουσθη ἡ πλέον παράβολος φωνή, ὅτι ὁ πανάγανθος Θεὸς «Ὕψωσε τὴν βασιλείαν τῶν ὀθωμανῶν περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ἀναμφιβόλως ὅτι θείωφ ἐγένετο βουλήμιτι καὶ ὅχι μὲ δύναμιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ πιστοποιήσῃ πάντας τοὺς πιστούς, ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον εὐδόκησε νὰ οἰκονομήσῃ μέγα μυστήριον, τὴν πωτηρίαν δηλαδὴ εἰς τοὺς ἔκλεκτούς του λαοὺς κτλ.»². Καὶ εἴναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ φυλλάδιον τοῦτο εἴναι **νόθον καὶ ὑποβολιμαῖον**, ὡς πάντες φρονοῦσιν, οὐχ ἡτοιν ὑπῆρχον καὶ μέχρις ἐσχάτων ἔτι τοιοῦτοι νοσηῷ ἐγκέφαλοι καὶ τουρκολάτραι χριστιανοί³. Τὸ ἔθνος μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπαναστάσεις, ἔλαβε θάρρος καὶ ἥρχισε νὰ μὴ ψηφίζῃ πλέον τοὺς Τούρκους, οὓς ὡς ἀητήτους καὶ ὑπερφυσικὰ ὅντα ἐφαντάζοντο εἰσέτι πολλοὶ τῶν Εὐρωπαίων.

(1) **Θερειαν.** Α' σ. 374. 'Ἐκ τῶν 'Ρώσων, οὐδεὶς ἀμερόληπτος ἥθελεν ἀρνηθῆναι, ὅτι ὠφελήθη ἡ Ἐλλάς, ἐστω καὶ ἐάν αἱ προσπάθειαι αὐτῶν δὲν ἐπή νεγκον τὸ ποθούμενον. Οὐδὲν ὅμως σημεῖον τοιοῦτον εἶχεν ὁ Κοραῆς, νὰ προσαγάγῃ ἀπὸ τῶν Γάλλων. Κατὰ τὴν νωπὴν εἰς τὰ δωτα αὐτοῦ ἐπανάστασιν τοῦ 'Ορθώφ ὁ ἐν Κρήτει πρεσβύτης τῆς Γαλλίας Choisel, ὁ μετὰ ταῦτα καὶ πρωθυπουργὸς γενόμενος, ἀπεκλήθη διὰ τὴν μισελληνικὴν πολιτικὴν ὑπὸ τῆς Μεγ. Αίκατερίνης ὑποβολεὺς τοῦ Μουσταφᾶ, ὃστε δικαίως ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ αὐτοῦ τοῦ Βολταίρου. 'Ετι ἔωλον γεγονός εἶχε τὴν κατὰ τοῦ Κατσώνη σύμπραξιν μετὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου δύο μονοκρότων Γαλλικῶν (Σάνθ. Τουρκ. 'Ελλ. σ. 560). Τὴν αὐλοδούλειαν τοῦ Κοραῆ βλέπει τις ἐν τῷ ἐν τέλει ποιήματι.

(2) **Διδασκαλία πατρικὴ** συντεθεῖσα παρὰ τοῦ μακ. πατριάρχου τῆς ἀγίας πόλεως 'Ιερουσαλήμικυν ς' Ἀνθίμου εἰς ὠφέλειαν τῶν δρυδοδέξων χριστιανῶν, νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα δι' ἴδιας δαπάνης τοῦ Παναγίου Τάφου. 'Ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρὰ τῷ τυπογράφῳ Πογώδες 'Ιωάννου ἐξ 'Αρμενίων φυῆς, (ἀνευσελίδων).

(3) Καίτοι ὁ πατριάρχης **Ἀνθίμος** φρέρεται φρονῶν ὅτι «αἰρετώτεροι οἱ Τούρκοι τῶν Φράγκων»—ἄλλα τοῦτο ἦν πατροπαράδοτον ἐν Βυζαντίῳ—ἐντούτοις καὶ ὁ ἐγγὺς τῶν πραγμάτων ὃν Κοραῆς δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι προηλθεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ εὐπαιδεύτου τούτου ιεράρχου τὸ ἔξαμβλωμα καὶ ἐξετόξευσε κατ' αὐτοῦ τὴν «Ἀδελφικὴν διδασκαλίαν» πρὸς τοὺς ενδισκομένους κατὰ πᾶσαν τὴν ὀθωμανικὴν ἐπιχράτειαν Γραικούς εἰς ἀντίρρησιν κατὰ τῆς ψευδωνύμως κτλ. ἐκδοθείσης... **Πατρικῆς διδασκαλίας**. 'Ἐν 'Ρώμῃ (Παρισίοις) 1798. Βλ. **Θερειαν.** Α' σ. 307—320 ἀνάλυσιν.

Ίδοù τί ἐκήρουττεν ὁ **Κωλέτης**, εἰς τῶν ἐνθουσιωδεστέρων θαυμαστῶν τοῦ **Ρήγα**:

«Τὸ ὅθωμανικὸν κράτος τὴν σῆμερον εὑρίσκεται εἰς τὰ ὀλίσθια τοῦ θανάτου καὶ ἡμιπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἐν σῶμα ἀνθρώπινον κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν, μὴ ἔχον ἐλευθέραν εἰ μὴ τὴν κεφαλήν, ἥ δοπιά μὴ λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἷματος κατ' ὀλίγον ἀδυνατίζει καὶ κατ' ὀλίγον θνήσκει. Οὕτω καὶ ἥ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν τὴν σῆμερον εἰς ἄλλο δὲν γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει εἰ μὴ εἰς τὴν βασιλεύουσαν»¹.

Ο δορυφόρος καὶ κῆρυξ διαπρύσιος τῶν νέων τούτων ἰδεῶν, διὸν τὸ ἔθνος ἀνέλαβε τὰς ἴδιας αὐτοῦ δυνάμεις καὶ ἀνεκάλιψε τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ καταγωγὴν, εἶναι ὁ **Ρήγας Φεραίος**, δοτις ψάλλων ὑμνους καὶ φόδας πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὑπομιμνήσκων τοῖς συμπατριώταις αὐτοῦ τὴν ἐνδιόξον ἵστορίαν καὶ τὰ ἡρωϊκὰ τρόπαια τῶν Μαραθωνούμάχων καὶ Σαλαμινούμάχων ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα αὐτῶν καὶ ἐσφυρηλάτισε τοὺς ἡρωας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαιαστάσεως², καὶ πρὸς τούτοις διεσάλπισε ἀνὰ τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς συναδελφώσεως κατὰ τοῦ κρατοῦντος βαρβάρου, διὸ ὁν ἐπῆλθεν ἥ πλήρης ἀναγέννησις εἰς πάντας τοὺς Βαλκανίους λαούς. Διὰ ταῦτα ἥ δρᾶσις τοῦ **Ρήγα** ἐγκαινιάζει νέαν περίοδον ἐν τῇ ἵστορίᾳ τῶν λαῶν τούτων ἀξίαν μελέτης ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. «Ἡ κεντρικὴ καὶ αἰθερία αὐτοῦ ἰδέα ἀποκρυσταλλοῦται εἰς τὸ **Δημοκρατικὸν πολίτευμα** τῆς **Ανατολικῆς Ομοσπονδίας** ἐδραζόμενον ἐπὶ τῆς ἵστορης, ἐλευθερίας καὶ ἀδελφότητος, εἰς πολεμόφρονα σχέδια πρὸς τελείαν ἀνεξαρτησίαν καὶ καταστροφὴν τῆς τυραννίας. Ἡ ἐλευθερία, δῶρον οὐρανοπεμπτον, εἶναι δύναμις αὐτογενῆς καὶ οὐχὶ ἐτεροθαλῆς, συλλαμβανομένη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐνοικοῦσα ἐν αὐτῷ. Ὁ ἀνθρωπὸς ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεύθερον ὅν, καὶ μόνον ὅταν οὗτος λησμονῇ ἔαυτὸν ἀπόλλυσι τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἴσθημα. Ἐγεννήθη βασιλεύς καὶ κύριος ἐπὶ τῶν κτισμάτων. Τὸ θεοδώρητον τοῦτο προνόμιον μόνον ὁ ὑπὸ παχυλῆς ἀμαθείας καὶ τῶν τῆς ὑλοφροσύνης παθῶν κυριευόμενος δὲν ἔκτιμῷ καὶ θυσιάζει εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε· καὶ ἐσκοτισμένος τὸν νοῦν προτιμῷ νὰ κύπτῃ τὸν αὐχένα καὶ νὰ δουλεύῃ ὡς κτήνος, «καὶ ἀνθρωπὸς ἐν τιμῇ ὡν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὀμοιώθη αὐτοῖς», ὡς ψάλλει ὁ **Δαβίδ**. Οὕτω λοιπὸν ὁ τόσῳ ἀταλαιπωρήτως θυπιάσας τὸ θεῖον τῆς ἐλευθερίας δῶρον ἔπαυσε νὰ ζῇ ὡς λογικὸν ὅν, ἵνα δὲ ἀνακτήσεται τοῦτο πρῶτον δέον ν' ἀπαλλαγῇ τῆς κτηνώ-

(1) **Ἐλληνικὴ Νομαρχία**, ἢτοι περὶ ἐλευθερίας κτλ. συντεθεὶς... παρ' **Αστηρίζουσι** τὴν Τουρκίαν διδάσκοντες «ὅτι παιδεύονται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν νὰ ἀποκτήσουν τὸν παράδεισον» 187.

(2) **B. G e r n i n u s. Geschichte des 19 Jahrhunderts** Τομ. Ε' σ. 77, ἐνθα περὶ τῆς Ισχυρᾶς ἐπιδράσεως τῆς ποιήσεως τοῦ **Ρήγα** ἐπὶ τοῦ **Νικοτσάρα** καὶ **Βλαχάρα**.

δους ἀμαθείας, νὰ ἀνυψωθῇ εἰς ὑψηλοτέρας σφαιράς, καὶ νὰ ἰδεασθῇ τὴν ἐκθαμβιτικὴν δόξαν, ἀφ' ἣς ἔξεπεσε, καὶ τότε θὰ καταβάλῃ πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος παραδείσου. Ἰδοὺ ἡ περὶ ἐλευθερίας φαεινὴ ἰδέα, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς τοῦ Φεραίου ποιήμασιν, ἵδοι πῶς γεννᾶται ἡ αὐτοπεποίθησις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας. Τοῦτο τὸ αἴσθημα, δύναται τις εἰπεῖν οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἀπώλεσαν, ἡτόνησε κατὰ τὰς δυσμενεῖς περιόδους, ἀλλ᾽ οὐδέποτε ἀπεσβέσιη τελείως. Διὸ καὶ ὅταν πάντες ἐνόμιζον ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦν τοῖς Ῥωμαίοις ὑποχείριος, μία ἐγγενῆς ἐσωτερικῆς δύναμις ἀνεπτύσσετο ἐντὸς αὐτῆς καὶ ἐθαυματούργει ἀσυναισθήτως. Graecia capta ferum victorern cepit et intulit artes Latio. Οὕτω πως συνετελέσθη τὸ μεγαλύτερον ἐν τῇ ἴστορίᾳ τῶν ἐθνῶν θαῦμα, ἡ μεταβολὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς πύτοκρατορίας εἰς Ἑλληνικήν. Τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας συνεβάδιζε μετὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς κλασικῆς μιρρώσεως, ἷς ἀγλιαδὸς καρπὸς παρὸν πάντων ὀμοιογεῖται. Μετὰ τὴν ἀλώσιν ἡδράνησε· διότι ἡ ἀκένωτος πηγὴ τῶν φιλελευθέρων ὁρχῶν καὶ ἐμπνεύσεων ἐστείρευσεν, αἱ τιμαλφεῖς τοῦ ἐθνους παραδόσεις καὶ ἡ συνάφεια αὐτοῦ πρὸς τὴν πολιάν ἀρχαιότητα διεκόπησαν, αἱ ἡρωϊκαὶ ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων προγόνων ἔξησθένησαν, καὶ ὁ πολὺς λαὸς διδασκόμενος τὰ κολλυβογράμματα ἀπὸ τὸ Ὁκτωῆχι καὶ τὰ συνιεξάρια δὲν ἡδύνατο νὰ ἀνακύψῃ. Ἐμπνευσμένοι κληρικοί, ἵνα μὴ τελείως διακοπῇ ὁ μίτος τῶν ὑψηλῶν παραδόσεων, ἔζητοσαν νὰ διεθερμάνωσι τὰς ἐλπίδας τοῦ γένους διὰ διαφόρων χρησμῶν καὶ προορήσεων περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Βυζαντίου, καὶ προσεπάθουν νὸς πείσωσιν αὐτό, ὅτι ἡ βουλὴ τοῦ Ὅψιστου μένει εἰς τὸν αἰῶνα ἀμετάβλητος, καὶ ἡ εὔνοια αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν καὶ περιούσιον λαὸν ἀμείωτος. Καὶ συνετέλεσε τῇ ἀληθείᾳ τὸ τοιοῦτον νὰ διατηρήσῃ ἀσβεστον τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ ζώπυρον τῆς ἐλευθερίας¹. Ἡ διὰ τοῦ σχολείου ἀναγέννησις καὶ διὰ τῆς διαδόσεως σπουδαίων βιβλίων ἥρξατο ἐπιτελουμένη βροδέως μὲν ἀλλ᾽ ἀσφαλῶς ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀλλ' ὑπῆρχε τὸ δυσαπότριπτον κληρονομικὸν ἔκεινο ἐλάττωμα, οἱ ἱεροφάντορες ἔκεινοι τῶν γραμμάτων καὶ ἡγέται τοῦ λαοῦ νὰ ἀναμένωσι τὴν ἐλευθερίαν παρὰ τῶν ἔνων, οἱ μὲν πρὸς τὴν Δύσιν ἐστραμμένοι, οἱ δὲ πρὸς Βορρᾶν. Μέχρις ἀηδίας καταντῶσιν αἱ ἔξευτελιστικαὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς μονάρχας ἐκκλήσεις καὶ αἱ αὐλοκολακεῖαι, μηδὲ αὐτοῦ τοῦ πολλοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἔξαιρουμένου².

(1) Δύο λόγιοι κληρικοί, ὁ Φιλιππίδης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, γοάφουσι τὰ ἔξης: «Τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα δοῦ πενθύμωνε τοὺς προπάτοράς του, ἐνας πολυχόριος ξυγός, ὁποῦ... δλα τὰ γενχώνει, δὲν ἡμιπόρεσε νὰ τὸ σβύσῃ· δὲν προσμένει παρὰ ἔνα αἴσιο ἄνευ νὰ πνεύσῃ, διὰ νὰ ἀνάψῃ καὶ νὰ λάμψῃ πάλιν εἰς τὸ θέατρο τοῦ κόσμου. Τί ἡμιπορεῖ νὰ κάμῃ τώρα ἀποκάτω εἰς μιὰ ὀμίχλη, δοῦ πεπολάζει» (Γεωγραφία Νεωτερική, ἐν Βιέννῃ 1791, σ. 141).

(2) Βλ. Εύγ. Βουλγάρεως τὴν ἐκ τῆς Ῥωσσικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς εἰσηγήσεως τῆς Αἰκατερίνης Β' εἰς τὴνέπιτροπείαν τοῦ Νομ. Κώδικος (ἐν τῇ πιοσφωνήσει) καὶ τὴν ἐν Μόσχῃ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκδοθεῖσαν Κώδικαν τῷ 1775, ἐνθα καὶ τὴν κάθιδον ἐν τῷ Αιγαίῳ τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου ἔχυμεν (παρὰ Σάθ. Τουρκοκρατούμ. Ἑλλὰς σ. 616—617).

Τὸ δὲ φαινόμενον τοῦτο τῆς καταπτώσεως τῶν Ἑλλήνων φυσικῷ τῷ λόγῳ μᾶλλον ἔχθροὺς ἐδημιούργει ἐν Εὐρώπῃ: τοὺς παπολάτρας ἐκείνους καὶ ἔξωμότας Ἑλληνας, οἵτινες ὡς αἴτιον τῆς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τοῦ Πάπα ὡς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας νομίζοντες, ἔξεμούσι τὰ μύρια πρὸς ἔξευτελισμὸν τῶν Ἑλλήνων¹. Τὰ δλέθρια ταῦτα κηρύγματα καὶ ἡ αὐλοδουλεία τῶν Ἑλλήνων ἐδημιούργησαν τοὺς μεσέλληνας ἐκείνους ἐν οἷς καὶ ὁ *Κορυνήλιος de Pauw* Ὁλλανδὸς γράψας τὸ *Recherches philosophiques sur les Grecs* (1788). Οὗτος καίτοι ἔχθρὸς τῶν Τούρκων ἔχαρακτήρισε καὶ τοὺς Ἑλληνας διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων εἰπών: «Ἡ λήθη τῶν πολιτικῶν νόμων, ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ δεισιδαιμονία τοσοῦτην βαθέως ἐροιζοβόλησαν παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλησιν, ὥστε οὐδεμίᾳ δύναμις ἀνθρωπίνη εἶναι ἵκανη νὰ ἔκριζώσῃ αὐτάς»². Ἡ περίφημος *Ἄκατερίνα Β'* συνεχίζουσα τὴν εἰς Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν *Ορλώφ* ἀποστολὴν τοῦ στόλου, ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐκκλήσεις τοῦ μεγάλου φιλέλληνος *Βολταίρου* ὡδε: «Οἱ Ἑλληνες, οἵ Σπαρτιῆται μεγάλως ἔξεφυλίσθησαν, ἀγαπῶσι τὴν ἀρπαγὴν μᾶλλον ἢ τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ παντὸς δὲ ἀπολεσθήσονται, ἐὰν μὴ ὥφεληθῶσι τῶν διαθέσεων καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ ἡρωος, τὸν δποῖον ἔστειλα αὐτοῖς»³, ὅπερ σχεδὸν καὶ ὁ Ἰδιος ἡναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ἀποκαλῶν τοὺς μὴ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην δράξαντας τὰ ὅπλα Ἑλληνας *χαμερπεῖς καὶ δραδιούργους*: sans coeur et sans esprit couchés dans la poussière. .sont de fripons rampans, qu' un aga fait trembler⁴. Κατὰ τῶν τοιούτων δυσφημιῶν ἔξηναγκάσθη νὰ ἀντεπεξέλθῃ ὁ *Κοραῆς* διὰ τοῦ ὑπομνήματος περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι⁵. Τοῦτο ἔχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλου ἴστορικου Fyffe «ἐκ τῶν φωτεινοτάτων καὶ μάλιστα διαφερόντων ἴστορικῶν διδαγμάτων, ὅσα πώποτε ἐγράφησαν», εἶναι ἡ πρώτη ἐν τῇ Ἐσπερίᾳ ἐπίσημος ἀνακήρυξις τῶν ἐθνικῶν τῆς Ἑλλάδος δικαίων, τὸ πρῶτον εὐοιώνιστον ἄγγελμα, ὅτι τὸ ἔλληνικὸν γένος στερεάν ἔχει βουλὴν νὰ φωτισθῇ οἴκοθεν καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν φώτων ἀποδειχθῇ ἄξιον μὲν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας, ἄξιον δὲ καὶ τῆς ἴστορικῆς καὶ πολιτικῆς ἐντολῆς⁶. Καὶ ὅμως κατὰ τοῦ ὑπομνήματος τούτου λάβρως ἀντεστρατεύθη ἔτερος Γερμανὸς περιηγησάμενος τὴν Ἑλλάδα, ὁ I. Bartho-

(1) Βλ. αὐτ. σ. 128—129 ἐ. 139 ἐ.

(2) Θερειαν. Α' 172.

(3) 28 Σεπτ. τοῦ 1770.

(4) Παρὰ Σάθρα ἐνθ. ἀνωτ. σ. 615—616. Βλ. καὶ σ. 617 σημ. 1 τί φθέγγεται ὁ περίφημος ἀρχαιολόγος κόμης Πάσχ Κείνεν πικρῶς ἐλέγχων τῶν νησιών τὴν ἀμάθειαν.

(5) Mémoire sur l'état de la civilisation dans la Grèce ἀνεγγώσθη εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδήμειαν τῶν Consevateurs de l'homme τὴν 6 Ιαν. 1803, ἀνετυπώθη τῷ 1818 καὶ παρὰ Θερειανῷ ἐλληνιστὶ παράρτ. Δ' σ. μξ'—πβ'.

(6) Αὐτ. Α'. σ. 342

Idy (1765—1815) διάσημος καθηγητής τοῦ ἐν Σιεττίνφ Γυμνασίου διὰ τοῦ ἔργου : Bruchstücke zur näheren Kenntniß des heutigen Griechenlands, gesammelt auf einer Reise—im Jahre 1803—1804¹ ἐν φῶς μαθηματικὸν ἀξίωμα, κατὰ Θερειανόν, προτάσσει, δτὶ τῆς Ἐλλάδος ή ἀναγέννησις εἶναι εἰ μὴ ἀδύνατος, βεβαίως πάνυ δυσκατόρθωτος διὰ τὴν ἔξαρχοις τῶν κατοίκων². Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐφρόνουν ἀνθρώποι κακῶς ἐκτιμήσαντες τὴν ψυχοσύνθεσιν τῶν Ἐλλήνων· ἀλλὰ καὶ οἱ μάλα ὑπὲρ αὐτῶν ἐνθουσιώδεις μετὰ δισταγμοῦ ἔξεφράζοντο περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐπαναστάσεως, ἐλλείψει αὐτοπεποιθήσεως καὶ αὐταπαρνήσεως.³ Ο Γάλλος Ιοννίτης ἐπὶ παραδείγματι, ὁ φιλοτιμηθεὶς νὺν ἀναιρέσῃ τὰς παραδοξολογίας τοῦ εἰρημένου Ὁλλανδοῦ φιλοσόφου δι’ ἀκαμαχῆτων ἐπιχειρημάτων, ἀνομολογεῖ ἐν τούτοις τὰς σοβαρὰς τῶν τότε Ἐλλήνων ἐλλείψεις. «Ο ἀξιάγαστος, λέγει, καὶ ἐνδιαιφέρων λαὸς τῆς Ἐλλάδος κάμπτεται ὑπὸ τὸν βαρύτατον ζυγὸν τοῦ ἀγρέλου καὶ ἀλαζόνος Μουσουλμάνου. Ἡ δουλεία αὐτοῦ, ὡς καὶ η τῶν ἀπογόνων τῶν Αἰγυπτίων, εἶναι παλαιὰ καὶ ἀπόλυτος. Οἱ Κόπιαι ἔζων ἐν τῇ ἀποναρκώσει ἔξηχοιωμένης καταστάσεως. Οὐδέποτε διενοήθησαν ἵνα συντρίψωσι τὰ δεσμά των, ἐάν οἱ Γάλλοι δὲν ἀνελάμβανον τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Καὶ οἱ Ἐλληνες δέ, εἰ καὶ ἔχοντες μεγαλητέραν ἐνέργειαν καὶ περισσότερα μέσα οὐδέποτε θέλουσιν οἱ ἕδιοι ἀποτινάξει τὰ δεσμά, ἀτινα τόσον εἶναι μισητά. Ἐὰν πνεῦμα μεγαλεπήβολον, φιλόδοξον καὶ φιλόπατροι, ἥγειρετο ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ προσειρέτε, ἵνα τοὺς δόδηγήσῃ εἰς κτῆσιν ἐλευθερίας, πολὺ ἥθελε κοπιάσει μέχρις ενδέσεως δπαδῶν πολιαρίθμων· ἀπλοῦς ἀρχηγὸς ἀνταρτῶν ἥθελε πολεμεῖ κατ’ αὐτῶν τῶν συμπατριωτῶν του, πίπτων ἐπὶ τέλους καὶ θῦμα τῆς προδοσίας τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐπὶ τοσοῦτον δουλεία μακρὰ ἔξαλείφει τὴν ἐνέργειαν, διαφθείρει τὰ ψυχικὰ προτερήματα καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀδυναμίας καὶ τοῦ ἔξευτελισμοῦ ἐπενεργεῖ». Καὶ δέχεται καὶ οὗτος δτὶ μόνον ἔξωτερικὴ κραταιὰ δύναμις στρατιωτικὴ ἥθελε κατορθώσει νὺν συμπαρασύρη, συνασπίσῃ καὶ ἐμψυχώσῃ τοὺς Ἐλληνας πρὸς ἀπόκτησιν ἐλευθερίας³. Τοιαῦτη ἀτμόσφαιρα καὶ γενικὴ πεποίθησις δυστυχῶς εἶχε

(1) Berlin 1805.

(2) Θερ. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 359 ἐ. ‘Αλλ’ ὁ Bartholdy ὅντως ἀπετέλει ἔξαιρεσιν ἔναντι τοῦ ὄγκωδονς ἀληθῶς φιλελληνισμοῦ τῶν σοφῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ, οἵτινες κατεστάθησαν ἐπὶ τούτῳ παροιμιώδεις καὶ πρῶτοι ἐτειναν χεῖρα βιοηθείας πρὸς τοὺς τληπαθεῖς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔσπευσσον ἀγαλλομένω ποδὶ εἰς βιόθειαν τῶν ἀγωνιζομένων Ἐλλήνων πρῶτοι ἐξ ὀλων τῶν Εὐφωπαίων, ὡς περιτράνως φρονῶ ἀπεδείχθη ἐν τῇ περὶ Θεοκλήτου Πολυεδους πραγματείᾳ ἡμῶν, ητις φέρει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ «Ο φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν». (ἐν Θρυκικοῖς Γ'.—Δ').

(3) C. Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie. Paris 1801. Τομ. I. σ. 1—24 παρὰ Σάθ. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 620—621. Οὗτος ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἀδείᾳ τοῦ Σουλτάνου περιήλθε τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἐλλάδα (1777—1780). Τῆς γνώμης ταύτης ἔχεται καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος· ἐν τῷ

σχηματισθή περὶ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τοῖς ἐπισήμοις ἐν Εὐρώπῃ κύκλοις, ἵς τὰ ἀποτελέσματα κατεδείχθησαν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Μάτην δὲ φιλόπατρις **Κοραῆς** ἐκήρυττεν ὅτι ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν Γάλλων εἰς Αἴγυπτον «ἡρόεμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν μνήμην τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπὸ τῶν ὅπλων τῶν ἑλληνικῶν κατορθωθέντα. Ἐξ ἐκείνης τῆς ὥρας ἀποδέμενοι οἱ Ἑλληνες τὴν ματαιοφροσύνην (sic) προσέλαβον σχῆμα καὶ στάσιν λαοῦ παρασκευαζομένου ὅπως καταστῇ ἔθνος. Ὁ ἐνθουσιοσμὸς τοῦ κυβερνᾶσθαι ὑπὸ μηδενὸς ἀλλού ἢ ὑπὸ νόμων, ἀπέβη τοσοῦτον γενικός, ὥστε τῶν Γάλλων μόνον τὸ ὄνομα εἶχον ἀπαντες διὰ στόματος.. Τοὺς μὲν θριάμβους τῶν Γάλλων ὑπελάμβανον θριάμβους ἰδίους, τὰ δὲ ἐκείνων ἀτυχήματα . . . ἐνέβιλον αὐτοῖς λύπην καὶ ἀδημονίαν κτλ.»¹. Καὶ ὅμως καὶ ὁ σοφὸς ἀνὴρ καὶ τοσοῦτον ἐμπεποτισμένος τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦδυνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ πλάνης. Ἀσφαλῶς θὰ ἐγίνετο πλέον πειστικός, ἐὰν ἡν ἴπποτικώτερος, καὶ πλέον ὠφέλιμος εἰς τὸ ἔθνος, ἐὰν θετικώτερον ἐκαλλιέργει τὴν πρὸς θεὸν καὶ εἰς τὰ ἔαυτῶν ὅπλα πεποίθησιν τῶν Ἑλλήνων, διότι ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη αὐτὰ τὰ δύο καὶ μόνα ἡλευθέρωσαν τὴν Ἑλλάδα.

4. Ὁ Ρήγας διαπαιδαγωγεῖ τὸ ἔθνος πρὸς ἐλευθερίαν. — Συγγραφαὶ καὶ μεταφράσεις. — Ἡ χάρτα τῶν Ἑλλ. χωρῶν. — Τὸ δημοκρατ. Πολίτευμα τῆς Ἀνατ. Ομοσπονδίας. — Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις. — Τὸ στρατιωτικὸν Ἐγκόλπιον. — Ἡ Μυστικὴ Ἐταιρεία. — Αἱ ἐν τοῖς ποιήμασι κεντρικαὶ τοῦ Ρήγα ιδέαι. — Ἡ πρὸς παιδείαν παρόρμησις. — Ἡ δημιουργία αὐτοπεποιθήσεως. — Ἡ πρὸς τὸν τύραννον περιφρόνησις

Τὸ μεγαλεπήβολον, φιλόδοξον καὶ φιλόπατρι πνεῦμα, ὃ ὠνειροπόλησεν δὲ **Σοννίνης**, παρουσιάσθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ **Θεοτταλοῦ Ρήγα**. Οὗτος αἰσθανθεὶς πρῶτος καὶ συλλαβὼν τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, ἃς ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀνεπτύξαμεν, ἐφιλοδόξησε νὰ δόηγήσῃ τὸ ἔθνος εἰς κτῆσιν τοῦ ἀπολεσθέντος δώρου τῆς θείας προνοίας. Ἡρέτο ὡς ἀριστὸς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς τοῦ εὐγενοῦς ἔργου ἀπὸ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, προτιθέμενος νὰ διδάξῃ εἰς τὸν λαὸν τὰς ἀπαραιτήτους πρακτικὰς ἐκείνας γνώσεις συμφώνως πρὸς

Ονείρῳ οἰκτίρων τὴν ἀδιαφορίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀτολμίαν, οὐδεμίαν βοήθειαν ἀπὸ τῶν ξένων, λέγει, πρέπει νὰ περιμένωσιν, ἐὰν μὴ αὐτοὶ πρῶτοι κινηθῶσι, διότι:

Γένος σὺνδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ γενῶν ἐτέρων
δὲν βοηθεῖται πάποτε χωρὶς πολὺ συμφέρον κτλ. (σ. 221).

(1) Κατὰ μετάφρ. Θερειανοῦ, ἔνθ. ἀνωτ. Παράρτ. Δ' σ. ξθ'—ο'. ἐφεξῆς ψάλλει τοῖς Γάλλοις τὸ αἰώνιον τῆς αὐλοκολακείας ἄσμα, προσπαθῶν νὰ πείσῃ, δτι μικροῦ δεῖν δλόκληρος ἡ Ἑλλὰς νὰ μεταβληθῇ εἰς Γαλλίαν! Άλλὰ μόνον τὸ ὄνομα Ἑλλην δὲν ἡνείχετο νὰ μεταβάλῃ, ὃς ἀλλαγοῦ διατείνεται.

τὴν πεύουδυν καὶ ἔξελιξιν τῆς ἐπιστήμης¹. «Κάμε νυνεχῆς φιλόπατρις.. προοιμιάζεται εἰς τὴν Φυσικὴν αὐτοῦ, λυπεῖται βλέποντας τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν εὐκλεεστάτων Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, ή πάντη γεγυμνωμένους ἀπὸ τὴν ιδέαν τῆς φιλοσοφίας, ή ἀφ' οὗ ἐγήρασαν ἐπικεκυφότες εἰς μόνα τὰ σπάνια τῆς Ἑλνηνικῆς διαλέκτου βιβλία, νὰ ἐκαρποφορήθησαν πολλὰ δλίγον ή παντελῶς. Ὁντας φύσει φιλέλλην², δὲν εὐχαριστήθην μόνον ἀπλῶς νὰ θρηνήσω τὴν κατάστασιν τοῦ γένους μου, ἀλλὰ καὶ συνδρομὴν νὰ ἐπιφέρω ἐπάσχισα, δσον τὸ ἐπ' ἔμοι, ἀπανθίζωντας ἀπό τε τῆς Γερμανικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης τὰ οὐσιωδέστερα τῆς φυσικῆς ἴστορίας, τὰ διοιδιὰ νὰ γένουν εὔπληπτα, συνέπονται κατ' ἐρωταπόκρισιν διδασκάλου καὶ μαθητοῦ, ἔως ἔνα μέρος»³. Μετὰ τὴν φυσικήν, ἵνα φινερώσῃ τοῖς συμπατριώταις τὰ κακὰ τῆς ἀνομίας καὶ δουλείας καὶ τὴν ἀξίαν τῶν εὐνομουμένων πολιτειῶν, μετέφρασε τοῦ Montesquieu τὸ *Esprit des loix* καὶ προαναγγέλλει τοῦτο ἐν τέλει τῆς φυσικῆς, «ἴνα μὴ ἄλλος κοπιάσῃ». Ἰνα ἐνθουσιάσῃ τοὺς "Ἐλληνας διηγούμενος τὰ κλέη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν συγχρίσει πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν, δὲν ὑπῆρχε μᾶλλον ἐκλεκτὸν σύγγραμμα τοῦ *Nέου Ἀναχάρσιδος τοῦ ἀββᾶ Barthélémy*, οὗ μετέφρασε τὸν Δ' τόμον (μετὰ τοῦ *Γ. Βεντόνη*) ἐκδοὺς ἐν Βιέννη τῷ 1797⁴. Ο σκοπὸς οὗτος τονίζεται καὶ ἐν τῇ ἀνακρίσει⁵, καὶ ὅντως τὸ βιβλίον τοῦτο εἶχε ἀνάψει φλόγας ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐδημιούργησε τοὺς φιλέλληνας τῆς Γαλλίας διδάσκον ἄμα καὶ τέρπον διὰ γλώσσης ὑψηλῆς καὶ λαμπρῶν εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων· συνεπληρώθη διὰ καταλήλων ὑπὸ τοῦ *Ρήγα σημειώσεων*⁶. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ φρονήματος, ἐγένοντο καὶ αἱ μεταφράσεις τῶν *"Ολυμπίων τοῦ Ἰταλοῦ Μεταστασίου* καὶ τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἀλπεων* τοῦ Γάλλου *Μορμοντέλ* ὡς καὶ τοῦ *Πρώτου ναύτου* τοῦ Γερμανοῦ *Γεσ-*

(1) Κατὰ τὸν Νικολόπουλον ἐγκατασταθεὶς ἐν Βιέννῃ *αέξεδιδεν Ἐλληνικὴν ἐφημερίδα πρὸς μέροφωσιν τῶν ὁμοεθνῶν του* (παρ' *Ἀννίνῳ* ἐνθ. ἀνωτ. σ. 641). "Ο Ιω. Ἐμμανουὴλ διμολογεῖ κατὰ τὴν ἀνάκρισιν, ὅτι διὰ *«νὰ παρασκευασθῆ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του... εἰχον συμφωνήσει διμοῦ* (μετὰ τοῦ *Ρήγα* εἰς τοῦτο, νὰ διαφωτίσωσι τὸν λαδὸν διὰ καλῶν βιβλίων τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων συγγραφέων κτλ. (L e g r.—Λάμπ. σ. 95).

(2) Βλ. *"Ἀννινον* σ. 134. Φιλέλλην ὑπὸ τοῦ *Ξενοφῶντος* ὡνομάζετο δ. *Ἀγησίλαος*, ὑπὸ τοῦ *Κοραῆ δ Μαυροκορδάτος* κτλ.

(3) Φυσικῆς ἀπάνθισμα διὰ τοὺς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς *"Ἐλληνας.... παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ*, οὗτινος ἀναλόγιασιν ἔξεδόνη πρὸς ὡφέλειαν τῶν διμογενῶν. (Ἐν Βιέννῃ 1090. Τὸ αὐτόγραφον σώζεται ἐν τῇ *Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ*, οὗ πανομιούτυπον παρὰ *Λάμπρῳ* (*Ἄποκ. σ. 104*).

(4) Βλ. *"Αμαντ.* σ. ιθ' σημ. 2 καὶ εἰς τὴν ιδ' σελ. τοῦ προοιμίου τῆς ἐντει 1819—1820 ἐκδόσεως τοῦ *Χρυσοβέργη*.

(5) *"Αμαντ.* σ. 33. (6) Αὐτ. κ'

νέρον, αὗτινες ὑπὸ τὸ δόνομα Ἡθικὸς Τρίποντος ἐτυπώθησαν παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς Πούλιοις¹. Ἀλλὰ τὸ ἀποκορύφωμα πασῶν τούτων τῶν ἔθνικῶν ποιήσεων ἦν ἡ ἔκτυπωσις τῆς Χάρτας διοικήσου τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ τῶν ἀποικῶν. «Διὰ τοῦ χάρτου τούτου, κατὰ τὸν μακ. Λάμπρον, ὁ νοῖς τῶν Ἐλλήνων ἥδυνατο ν' ἀναφέρηται εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας ἀκμῆς, βλεπόντιν παρὰ τὰ νέα ὅροματα τῶν πόλεων τὰς ἀρχαίας ὄνομασίας καὶ πέριξ τὰ ἔκτυπα ἀρχαίων νομισμάτων, παρεσκευάζετο δὲ ἐπὶ τὸ στρατιωτικῶτερον ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῆς σημειώσεως τῶν στρατηγικῶν θέσεων, τῶν ἐπικαίρως κειμένων πόλεων, τῶν ἀξίων λόγου λιμένων»². Πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι, πᾶσαι αἱ ἔνδοξοι Ιονίου μέχρι τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους μετὰ εἰδικῆς ἐπιπεδογραφίας τῆς Βασιλευούσης εἶχον περιληφθῆ διὰ τοῦ ἀετίου ὀφθαλμοῦ τοῦ ἥδως ἐν ταῖς ἔθνικαῖς διεκδικήσεσι, καὶ διὰ τῆς στιβαροῦς χειρός αὐτοῦ εἶχον χαραχθῆ ὡς ἔθνικὰ ὅροσημα, ἐφ' ὃν ἡ γιγαντοπάλαμος γενεὸς ἔδει νὰ στήσῃ τὸ φωτεινὸν λάβαρον. Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς πόλεως τῶν ὄντερων ἐπίγραμμα :

Ἐπταλόφου ὁράων πολίων κλέος, οὖδας ἀνάσσης,
ἡδ' αἰσαν στυγερὴν φρίττε βαρυστενάχων³.

Τοιαῦτα ἥσαν περίποι τὰ προπαρασκευαστικὰ μέσα, δι' ὃν προηλείφετο δὲ Ῥήγας νὰ κατέληθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐλπίζων, ὅτι τὸ ἔθνος παρηκολούθει αὐτὸν γαλβανιζόμενον ὅσημέραι διὰ τῶν εἰρημένων συγγραμάτων, καὶ πρὸ παντὸς διὰ τῶν φρογερῶν ποιημάτων, ἀτινα ὡς πύρωνα διεσκόρπιζεν ἀνὰ σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν περιοικίδα, ἵνα ἐν πάσῃ δεδομένῃ στιγμῇ μεταδώσῃ τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα τῆς ἔθνικῆς κατὰ τοῦ ἀπαισίου τιράννου ἐξεγέρσεως⁴. Υπὸ τουσαύτης

(1) Κατὰ Ιούλ. τοῦ 1797. Καίτοι ἐκ τῶν ἐγγράφων πιστοποιεῖται ὅτι δὲ Ἡθικὸς Τρίποντος συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ῥήγα, δ. κ. Ἀμαντος ἐκφράζει ἀμφιβολίας ἀποβλέπων εἰς τὴν ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ γλῶσσαν (βλ. σ. κα'). Ἡ Βεσκοπούλα ὡς ἔθνικώτατον ποίημα ἀνετυπώθη τῷ 1815 ἐν Ὁφένγι... ἐπὶ τοῦ ἔξωφύλλου ἀναγινώσκει τις κεφαλαίοις γράμμασι τὸν στίχον: «Οἱ ιερὸς τῆς πατρίδος ἔρως ἐμφωλεύει εἰς τὴν καρδίαν καὶ ἡ καρδία δέν γηράσκει ποτέ». Τῷ 1821 ἐπανελήφθη μετὰ τοῦ Γαλλ. πρωτοτύπου ἐν Πέστι, καὶ τὰ Ὁλύμπια τῷ 1927 ὑπὸ Λ. Ἀστέρη (αὐτ. κα'). Περὶ ἄλλων μεταφράσεων τοῦ Ῥήγα εἰπομένων ἀνωτέρῳ, κειρ. 2.

(2) Ἀποκ. σ. 30. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν συγκίνησιν, ἢν ησθάνθην, διτε τῷ 1908 ἐπισκεψάμενος τὴν Κοζάνην, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου, ὁ πυρεδρος τῆς δημογεροντίας ὁδηγήσους με εἰς τὸ Γυμνάσιον, κατεβίβασεν ἐκ τῆς ὁροφῆς ἐν καιρῷ νυκτός καὶ ἐπέδειξέ μοι ὡς τιμαλφές κειμήλιον τὴν Χάρταν.

(3) (Βλ. ἔκτενὴ περιγραφὴν ἐν Ἀποκ. σ. 110—113.

(4) Βλ. Ἀμαντ. σ. 149 τὸ πλῆθος τῶν ἐντύπων, ἅπερ κατέσχεν ἡ ἀστυνομία ἐν Τεργέστῃ ἐν ταῖς ἀνακρίσεσι κατετέθη ὅτι πολλὰ ἀντίτυπα εἶχον προαποσταλῆ εἰς Τουρκίαν (πρβλ. Λάμπρ.—Λεγχάνδ σ. 75 κ.ά.). Μεταξὺ τού.

ένεφορείτο δύπέροχος οὗτος ἀνὴρ πεποιθήσεως, καὶ τοιοῦτον ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ δύναμιν καὶ εἰς τὴν ἐκρηγνυομένην ὡς ἡφαιστειώδη κρατῆρα ἐθνικὴν δριμήν, ὥστε συνέταξε καὶ αὐτὸτὸ πολίτευμα τῶν ἀπελευθερωμένων χωρῶν, δρίσας μάλιστα καὶ τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ θὰ ἐτίθετο εἰς ἐφαρμογὴν¹, καὶ ἐπὶ πλέον καὶ τὴν σημαίαν «ἐν ὁραλον τοῦ Ἡλέους μὲ τρεῖς σταυροὺς ἐπάνω τὰ δὲ μπαϊράκια καὶ μπαντιέρες εἶναι τρίχροα, ἀπὸ μαῦρον, ἀσπρον καὶ κόκκινον...»². Ἀλλὰ πρὸς τὸν οὕτω συντόνως καὶ πυρετωδῶς ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, τὸ σπουδαιότερον πόνημα τοῦ Ῥήγα, ὅπερ ἱπείγετο νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν ἦν ἡ Δημοκρατικὴ προπατεία καὶ τὸ Δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀπαραίτητα παντὶ τῆς δργανουμένης Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας πολίτη. Τὸ βιβλίον δι’ εὐνοήτους λόγον, ὃς ἡ τελευταία πρᾶξις τῶν ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν καὶ σκοπῶν, ἔξεινπώθη, ὃς ἐλέχθη, τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ συγγραφέως στιγμήν. Ἔδει νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὡς ἐφόδιον πᾶς ἑταῖρος μετὰ χειρας καὶ ὑπὸ μάλις τὸ ὄπλον πρὸς τοιοῦτον ἀποδυόμενος ἀγῶνα, καὶ ὡς δίναται τις εἰπεῖν, ἦν τὸ νέον Ἐναγγέλιον, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἔξαγγείλῃ τὴν ἀπολύτωσιν τοῖς ἐν τῷ σκότει τῆς σκληροῦς δουλείας στενάζοισιν ἀδελφοῖς. Ἐπιγράφεται δὲ τὸ μὲν α΄ μέρος :

ΡΗΓΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ

Νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρυύμελης, τῆς Μ. Ασίας, τῶν Μεσογείων νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας ὑπὲρ τῶν νόμων :

Ἐλευθερία, ισοτιμία, ἀδελφότης καὶ τῆς Πατρίδος

Συμβούλους προκομιένους μὲ πατριωτισμὸν
νὰ βάλωμεν εἰς ὅλα νὰ δίδοντι δρισμόν.
Ο νόμος νάναι ποῶτος καὶ μόρος δδηγός,
καὶ τῆς πατρίδος ἔνας νὰ γίνη ἀοχηγός. (Ῥήγα Θούρως).³

τῶν καὶ 16 χάρται ἐκ τῶν 1220 ἑκτυπωθέντων, οἵτινες ὡς φαίνεται είχον διανεμηθῆ ὁ Χάρτης παρουσιάζεται ώς παράρτημα τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, ἀλλ’ εἶναι προφανῆς ὁ ἐθνικὸς σκοπὸς (Λάμπ. Ἀποκ. 111). Τὸν σχοινοτενῆ τίτλον βλ. παρὰ Ζαβίρα N. Ἐλλὰς σ. 524.

(1) Ἀρθ. 20 Οἱ πολῖται τῆς τοπαρχίας... συναχθέντες εἰς πρώτην συνάθροισιν τῇ πρώτῃ Μαΐου 1798 τὸν ἀριθμὸν 600 ψηφισταί, ψηφοῦσιν κτλ. (Ἄμαντ. σ. 59). Τὸ πολίτευμα τοῦ Ῥήγα ἀνετυπώθη ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Βολίδου ἐν Ἀθήναις 1924. Τὸ α΄ λοιπὸν ἐξεδόθη μυστικῶς ἐν Βιέννῃ (καὶ οὐχὶ ἐν Βενετίᾳ ὡς ἐπιγράφεται) ἐν τῷ τυπογραφείῳ ἀδελφῶν Πούλιου, κατὰ Ὁκτώβρ. τοῦ 1797, καθ' ὃν χρόνον δηλ. ὁ Ῥήγας προετοιμάσας τὰ πάντα ἡτοιμάζετο νὰ κατέλθῃ ἐν Ἐλλάδι.

(2) Αὐτ. σ. 62. (3) Αὐτ. σ. 29—39.

Μετὰ τὸ Προοίμιον ἀρχεται ἡ **Προπαιδεία** ὑπὸ τὸν τίτλον : **Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου**¹.

Τὸ δὲ β' μέρος :

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΜΕΝΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

ΚΑΙ ΨΥΧΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

Τάξις καὶ τρόποι πῶς πρέπει νὰ ἐπακολουθῶνται παρὰ πολιτῶν

Περὶ τῆς Δημοκρατίας²

Ἐκ τῶν ἔγγράφων μαθάνομεν, ὅτι ἐκυκλοφόρει καὶ ἐντυπόν τι ὑπὸ τὸ ὄνομα **Προκήρυξις** εἰς σχῆμα φύλλου μετὰ ἔυλογραφίας σφηνὸς ἐπὶ κεφαλῆς, ἥτις περιεῖχε τὸ εἰρημένον Προοίμιον μετὰ ἐπαναστατικοῦ Θουρίου³. Ἀλλὰ καὶ τὸ προοίμιον δὲν θὰ ἥτο διάφορον. «Ο λαὸς ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων, λέγει, καὶ ὅλοι ὅσοι στενάζουν ὑπὸ τὴν διυφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὁθωμανικοῦ βδελυρωτάτου δεσποτισμοῦ, ἥ ἐβιάσθησαν νὰ φύγουν εἰς ἔνεα βασίλεια διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸν δυσβάστακτον καὶ βαρὺν αὐτοῦ ζυγόν, ὅλοι, λέγω, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, χωρὶς κανένα ἔχωρισμὸν θρησκείας....στοχαζούμενοι

(1) Ἀρθρ. 1—35 ἐν εἶδει Πολιτικῆς Κατηγήσεως. Ὁ 'Ρήγας εἰχε μὲν ὑπ' ὅψει τὸ Γαλλικὸν πολίτευμα, ἀλλ' εἰργάσθη ὡς ἐπιστήμων ἀξιόλογος, καὶ δὲν φαίνεται ἀδαῖς καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήν. πολίτευμάτων. Τὸ 34 ἀρθ. π.χ. ενδισκομεν οὐ μόνον παρὰ Πλάτωνι ἀλλὰ καὶ παρὸ 'Αριστοτέλει ἐν Ἀθην. Πολ. 9,1: «τὸ ἔξειναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων» ὡς δημοτικώτατον τοῦ Σολωνείου πολίτευματος γνώρισμα, καθ' ὃν ἐν τῇ ἀρίστῃ πολιτείᾳ οἱ μὴ ἀδικούμενοι ἔξισου καταγγέλλουσι τοὺς ἀδικούντας.

(2) Ἀρθρ. 1-124, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 40-61.

(3) Ο κ. **Ἀμαντος** φρονεῖ ὅτι ἐν τῇ **Προκηρύξει** μετὰ τοῦ Θουρίου πεοιεναιμάνετο οὐ μόνον ὁ **Πρόδολογος**, ἀλλὰ καὶ τὸ **Πολίτευμα τοῦ 'Ρήγα** (ἐνθ' ἀνωτ. σ. κβ', σημ. 1) καὶ παραπέμπει εἰς τὰ ἔγγραφα. 'Αλλ' ἐν ταῖς παραπομπαῖς ταύταις, ἐπισταμένως ἔξεταζομέναις, γίνεται ἀληθῶς λόγος οὐχὶ περὶ ἐνός, ὡς ὑπολαμβάνει οὗτος, ἀλλὰ περὶ δύο ἐντύπων. Τὸ μὲν α', «ἐν ᾧ εἴρηται ἔκκλησις πρὸς τὸ ἔλλ. ἔθνος πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τουρκ. ζυγοῦ, σχέδιον αὐτονόμου πολίτευματος καὶ δημοτικὸν ἀσμα κατὰ τὸν τρόπον τῆς «Μασσαλιώτιδος» (Λάμπ.—Legr. σ. 11 πρβλ. **Ἀμαντ.** σ. 3. ταῦτα πάντα σχεδὸν περιλαμβάνει ἡ εἰρημένη ἔκδοσις τοῦ κ. Βολίδου), τὸ δὲ β' είναι τὸ ἀναφερόμενον ἐν τῷ ἀκολούθῳ **Λάμπ.** Legr. ἐγγούμφω (σ. 13), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἐν τῷ κιβωτίῳ εὑρίσκοντο «χιλιάδες τινῶν ἀντιτύπων ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως Ἑλληνιστὶ συντεταγμένης καὶ φερούσης τὸ πύμβολον: ἐλευθερία, ισότης, ἀδελφότης, ἐν ἥ καθ' ὅλως γαλλικὸν τρόπον προσβάλλονται οἱ μονάρχαι. ἔξαιρονται τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ περιέχονται ὑμνοὶ ἐλευθερίας κττ.» (ἥτοι ὁ Θούριος, διστις ἐν τῷ Κερκυραϊκῷ ἐντύπῳ ἔχει ἐπὶ κεφαλῆς τὰς λέξεις: ἐλευθερία, ισότης, ἀδελφότης). Διά τὴν **Προκήρυξιν** ταύτην «έχρειάσθη δύο νύκτας» ὁ τυπογράφος, (ἐνῷ διὰ τὸ προηγούμενον ἐντυπον οὔτε ἐβδομάς δὲν θὰ ἤρκει), καὶ ἦν συντεταγμένη «εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν» (**Ἀμαντ.** σ. 25). Τούναντίον τὸ προοίμιον τοῦ **Πολίτευματος τοῦ 'Ρήγα** ή ἥ «ἔκκλησις» είναι εἰς δημώδη μᾶλλον, καὶ τελευταῖον ἔκεινη ἦν εἰς τρύλλον (4 περίπου σελίδες) τετυπωμένη.

ὅτι ὁ τύραννος Σουλτάνος κατέπεσεν δλοτελῶς εἰς τὰς βρωμερὰς καὶ θηλυμανεῖς δρέξεις του... ἐλησμόνησε καὶ κατεφρόνησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐσκληρύνθη ἡ καρδία του κατὰ τῆς ἀθωότητος...» καὶ μετὰ τὴν τῶν δεινῶν περιγραφὴν ἐπάγεται : «Οὐρανέ, ἐσὺ εἶσαι ἀπροσωπόληπτος μάρτυς τῶν τοιούτων κακουργημάτων. Ἡλιε, ἐσὺ βλέπεις καθημερινῶς τὰ τοιαῦτα θηριώδη τολμήματα. Γῆ, ἐσὺ ποτίζεσαι ἀδιακόπως ἀπὸ τὰ δεῖνθα τῶν ἀθώων αἷμάτων... Ὁ μέχρι τυῦδε δυστυχῆς λαός... ἀπεφάσισεν ἐνανδριζόμενος μίαν φοράν νὰ ἀτενίσῃ πρὸς τὸν οὐρανόν, νὰ ἐγείρῃ ἀνδρείας τὸν καταβεβαυμένον τράχηλόν του καὶ ἐνοπλίζοντας ἐμμανῆς τους βραχίονάς του μὲ τὰ ἄρματα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ἀπελπισίας νὺν ἐκβοήσῃ μεγαλοφρώνως ἐνώπιον πάσης τῆς οἰκουμένης μὲ βροντώδη κραυγὴν τὰ ξερὰ καὶ ἀμωμα δίκαια, δποῦ θεόθεν τῷ ἔχαρισθησαν διὰ νὰ ζήσῃ ησύχως ἐπάνω εἰς τὴν γῆν... ἐκτινάζοντες ἀνδρικῶς τὸν οὐτιδανὸν ζυγὸν τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἐναγκαλιζόμενοι τὴν πολύτιμον ἐλευθερίαν τῶν ἐνδόξων προπατόρων των, νὰ μὴν ἀφεθῶσιν οὐδέποτε τὰ καταπατῶνται ώς σκλάβοι εἰς τὸ ἔξης ἀπὸ τὴν ἀπάνθρωπον τυραννίαν...»¹. Μετὰ τὴν πολιτικὴν ταύτην κατίγησιν ὁ *'Ρήγας* δὲν ἡμέλησε καὶ διὰ τὸν στρατιωτικὸν τῶν Ἑλλήνων καταρτισμὸν ἔξεδοτο τὸ λεγόμενον *'Εγκόλπιον*. Ἐν τοῖς κατὰ πρῶτον δημοσιευθεῖσιν ἐγγράφοις εὑρίσκομεν τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ ὅτι «ἔδωκεν εἰς αὐτὸν (τὸν Περραιβὸν) τὴν ἐντολήν, ὅπως οὗτος ἐκτυπώσῃ παρὰ τῷ *Πουλίῳ* τὸ ὑπ' αὐτοῦ (ιοῦ *'Ρήγα*) συντεταγμένον καὶ περὶ στρατιωτικῶν κανόνων πραγματευόμενον ἔργον, τὸ ἐπιγραφόμενον *'Ο στρατάρχης Κεβενχύλλερ*, παρενείοη δὲ δὲ εἰς αὐτὸν ἐν ἀρχῇ τὴν *Προσπαιδείαν* μετὰ τῶν ἀσμάτων, καὶ ἐκτυπώσῃ ἔξ αὐτῶν 1000 ἀντίτυπα, ὅπως διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ προστίθησιν ὁ *'Ρήγας*, ὅτι ἀγνοεῖ ἂν ὁ *Βασιλῆς*² ἔξεπλήρωσε ταύτην του τὴν ἐντολήν»³. Ἐν τοῖς τελευταίοις ἐγγράφοις λέγεται δητῶς, ὅτι τῶν «πολεμικῶν κανονισμῶν» ἔξετυπώθησαν τὰ 1000 ἀντίτυπα, καὶ ὅτι μόνον 500 εὑρέθησαν παρὰ τῷ τυπογράφῳ Cartl πρὸς βιβλιοδέτησιν»⁴. Ἰδιαίτερον τῶν τοῦ *'Ρήγα* βιβλίων γνώρισμα εἶναι ἡ δίκην ἐφοικίου προσθήκη ποιημάτων, καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ λησμονήσῃ ὁ σιγγραφεὺς τὸν ποιητήν. Οὕτω καὶ τῷ *'Εγκόλπιῳ* συνή-

(1) *Βολίδου* σ. 29-31. Διὰ τοιαύτης ὑψηλῆς καὶ ἐναφιονίου γλώσσης ἐσαγήνευε τὰ πλήθη ὁ κῆρυξ τῆς ἐλευθερίας καὶ παρθόμα τοὺς Ἑλληνας εἰς ἀνάκτησιν αὐτῆς. Τοῦ βιβλίου μόνον μέρη εὑρέθησαν ἐν Γερμ. μεταφράσει εἰς τὸν τράκελον τῶν ἀνακρίσεων (αὐτ. σ. κβ').

(2) Ἀνωτ. λέγεται *Χατζηβασίλης*, ψευδώνυμον τοῦ Περραιβοῦ.

(3) *Legr. Λαμπ.* σ. 67.

(4) *"Αμαντ.* σ. 165. «Ἐρμηνείαν τῆς πολεμικῆς τάξεως καὶ τέχνης κτλ.» καὶ ὁ γνωστὸς *Παπάζωλης* ὁ ὑποκινήσας τὴν ἐπὶ *'Ορλώφ* ἐπανάστασιν, ἵσ τὸν μυροδισκελῆ τίτλον βλ. παρὰ *Βρεττῷ* Β' ἀρ. 125.. «εἰς πεζὴν Ρωμαϊκὴν φράσιν κάριν τῶν διογενῶν αὐτοῦ *'Ρωμαίων στρατευομένων* ὑπὸ τὴν αὐτὴν (τῶν *'Ρώσσων*) μονορχίαν».

πιοντο δύο ἐπαναστατικὰ ὁσματα κατὰ Γαλλικὸν καὶ Γερμανικὸν πρότυπον, ὡς εἴπομεν, διασκευασθέντα, καὶ ἐν οἷς «περιείχοντο καθ' ὅλου ὅησικοπίαι κατὰ τῶν τυράννων καὶ παρεκινεῖτο ὁ λαὸς εἰς ἀποστασίαν»¹. Τὰ ἔντυπα ταῦτα ἀπετέλουν τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς ὅλης προσπαρασκευῆς εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος, δι' ὃ καὶ συνετελέσθησαν ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι καὶ πολλῇ σπουδῇ. Μαρτυρεῖ τοῦτο ἡ ἐκτύπωσις τῆς **Προκήρυξεως**, ἣν ὁ τεχνίτης τοῦ Πούλιου Huggelle κατώρθωσεν εἰς δύο νύκτας, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιστατοῦντος **'Ρήγα**, νὰ φέρῃ εἰς πέρας². Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἔκρινεν ἀναγκαῖον ὃ τὰ πάντα μετὰ τόσης προνοίας καὶ δεξιότητος διεκπεραιώσας καὶ τὴν ἐκτύπωσιν 1200 ἀντιτύπων τῆς εἰκόνος τοῦ **Μεγ.** **'Αλεξάνδρου** ἀποκειμένης ἐν τῷ Μουείῳ τῆς Βιέννης, ἀπερ ἐφρόντισε νὰ διασκορπίσῃ εἰς Ἑλλάδα καὶ Μολδοβλαχίαν³. Οὕτω πνευματικῶς προήλειφεν ὁ **'Ρήγας** τὸ ἔθνος.

Περὶ τῶν σποιδαίων ἀποτελεσμάτων, ἀπερ ἐπήνεγκον ταῦτα πάντα εἰς τὴν ἐθνικὴν ἔξεγερσιν ἀναφέρομεν τὴν μαρτυρίαν, τόπῳ ἔγκριτον, ἐνὸς τῶν ἐπισήμων αὐτοῦ συνεργατῶν, τοῦ πρίγκηπος **Νικολάου** **'Υψηλάντου**. Οὗτος εἰς τὰ **'Απομνημονεύματα** αὐτοῦ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐθνικὴν κίνησιν τῶν πρὸ τῆς **Ἐπαναστάσεως** χρόνων γράφει ἐπὶ λέξει τάδε: Feu Riga, ardent patriote daus ses voeux fit beaucoup ! il fut le 1er à repandre dans sa patrie le liberalisme, dont à cette heure-ci nous reconnoissons le résultat et auquel nous croyons par nos yeux. L'ancienne et vieille Hellas a recouvré sa liberté, elle est sortie de ses ruines ! grâce à la Grèce moderne ! tel est de décret de Ciel, et c'est dans l'ordre de la nature que la vierge modeste soutienne sa mère dans sa vieillesse, qu' elle essuye ses pleurs, et mette fin à ses soupiers ! Voilà le spectacle de l'univers ! Voila le tableau parfait de nos siècles ! κτλ. (Memoires du prince Nicolas Ypsilanti d' apres manuscrit n° 2144 de la bibliothèque nationale de Grèce, publié par Gr. Cambouroglous, Athènes—Paris, σ. 99).

'Αλλ' ἀράγε πᾶσα ἡ οὕτω συστηματοποιημένη σπουδαία αὕτη ἐργασία συνετελέσθη ἐν σχετικῶς βραχεῖ διαστήματι χρόνου ὑψῷ⁴ ἐνὸς καὶ μόνου ἀνδρὸς ; ἐπρεπεν οὗτος νὰ ἦν ὑπεράνθρωπος, ὅπως ἐπαρχέσῃ εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ διανομὴν τῶν βιβλίων τούτων, διότι εἶδομεν, ὅτι ταῦτα μόλις ἐξήρχοντο ἐκ τῶν πιεστηρίων καὶ διεσκαρπίζοντο πρὸς διαφόρους, διευθύνσεις. **'Αλλὰ** δὲν ἥθκει μόνον τὸ βιβλίον διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῶν πνευμάτων πρὸς τοιοῦτον τεράστιον ἀγῶνα· οἵ τε ἀπο-

(1) Legr. Λάμπ. 67.

(2) **Άμαντ.** σ.21 καὶ ἐτυπώθησαν 3000 ἀντίτυπα, ἀπερ ἐστάλησαν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ **'Ρήγα**· ἐκ τούτων κατέσχεν ἐπειτα ἡ ἀστυνομία 1580 ἔτοιμα πρὸς ἀποστολὴν εἰς Ἑλλάδα, τὰ λοιπὰ ἔλχον διανειηθῆ. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ, ὅτι καὶ ἴδιατέρως ἐξεδόθη ἡ **Προκήρυξις**, ἀλλως δὲν ἦτο δυνατὸν τόσον ταχέως νὰ ἐπτυπωθῇ.

(3) Legr. Λάμπ. 63, **Άμαντ.** 155· συνώδευσε δὲ τὴν εἰκόνα καὶ διὰ σημειώσεων εἰς Ἑλληνο—γαλλικὴν γλῶσσαν περὶ τῶν πράξεων τοῦ ἥρωος.

στολεῖς, οἱ διανομεῖς καὶ ἀποδέκται ἔδει νῦ μυηθῶσι καὶ καταρτισθῶσι καταλλήλως πρὸς τὸ ἔργον· εἰς τὸν τυχόντα δὲν ἡτο δυνατὸν νῦ ἐμπιστευθῶσιν ἐπαναστατικὸν βιβλίον· ἀπόδειξις τὸ μέγα καὶ ἀνεπανόρθωτον κακόν, ὅπερ συνέβη οὐχὶ ἐν Τουρκίᾳ ἀλλ᾽ ἐν Τεργέστῃ ἐκ τῆς ἐπιπολαιότητος ἐνδὸς "Ἐλληνος"¹. Πάντες οἵ τε ἀρχαῖοι καὶ νέοι βιογράφοι τοῦ *'Ρήγα* ἀπὸ τοῦ *Νικολοπούλου* μέχρι τοῦ *Μιχαλοπούλου* διακηρύττουσι τὴν ὑπαρξίν μεγάλης μυστικῆς Ἐταιρείας, ὡς ἄλλως ἔξιστορεῖ ἐν ἀμφιτρέοις τοῖς ἔργοις καὶ αὐτὸς δὲ *Περραιβός*². Ὁ πρώτος μάλιστα ἐκτίθησι τὸ γεγονός ὡς ἀναμφίλεκτον καὶ ἔξαιρει διὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον τοῦ *'Ρήγα*. Οὗτος περιγράψας τὴν μόρφωσιν, τὸν διαρκῆ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα καὶ τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν δουλείαν ἐπιφέρει: «Τὸ συγκεντρωμένον τοῦτο πάθος, τὸ ἔξαπτον, τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τοῦ ἐνέπνευσεν ἵδεαν τολμηροτάτην καὶ καταπληκτικὴν, τῆς ἰδρύσεως τούτεστι μεγάλης μυστικῆς Ἐταιρείας, σκοπὸν ἔχοντος τὴν ἔξεγερσιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Πύλης καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀτυχῶν συμπατριωτῶν τον ἀπὸ τοῦ μυσαροῦ βαρβαρικοῦ ζυγοῦ . . . συμπαρασύρας εἰς τὰς ἐνεργείας τοιυ ἀρχιερεῖς καὶ ἀρχοντας καὶ πλουσίους ἐμπόρους, καὶ σοφοὺς καὶ πολεμικοὺς ἀρχηγοὺς ἔηρας τε καὶ θαλάσσης, τὸ ἄγνωτον ἐν γένει τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, καθὼς καὶ πολλοὺς διακεριμένους ξένους»³. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ποῦ κατὰ πρῶτον αὕτη συνεστάθη. Ὁ *'Ρήγας* μετὰ τὸν σκληρὸν θάνατον τοῦ προστάτου αὐτοῦ *Μαυρογένους*, ἥγεμόνος τῆς Βλαχίας⁴, παρηγήθη ἐκ τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς καὶ διῆγεν ἴδιωτεύων ἐν Βουκουρεστίῳ, μετὰ δὲ τὴν ἐν Ιασίῳ (1792) κλεισθεῖσαν εἰρήνην μεταξὺ *'Ρωσσίας* καὶ Τουρκίας ἀπελπίσιας πλέον ἐκ τῆς ἀσταθοῦς πολιτικῆς τοῦ διοιδόξου κράτους ἐγκατέλιπε διαπαντὸς τὴν Βλαχίαν, καὶ ἐλθὼν ἐγκατεστάθη εἰς Βιέννην. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἐκεῖ ἦν τόσῳ τεθολωμένη ἡ ἀτμισφαῖρα πρὸς σοβιαρὰν ἐθνικὴν ἔργασίαν, ὥστε ὁ *'Ρήγας* προούτιμησε τὸ νέον κέντρον, καίτοι δὲ φιλελληνισμὸς, ὡς εἴπομεν, οὐδέποτε εὔρε κατάλληλον ἐνταῦθα ἔδαφος. *Ἐν τούτοις ἥδη δὲ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Α'* κατὰ τὸν *Ζαβίραν* διεκρίνετο ὃς λίαν φι-

(1) Τὰ ἔντυπα πρὸν ἡ ἀπέλθη ὁ *'Ρήγας* ἐκ Βιέννης προσαπέστειλεν εἰς Τεργέστην εἰς τὸν μειωμένον Χίον *'Αντώνιον τὸν Κορωνίδην* ἀντ' αὐτοῦ ἀπόντος παρέλαβε τὰ κιβώτια ὃ συνέταιρος Δημ. Οἰκονόμου καὶ ἀπεσφράγισε ὑπολαβών αὐτὰ ὡς περιέχοντα ἐμπορεύματα. Οὗτος φοιηθεὶς, ἀφοῦ εἶδε τὰ ἐπαναστατικὰ βιβλία, παρέδωκεν εἰς τὸν Αύστρ. νομάρχην Πετόνκην, ὅστις καὶ ἀπέστειλεν αὐτὰ εἰς Βιέννην (*Γούδα* ἐνθ. ἀνωτ. σ. 136).

(2) Τὰ τῆς πρώτης *'Ἐταιρείας*, λέγει «ἡξεύθει ἀκριβέστατα ἀπὸ κάθε ἀλλον, ἐπειδὴ ἔχρημάτισε μέλοι: ἐκεινης, συγκοινωνός τῶν κινδύνων καθὼς καὶ τῆς δευτέρας» (*Ἀπομνημ. Πολεμικὰ* 2, η').

(3) Παρ' *'Αννίνφ* ἐνθ. ἀνωτ. σ. 641.

(4) *'Εκαρατομήθη* ὑπὸ τοῦ *Χασάν πασᾶ* *'Ρουτσουκλῆ* τὸν *'Οκτώβριον* τοῦ 1790 (*Th. Blaueard, Les Mavroyéni, Paris, 296*).

λέλλην, ¹, καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Καυννίτζ συνεδέετο διὰ φιλίας πρὸς τὸν 'Ρήγαν ². Ταῦτα καὶ ἡ ἐντεῦθεν εὔχολος ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐθεωρήθησαν ἀρκούντως πειστικά διὰ τὴν ἔκλογὴν τῆς Βιέννης ως κέντρου δράσεως ἄλλως τότε αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες καὶ πολυπληθεῖς καὶ ἀκμάζουσαι, εἴπερ που καὶ ἄλλοθι, ἡσαν ἐν Αὐστρίᾳ, καὶ Ἐλληνες πολυτάλαντοι ἐφαίνοντο πρόθυμοι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Βιέννη ἦν τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Εὐρώπης. Τουρκίας, ὅπερ διεξήγετο παρ' Ἐλλήνων, ἴδιᾳ Μακεδόνων καὶ Ἡπειρωτῶν ³. Ἐντεῦθεν καὶ λόγιαι πολλοὶ Ἐλληνες εἰχον συρρεύσει καὶ ἡ α'. ἐλλ. ἐφημερίς παρὰ τῶν ἀδελφῶν Πούλιουν ἐνταῦθια εἶδε τὸ φῶς ⁴, ἡτις ἦν πανελλήνιον δύγανον καὶ ἐδημοσίευεν εἰδίσησις περὶ ἐθνικῶν πραγμάτων καὶ φλογερὰ ἀρνητικά πατριωτικά ⁵. Ὁ Ν. 'Υψηλάντης παρέγει ἡμῖν τὴν ἐπίσημον πληροφορίαν, ὅτι ως κέντρον πρὸς δργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐξελέξατο δὲ 'Ρήγας τὴν Βιέννην, δθεν διεσκόρπιζε τοὺς αήρωνας τῆς ἐλευθερίας, ἐνῷ τὸ διαβιβρῶσκον τὴν Γαλλίαν πῦρ τῆς δημοπρασίας ἐπεσπάτο τὴν προσοχὴν τῶν ὑποτοῦ συματριώτων ⁶. Καὶ ἐκ τῶν νέων ἐγγράφων γίνεται δῆλον ὅτι «ἡ διάδοσις τῆς τε προκηρύξεως καὶ τῶν βιβλίων σινέβη ἐκ Βιέννης», ὃς ἀπέδειξεν ἡ ἀνάκρισις, ἡτις συμπεραίνει : «ἐπομένως ἐδῶ ἐπίσης ὑφίσταται ἡ κεντρικὴ δργάνωσις» ⁷. Ἡ ἐπίσημος αὐτῆς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἔκθεσις περὶ τοῦ σχεδίου ἐπανιστάσεως τοῦ ἑλλην. ἔθνους καὶ ἐγκαθι-

(1) Οὗτος περιγράφων τὰ κατὰ τὸν 'Ρήγαν γράφει : «ὁ δὲ φιλανθρωπότατος Καῖσαρ μὴ ἔχων ἄλλως τι ποιῆσαι (εἰ καὶ λίαν φιλέλλην) διέταξεν ὅτι οἱ μὲν αὐτῶν ὑποκείμενοι αὐτοῦ νὰ ἐξορισθῶσι τῶν ὄρίων τῆς βασιλείας του, οἱ δὲ ὑπήκοοι τῶν 'Οθωμανῶν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πρέσβεως». "Ενθ' ἀντ. σ. 523.

(2) Xenopol Histoire des Rumaines tom. B' σ. 286. ἄλλ' δὲ Καυννίτζ οὗτος δὲν εἶχε τὴν θέσιν, ὅταν ἐκρίνετο δὲ 'Ρήγας. Πρωθυπουργὸς τότε ἦν ὁ βουλῶνος Φραγγίσκος φὸν Τούγκουτ, ὃστις ως χρηματίσας πρέσβυτος ἐν Βλαχίᾳ τῷ 1788 ἐγνωρίζει καλῶς τὰ πάντα.

(3) 'Ως ἀπέδειξεν ὁ μακ. Λάμπρος, Σελίδες ἐκ τῆς Ιστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ Μακεδον. 'Ελληνισμοῦ ('Αθῆναι 1912), πρβλ. καὶ N. 'Ελληνοιν. II' σ. 206 ἐ. πρβλ. καὶ A. Παλλατίδου, Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου... τοῦ ἐν Βιέννῃ ἑλλ. συνοικισμοῦ (Βιέννη 1845) σ. 11, 13.

(4) B. περὶ ταύτης Λάμπ. 'Αποκ. σ. 134—135, ὃστις θεωρεῖ ως μοναδικὸν τὸ ἀντίτυπον τῆς ἐθνικ. Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος φέρον χρονολογίαν 1793. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Αθωνικῆς Λαύρης ἔχει δύο τόμους. 'Εν Βιέννῃ πλ. ἄλλων ἐξεδόθη καὶ τὸ πρώτον φιλολογικὸν Περιοδικὸν δὲ Λόγιος 'Ερμῆς.

(5) 'Ο Σέρβος καθηγητὴς Δουσάν Πάντελίτς ἐπὶ τῇ ἐκαπονταετηρίδι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐδημοσίευσε Σερβιστί : Τὸ τραγικὸν τέλος 'Ρήγα τοῦ Φεραίου, Βελιγράδιον 1931, ὅπου πλ. ἡ τῆς βιογραφίας τοῦ ἥρωος περιέλαβε καὶ ἀνέδοτα γερμανικά ἐγγράφα καὶ εἰδήσεις ἐκ τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφημερίδων. Περὶ τούτου βραχέ' ἄπτα ἐγραψεν ὁ φύλος κ. 'Αμαντος ἐν τῷ Ε τόμῳ τῶν «Ἐλληνικῶν» ('Αθῆναι 1932 σ. 39—41, ἐξ οὐ μανθάνομεν (ἔγγρ. 6) ὃτι ἀγγέλλεται ὑπὸ τοῦ 'Υπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας τῷ ἐν Κ)πόλει πρενσβευτῇ, ὃτι ἡ 'Εφημερίς αὐτῇ ἐπαύθη πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς Τουρκίας, ἡτις ἐγραψεν ἐπιληψίμους εἰδήσεις (αὐτ. σ. 40).

(6) Memoires σ. 99—100. (7) 'Αμαντ. σ. 13.

δρύσεως δημοκρατίας διῆσχυριζομένη ἐπιφέρει : «Μερικοὶ νέοι "Ελλήνες μὲ φουσκωμένα κεφάλια, οἵ δποῖοι ἐσπούδισαν πρὸ πάντων τὴν Ἰατρικὴν εἰς ἔνα πανεπιστήμια, φαίνεται ὅτι ἔφεραν τὰς δηλητηριώδεις αὐτὰς ἀρχὰς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐμόλυναν μὲ αὐτὰς πολλοὺς τῶν ἐδῶ 'Ελλήνων ἐμπόρων, καὶ ἔπειτα κατώρθωσαν τέλος ἡδρύσουν ἐνταῦθα ἔνα εἶδος 'Εταιρείας, ἀπὸ τὴν δροῖαν ἥ συνωμοσίᾳ θὰ ἔλαβε τὴν κατεύθυνσίν της»¹. Ἀλλὰ καὶ ἔξ ἄλλων τεκμηρίων θεωρεῖ ἥ ἀνάκρισις «ὑφισταμένην ἥδη τὴν 'Εταιρείαν»². Βεβαίως δὲν ἐπέτυχε τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πιστεύω νὰ σημαίνῃ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν³. Ἐφ' ὅσον δὲ ἥ 'Εταιρεία ἥν μυστική, ἥ κατατόπισις τῶν ἀρχῶν ἀπέβαινε πάνυ δυσχερής. Ἡ σύλληψις τοῦ 'Ρήγα ἐγένετο ἐν Τεργέστῃ καὶ τὰ μέλη αὐτῆς ἔλαβον νὰ καταστῷψωσι πάντα τὰ ἐπιλήψια, ὅπως ἄλλως ἔδωκε τὸ παραδειγμα αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατὰ τὴν σύλληψιν. Ὁ κ. **Αμαντος** προβαίνει μέχρι τοῦ σημείου ὅτι «τὸ σχέδιον τοῦ 'Ρήγα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐγγράφων, δὲν προαπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίαν μυστικῆς ὠργανωμένης 'Εταιρείας», καὶ ἐπιφέρει: «Ο 'Ρήγας ἐπεδίωξε κατὰ πρῶτον τὴν παρασκευὴν ἐνθουσιωδῶν ἀποστόλων τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν βιβλίων του καὶ τῶν θουρίων ἀσμάτων...»⁴. Θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ ὁ φίλος καθηγητὴς νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὅπως μετὰ εἴκοσι ἔτη δὲν ἐθεωρήθησαν ἀρκοῦντα ταῦτα καὶ ἄλλα πλείονα τοιαῦτα μέσα, οὕτε ἥν δυνατὸν νὰ ἐκραγῇ ἥ ἐπινάστασις ἀνευ τῆς ἐνεργοῦ δράσεως καὶ προπαγάνδας τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας, κατὰ μείζονα λόγον ἐπὶ τοῦ παρόντος (ἐν ᾧ ὁ 'Ρήγας οὐδὲν ἐτερον ὑπελείπετο νὰ πράξῃ ἥ τὸ σύνθημα νὰ δώσῃ), προηγήθη ἀσφαλῶς οὐκ ἥ τυχοῦσα διὰ τῶν μυστικῶν ἀποστόλων ὀργάνωσις καὶ προπαρασκευὴ τοῦ ἐδάφους. **Υπὲρ τῆς ὑπάρχεως μυστικῆς 'Εταιρείας ἐξηγέρθησαν εἰς τὸν κ. **Αμαντον** ἀπαντῶντες δύο νεόβλιαστοι ίστορικοὶ ὁ κ. **Φ. Μιχαλόπουλος**⁵ καὶ ὁ κ. **Γιάννης Κορδάτος**⁶ περιπαθῶς περὶ τὸν 'Ρήγαν ἐνδιαιτρίζοντες. Ο τελευταῖος ὑπεραμύνεται τῆς ἰδέας ταύτης (σ. 37 ἔ.), ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν ἀντίπαλον⁷. Οὗτος ἐντεῦθεν ἀφορμώμενος γράφει, ὅτι ἥ κίνησις πρὸς ὕδουσιν 'Εταιρείας ὑπὸ τοῦ 'Ρήγα ἥρξατο, ὡς εἰς**

(1) Αὐτ. 29. (2) Αὐτ. σ. 159.

(3) Εἰς τοῦτο καὶ μόνον ὁ κ. **Αμαντος** εἰς ἀνακοίνωσιν γενομένην εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν τῶν Ἀθηνῶν στηρίζει τὴν ἀγνησίαν (πρῶτος αὐτός), διότι καίτοι ἐν ταῖς ἀνακρίσεσι, λέγει, ἐσχηματίσθη ἥ ἰδέα ὑπάρχεως ὠργανωμένης μάλιστα 'Εταιρείας, δὲν ἀνεκαλύφθη τὸ κέντρον καὶ τὸ δίκτυον αὐτῆς. (Ἀνέκδ. ἐγγρ. σ. ιβ' ἴγ').

(4) "Ἐνθ' ἀνωτ. σ. ιγ'.

(5) Οἱ μεγάλοι μας ἀναγεννηταί, (Ἀθῆναι 1930) σ. 53 Βλ. **Αμαντ. ἐνθ'** ἀνωτ. ιβ'. δστις δοτῶς μετὰ ἀπαθείας καρακτηρίζουσης τὸν σοφὸν ἀνδρα ἀντιτάσσεται εἰς τὰς ὑπερφιάλους θεωρίας τοῦ ἐπικριτοῦ.

(6) **Ο 'Ρήγας Φεραίος καὶ ἡ ἐποχή του.** Ἀθῆναι 1931. Οὗτος καὶ εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Πολιτικὴν ίστορίαν (Ἀθῆναι 1925) ἐγραψε περὶ αὐτοῦ (σ. 106—119).

(7) Τὰ βιβλία ταῦτα γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς τοῦ κ. **Αμάντου** βιβλιογραφίας ἐν «'Ελληνικοῖς» τόμι. V σ. 45 ε.

πνευματικὸν ἔλληνικὸν κέντρον, ἐν Ἀριανίᾳ¹. καὶ ἀνευ ἀποδείξεων ἐπαρχῶν καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα «ὅτι εἰς τὸς παροιστρίοις ἡγεμονίας οἱ Ἐλλήνες πολιτικοί, λόγιοι καὶ ἐμποροὶ ἐσχεδίασαν μυστικὴν Ἐταιρείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος»². Ἄλλος ἔτιν τὸ ἔδαφος ἔκει πρόσφορον πρὸς τοιαύτας ἐνεργείας, οὐδόλως θὰ ἀπεμακρύνετο ὁ **Ρήγας**. Πόσον δὲ ὁρθῶς ἐσκέπτετο, ἀπέδειξεν ἡ ἀποτυχία ἔπειτα τοῦ κινήματος. «Υπῆρχον λοιπὸν ἄνδρες διατεθεῖμένοι νὰ συντρέχωσιν εἰς εὐόδωσιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ μετὰ σινένυνς καὶ αὐταπαρνήσεως, ὅπου ἥνθουν ἔλληνικαὶ κοινότητες, πάσης τάξεως: ἰερωμένοι, λόγιοι, ἐμπόροι («εἰς τὴν Βιέννην... ὅλον τὸ μέρος τῶν λογίων καὶ ἐμπόρων Ἑλλήνων» ἥν μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸν **Φιλήμονα**)³, εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Μολδοβλαχίας, ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ Πέστρη. Αὐτὸς δὲ **Ιωάννης Μαυρογένης** ἀπεστάλη μετὰ μυστικῆς ἐντολῆς εἰς Εύρωπην⁴. Φρονῶ ὅτι εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ἀνεπιλύτου τούτου ζητήματος δὲν πρέπει νὰ δομώμεθα ἐκ προκαταλήψεων καὶ νὰ ἐπιζητῶμεν ἐκ τῶν ὑστέρων Ἐταιρείαν ὅμολογον πρὸς τὴν Φιλικὴν ἢ ἄλλας γνωστὰς ἥμιν. Πρόκειται περὶ ὅλως ἴδιορρύθμου καὶ πρωτοτύπου, ὅπως καὶ πάντα τὰ ἔργα τοῦ γενναίου Θετταλοῦ—ἴσως ὅμοιότητά τινα πρὸς τὴν πρώτην προδίδωσιν ἢ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος τῶν ἔταιρων⁵. Ἡ δόρκωμοσία ἐπὶ πγδ. γίνεται κατὰ περίεργον καὶ ἀπλούστατον τρόπον. Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Θουρίου⁶ «σηκώνονται οἱ πατριῶται δόρκοι, καὶ ὑψώνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Οὐρανόν, κάμνουν τὸν δρκον» κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ἀναρχίας. **Ω** βασιλεῦ τοῦ κόσμου! κ.τ.λ. Τοι-

(1) Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Ἀλεξ. **Μαυροκορδάτου** ἡγεμονεύσαντος ἐν Μολδαβίᾳ τῷ 1785—1786 ὡς ὑποβοηθήσαντος ἐμμέσως εἰς τὴν ἐμπνευσιν τοῦ **Ρήγα**, ὅστις «πρώτος συνέλαβε τὴν ἴδεαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλλ. γένους ἀναγινώσκων ἔγγραφα τοῦ **Μαυροκορδάτου**» κατὰ τὸν Κωνσταντάν (αὐτ. 49), οὐδεμίαν ἄλλην περὶ τούτου ἀπόδειξιν φέρει.

(2) Αὐτ. σ. 53. Ἀλλ᾽ ἀν δὲ. **Αμαντος** ἔχῃ ὑπὲρ ὄψιν τὴν μαρτυρίαν τοῦ **Φροντέζη** (**Ἐπιτομὴ τῆς Ἰστορίας τῆς Ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος** τομ. Α' 1839 σ. 70), αὐτὴ δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν τοῦ **Ρήγα** Ἐταιρείαν, ἀλλὰ τὴν μετέπειτα σχεδιασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ **Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου**, ὅστις συνέταξε τὸν δργανισμὸν αὐτῆς, καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ σχέδια ταῦτα εἰς τὸν **Κων.** **Υψηλάντην** (1806) καὶ βραδύτερον εἰς τὸν **Καποδίστριαν**. Οτι οὗτος πυροϊδεάσθη τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους δεικνύει τὸ **Ονειρον** αὐτοῦ, ἐν τῷ «Βοσπόρῳ ἐν Βορυσθένει» (Μόσχα 1810), σ. 211 ε' καὶ δὴ 218 ε'.

(3) **Ἐνθ'** ἀνωτ. 91 καὶ 127.

(4) **Legr.—Λαμπ.** σ. 79 **Αμαντ.** 183.

(5) Πείθει με εἰς τοῦτο τοῦ **Περραϊβοῦ** τὸ ψευδώνυμον **Χατζηβασίλης** ἢ **Βασίλης** (Legr.—Λαμπρ. 178) καὶ αὐτὸς τὸ **Ρήγας Βελεστινλῆς** ἢ **Φεραίος** ἀντὶ **Αντώνιος Κυριεζῆς**, ὃς οὗτος ἐκαλεῖτο κατ' ἀρχάς. (βλ. ἀποκ. 97—99 καὶ **Μιχαλόπουλον** ἐν **Θεσσαλικοῖς Χρονικοῖς** Α' (**Αθῆναι** 1930) σ. 3.

(6) **Λαμπ.** Μικτ. Σελίδες σ. 644.

οῦτόν τι πιραδίδοται ἔπειτα περὶ τοῦ Ἀναγνωσταρῷ, ὅστις ὁσάκις ἥθελε νὰ κατηχήσῃ τινὰ «κιθαρίζων τὸ κοινῶς λεγόμενον πουζοῦκι, ἐτραγύψδει ἢ καὶ ἐν τοῦ Ῥήγα ἢ κλέπτικον ἄσμα, οὕτω διεγείρων τὸν ἐνθυσισμὸν εὐχόλυνε τὴν πιστήν ἀποδοχὴν τῆς κατηχήσεως»¹. Κατὰ ταῦτα οἱ ἔταῖροι τοῦ Ῥήγα ἡσαν, ὡς εἰπεῖν, οἱ Ὁρφεῖς τῆς ἑθνικῆς ἰδέας, ἵερομύσται καὶ ἐπαοιδοὶ κατ’ ἀπομίμησιν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν². «Οπως λοιπὸν τὰς ἀρχὰς τῆς μυστικῆς Ἐταιρείας εὑρίσκομεν ἐν τῷ Θουρίῳ, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ γνωρίσματα τῆς Ῥηγικῆς ποιήσεως, ἀπερ ἔξηραμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Διὰ τῶν ἀνωτέρω συγγραμμάτων ὁ Ἱεραιπόστολος τῆς ἀναιγεννήσεως τοῦ ἔθνους ἐπεκοινώνει πρὸς τὰς ἄραιας μᾶλλον τάξεις τῶν διανοούμενων, διὰ δὲ τῆς ποιήσεως ὡμίλει πρὸς τὰ λαϊκὰ στρῶματα καὶ δὴ πρὸς τοὺς ὀρεσιβίους ἕκείνους διεκδικητὰς τῶν ἔθνικῶν δικαίων καὶ τοὺς ἀναστηλωτὰς τῆς εὐκλείας τοῦ γένους. «Οἱ Ἑλληνες, γράφει ὁ Φιλήμων, ἔχοντες κλίσιν καὶ φραντασίαν εἰς τὴν ποίησιν, ἐνθουσιάζοντο δι’ αὐτῆς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐπιχείρησίν των. Τὰ ἡρωϊκά... ποιήματα ἀνεπλήρωναν τὰς ἔλλειψεις τῶν πολιτικῶν ἐφημερίδων, τόσον μάλιστα χρησιμώτερα, ὅσον ἡσαν καταληπτὰ εἰς τὸ Κοινόν, τὴν φραντασίαν τοῦ ὅποίου ὑψωνον ἐνεργοῦντα δραστηρίως εἰς τὴν ψυχήν. *Εἰς τὰ ἄσματα αὐτὰ χρεωστεῖ η ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος μέγα μέρος, ὡς ἐνώσαντα, καθὼς καὶ η Ἐταιρία, τὴν γνώμην δλων*»³.

‘Η γνησιότης τῶν ἐν τῷ κώδικι Ἰωασαφαίων ποιημάτων καθίσταται τελείως ἀπρόσβλητος, ἐφ’ ὅσον ἐν αὐτοῖς κυριαρχοῦσιν αἱ κεντρικαὶ τοῦ Ῥήγα ἰδέαι καὶ σταχυολογοῦμεν πρὸς βεβαίωσιν ὀλίγους στίχους εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων’.

---

(1) Φιλ. Δοκ. Φιλ. ‘Ἐτ. σ. 201.

(2) ‘Idon πῶς περιγράφει ὁ Μαυροκορδάτος τὴν σύστασιν τῆς Ἐταιρείας: ‘Par l’ aimant d’ une confrérie qu’ il’ avoit propagé, il etoit peu—à—peu à retirer du fond des bois et des crèvasses des rochers, qui leur servoient d’ asiles, ses compatriotes, et à les réunir sous la foi du même serment avec les musulmans rebelles; la ferocité avec la foiblesse; à les faire jurer sur l’ evangile de se secourir mutuellement jus qu’ à la mort et s’ appeler de ce mot, qui marquoit leur etroite liaison ἀδελφοποιητοὶ confrères ou rendus frères (καὶ ἀναφέρει τὴν πλήρη συναδέλφωσιν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων φυγάδων εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε καὶ τὰς οἰκογενείας ἐνεπιστεύοντο) Ce fut par cette confrérie tant vantée comme Etairie de Riga, que celui-ci étoit parvenu alors à adoucir en fort peu de temps le maux de ses concitoyens, c’ étoit là dessus qu’ il avoit fondé la moitié de ses esperances. (Mémoires σ. 101—102).

(3) “Ἐνθ’ ἀνωτ. σ. 216.

Α'. Σχετικά πρὸς τὴν πρὸς τὰ γράμματα παρόρμησιν καὶ τὴν τῶν Μουσῶν ἀνάκλησιν.

‘Ω ’Αθηνᾶ,
σπεῦσον πρὸς τὴν πατρίδα,
εἰς τὴν Ἑλληνίδα,
καὶ πλάσον τὸν ἐκεῖ,
ἥρωας ὡς τὸ ποῶτον,
κινοῦντας τῶν ἀνθρώπων
τὸν θαυμασμὸν ἐν γῇ’

Πρὸ παντὸς ὅμως τὸ Ι' ἐκ τῶν ὠραιοτέρων ὑμνῶν καὶ παιάνων τῆς παιδείας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σκοπεῖ νὰ ἔξεγείρῃ σφοδρὸν τὸν ἕρωτα πρὸς τὰς Μούσας, ἃς καλεῖ ὁ ποιητὴς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν Ἑλικῶνα καὶ Παρνασσόν. Ἐν τῷ ΙΔ' λέγει πρὸς τῆδε κακεῖσε διεσκορπισμένους Ἑλληνος:

κινηθῆτε κατ' ἰδίαν,
κ' ἐλάτε μὲ ἀνδρείαν
στῶν ἥρωων τὴν πηγήν.
“Οπλα φέρετε σοφίας
τῆς μητρὸς τῆς ἀριστείας,
ἡ πατρίδα τὰ ζητεῖ.
Ἐπειδὴ ἡ τυραννία
τῆς τὰ ἄροπαξε μὲ βίᾳ,
κι' εἶναι πρὸ πολλοῦ γυμνὴ κτλ.².

Ἐφεξῆς παρακαλεῖ τὸν **Πλούτωνα** νὰ στείλῃ ἐκ τοῦ Ἀδου τινὰ ἐκ τῶν ἥρωων, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν Σωκράτην, ἵνα διδάξῃ τὰ τέκνα τῆς πατρίδος καὶ ἀναδείξῃ φιλοσόφους:

‘Η δὲ Ἀθηνᾶ δαδίως,
καὶ δὲ Ἀρης δὲ ἀνδρεῖος
ἔρχονται καὶ αὐτοὶ μαζί³.

Β'. Δείγματα αὐτοπεποιθήσεως ἀπαντῶμεν ἐπίσης πάμπολλα, ἴδιως τὸ Ε' εἶναι λίαν παρογγοητικὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἣν στρεφόμενος ὁ ποιητὴς ἐπιδεικνύει τὸν ἥρωϊσμὸν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν

(1) Α', 5. Περὶ τούτου εἴπομεν, ὅτι δυσκολευόμεθα ἔνεκα τῆς γλώσσης ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Ῥήγαν, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ὅμιος ταῖς ἰδέαις αὐτοῦ ὁ λογιώτατος ποιητής. Πρβλ. καὶ Γ' 2¹. Ἐν τῇ Προπαιδείᾳ (ἀρ. 22) διγίεται: “Ολοι χωρὶς ἔξαιρεσιν ἔχουν γόρεος νὰ ἔξενθουν γράμματα. Ἡ πατρὶς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς δῆλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ παιδία. Ἐν τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν δοπιάν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Νὰ ἔξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἴστορικοὶ συγγραφεῖς . . . ἡ δὲ Ἑλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος (ἐπειδὴ αὗτη καθιεροῦται ἐπίσημης τῆς ἀνατ. Ὁμοσπονδίος γλῶσσα). Εἰς τοὺς ἔνεους, τοὺς Ῥύρωπαίους, οἵτινες μετοικοῦσιν εἰς Ἑλλάδα, ἵνα μεταδίδωσι τὴν σοφίαν, νὰ ἐγείρωνται ἀνδριάντες καὶ ὁ πλέον σοφὸς Ἑλλ. κάλαμος νὰ γράψῃ τὴν βιογραφίαν αὐτῶν (Πολιτεύματος ἀρ. 4).

(2) ΙΔ', 3² 4¹⁻². (3) ΙΔ', 10.

οὗτόν τι παραδίδοται εἴπειτα περὶ τοῦ Ἀνογγωσταρῷ, ὅστις δσάκις ἥθελε νὰ κατηχήσῃ τινὰς «κιθιώριζων τὸ κοινῶς λεγόμενον πουζοῦκι, ἐτραγώδει ἢ καὶ ἐν τοῦ Ῥήγα ἢ κλέπτικον ἄσμα, οὗτω διεγείρων τὸν ἐνθουσιασμὸν εὐχόλυνε τὴν πιστήν ἀποδοχὴν τῆς κατηχήσεως»¹. Κατὰ ταῦτα οἱ ἔταιροι τοῦ Ῥήγα ἡσαν, ὡς εἰπεῖν, οἱ Ὁρφεῖς τῆς ἑθνικῆς ιδέας, ἵερομύσται καὶ ἐπαοιδοὶ κατ' ἀπομίμησιν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν². «Οπως λοιπὸν τὰς ἀρχὰς τῆς μυστικῆς Ἐταιρείας εὑρίσκομεν ἐν τῷ Θουρίῳ, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ γνωρίσματα τῆς Ῥηγικῆς ποιησεως, ἀπερ ἔξηραμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Διὰ τῶν ἀνωτέρω συγγραμμάτων ὁ Ἱεραπόστολος τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑθνους ἐπεκοινώνει πρὸς τὰς ἀραιὰς μᾶλλον τάξεις τῶν διανοουμένων, διὰ δὲ τῆς ποιησεως ὕδιλλει πρὸς τὰ λαϊκὰ στρώματα καὶ δὴ πρὸς τοὺς ὕρεσιβίους ἔκείνους διεκδικητὰς τῶν ἑθνικῶν δικαίων καὶ τοὺς ἀναστηλωτὰς τῆς εὐκλείας τοῦ γένους. «Οι Ἑλληνες, γράφει ὁ Φιλήμων, ἔχοντες κλίσιν καὶ φραντασίαν εἰς τὴν ποίησιν, ἐνθουσιάζοντο δι' αὐτῆς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐπιχείρησίν των. Τὰ ἡρωϊκά... ποιήματα ἀνεπλήρωναν τὰς ἐλλείψεις τῶν πολιτικῶν ἐφημερίδων, τόσουν μάλιστα χρησιμώτερα, ὅσον ἡσαν καταληπτὰ εἰς τὸ Κοινόν, τὴν φραντασίαν τοῦ δποίου ὑψώνον ἐνεργοῦντα δραστηρίως εἰς τὴν ψυχήν. Εἰς τὰ ἀσματα αὐτὰ χρεωστεῖ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἐλλάδος μέγα μέρος, ὡς ἐνώσαντα, καθὼς καὶ ἡ Ἐταιρία, τὴν γνώμην δλων»³.

Ἡ γνησιότης τῶν ἐν τῷ κώδικι Ἰωασαφαίων ποιημάτων καθίσταται τελείως ἀπρόσβλητος, ἐφ' ὅσον ἐν αὐτοῖς κυριαρχοῦσιν αἱ κεντρικαὶ τοῦ Ῥήγα ίδεαι καὶ σταχυολογοῦμεν πρὸς βεβαίωσιν ὅλιγους στίχους εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων.

---

(1) Φιλ. Δοκ. Φιλ. Ἐτ. σ. 201.

(2) Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Μαυροκορδάτος τὴν σύστασιν τῆς Ἐταιρείας : «Par l' aimant d' une confrérie qu' il' avoit propagé, il etoit peu—à—peu à retirer du fond des bois et des crèvasses des rochers, qui leur servoient d' asiles, ses compatriotes, et à les réunir sous la foi du même serment avec les musulmans rebelles ; la ferocité avec la foiblesse ; à les faire jurer sur l' evangile de se secourir mutuellement jus qu' à la mort et s' appeler de ce mot, qui marquoit leur etroite liaison ἀδελφοποιητοὶ confrères ou rendus frères (καὶ ἀναφέρει τὴν πλήρη συναδέλφωσιν Ἐλλήνων καὶ Τούρκων φυγάδων εἰς τοιούτον βαθμὸν ὅστε καὶ τὰς οἰκογενείας ἐντιστεύοντο) Ce fut par cette confrérie tant vantée comme Etairie de Riga, que celui-ci étoit parvenu alors à adoucir en fort peu de temps le maux de ses concitoyens, c' étoit là dessus qu' il avoit fondé la moitié de ses esporances. (Mémoires σ. 101—102).

(3) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 216.

Α' Σχετικά πρὸς τὴν πρὸς τὰ γράμματα παρόρμησιν καὶ τὴν τῶν Μουσῶν ἀνάκλησιν.

Ὥ. Αθηνᾶ,
σπεῦσον πρὸς τὴν πατρίδα,
εἰς τὴν Ἑλληνίδα,
καὶ πλάσον τοὺς ἐκεῖ,
ἥρωας ως τὸ ποῶτον,
κινοῦντας τῶν ἀνθρώπων
τὸν θαυμασμὸν ἐν γῇ¹

Πρὸ παντὸς ὅμως τὸ Ι' ἐκ τῶν ὀραιοτέρων ὕμνων καὶ πάιάνων τῆς παιδείας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σκοπεῖ νὰ ἔξεγείρῃ σφοδρὸν τὸν ἔρωτα πρὸς τὰς Μούσας, ἃς καλεῖ ὁ ποιητὴς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν Ἑλικῶνα καὶ Παρνασσόν. Ἐν τῷ ΙΔ' λέγει πρὸς τῆδε κακεῖσε διεσκορπισμένους Ἑλληνας:

κινηθῆτε κατ' ἴδιαν,
κ' ἐλᾶτε μὲ ἀνδρείαν
στῶν ἥρωῶν τὴν πηγήν.
“Οπλα φέρετε σοφίας
τῆς μητρὸς τῆς ἀριστείας,
ἡ πατρίδα τὰ ζητεῖ.
Ἐπειδὴ οὐ τυραννία
τῆς τὰ ἄροπαξε μὲ βίᾳ,
κι' εἶναι πρὸ πολλοῦ γυμνή κτλ.²

Ἐφεξῆς παρακαλεῖ τὸν **Πλούτωνα** νὰ στείλῃ ἐκ τοῦ Ἀδου τινὰ ἐκ τῶν ἥρωῶν, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν Σωκράτην, ἵνα διδάξῃ τὰ τέκνα τῆς πατρίδος καὶ ἀναδείξῃ φιλοσόφους.

Ἡ δὲ Ἀθηνᾶ δαδίως,
καὶ δὲ Ἀρῆς δὲ ἀνδρεῖος
ἔρχονται καὶ αὐτοὶ μαζί³.

Β'. Δείγματα αὐτοπεποιθήσεως ἀπαντῶμεν ἐπίσης πάμπολλα, ίδιως τὸ Ε' εἶναι λίαν παρηγορητικὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἣν στρεφόμενος ὁ ποιητὴς ἐπιδεικνύει τὸν ἥρωϊσμὸν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν

(1) Α', 5. Περὶ τούτου εἴπομεν, ὅτι δυσκολευόμεθα ἔνεκα τῆς γλώσσης ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Ῥήγαν, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ὅμως ταῖς ἰδέαις αὐτοῦ ὁ λογιώτατος ποιητής. Πρβλ., καὶ Γ' 2¹. Ἐν τῇ Ηροπαιδείᾳ (ἀρ. 22) δούτεται: “Ολοι χωρίς ἔξαιρεσιν ἔχουν γρέος νὰ ἔξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρὶς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία. διὰ τὰ ἀρσενικά καὶ θηλυκά παιδία. Ἐξ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν δύοιαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἔξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ιστορικοὶ συγγραφεῖς . . . η δὲ Ἑλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος (ἐπειδὴ αὗτη καθιεοῦται ἐπίσημος τῆς ἀγατ. Ὄμοσπονδίος γλωσσα). Εἰς τοὺς ἔνους, τοὺς Φύρωπαίους, οἵτινες μετοικοῦσιν εἰς Ἑλλάδα, ἵνα μεταδίδωσι τὴν σοφίαν, νὰ ἐγείρωνται ἀνδριάντες καὶ δὲ πλέον σοφὸς Ἑλλ. κάλαμος νὰ γράψῃ τὴν βιογραφίαν αὐτῶν (Πολιτεύματος ἀρ. 4).

(2) ΙΔ', 3² 4¹⁻². (3) ΙΔ', 10.

τῶν τέκνων αὐτῆς, ἀπερ ως ὅνειρον ἔχουσι τὴν πάση φυσία ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα¹. Ἐν τῷ ΙΒ', ὅπερ κατ' ἔξοχὴν ὡς ἐθνικὸς ὑμνος ἐποιήθη, ὑπάρχει ἡ ἔξης ἀξιοσημείωτος στροφή:

*Mὴν ἐλπίσωμεν εἰς ξένους,
ἀλλὰ μόνον στὴν ἀνδρείαν
καὶ Ἑλλήνων τὴν καρδίαν
ἡ παιρὶς νὰ λυτρωθῇ*².

Εἰς τὸ Δ', 2, ὅπερ εἶναι ἐκ τῶν δυνατωτέρων τοῦ *'Ρήγα ποιημάτων*, ἔξεγείων οὗτος τὸ ὑψηλὸν τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ φρόνημα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων λέγει::

*Τώρα ποῦ ξύπνησον ὁ καθεὶς
κ' ἔγινωσε τοὺς ἀλλοεθνεῖς,
ποῦ γιὰ φθόνον μᾶς μισοῦνε,
σκλάβους πάντα μᾶς ποθοῦνε.*

‘Ο Θετταλὸς ὑμνῳδὸς ἐν τῇ ἀῃ ελείᾳ τῶν στίχων ἐγκρύπτων τὴν μυστικοπαθῆ δύναμιν τοῦ συγκινεῖν καὶ συναρπάζειν τὰς ψυχὰς **πρῶτος σχεδὸν ἐπωφελήθη ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλ. ἴστορίας**, ήτις ἦν ἄγνωστος ἐπὶ τόσους αἰώνας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. ‘Ο μέγας **Ἀλέξανδρος** μετεμορφώθη εἰς ἵδεώδη ἥρωα διεξιὼν τὰ ἄθλα τοῦ **Ἀχιλλέως**, καὶ ὁ **Ρήγας** ἔξεγείρει τοὺς Νεοέλληνας προβαλλόμενος τὰ μεγαλουργήματα, ἀπερ κατὰ τοὺς Περσικὸν πολέμους διέπραξαν οἱ ἀρχαῖοι, καὶ τὴν ἦν ἐκτήσιτο, δόξαν ἀνέφικτον δ ἔανθρος τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν **Ἐκβατάνων** τὴν Ἑλληνικὴν ἀναστηλώσας σημαίαν. «Τὴν φαντασίαν τοῦ Ἑλληνος ἐμεγάλυνον αἱ σκιαὶ τοῦ **Δεωνίδου** καὶ τῶν τριακοσίων ἀποθανατισθέντων (sic) εἰς τὰς Θεομοπύλαις ἐμψύχωνον οἱ **Θρασύβουλοι** σωτῆρες τῆς πατρίδος των ἀπὸ τὴν ἐπιβεβλημένην τυραννίαν τῶν ξένων, τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ **Φιλίππου** ἐνεθάρρυνεν ἡ ἴστορία τοῦ **Κιμωνος**, τοῦ **Ἀγησιλάου**, τοῦ **Ἀλεξάνδρου** καὶ μυρίων ἀλλων»². Ἐκ τῶν

(1) Πρβλ. καὶ ΙΓ'. 5—7 ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα περὶ Μακεδόνων καὶ Σπαρτιατῶν, ὃν προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ τὴν φιλοτιμίαν. Ψάλλει καὶ ὁ **Μαυροκορδάτος** (ἔνθ' ἀνωτ. 220)

*Καὶ ἀν ματαίως τρέφασιν ἐλπίδας βοηθείας
τῶν ἄλλων, πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν τῆς δυστυχίας,
σαθροὺς εἰς ἄκρον στοχασμοὺς νομίζουσιν ὡς βάσεις
καθὼς τ' ἀποδεικνύοντον ἐν γῇ αἱ περιστάσεις.
Γειτόνων τὴν βοήθειαν καὶ χάριτας, ὡς πρέπει,
οἱ τρόπος δ ὑρωϊκὸς τοῦ γένους τὰς προτρέπει.*

(2) **Φιλήμων**, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 69. Τὸν ἀρχηγὸν ἐμιμοῦντο καὶ οἱ σύντροφοι. ‘Ἐν τῇ ἀνακρίσει ὁ **Ιατρὸς Νικολίδης** ὄμολογεῖ ὅτι πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους περίπου ἡρχισε τὴν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφρασιν τοῦ **Μαβλύ**, Περὶ τῆς τύχης, τῶν προόδων καὶ τῶν ἀτυχιῶν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τὰς ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐκτεθειμένας ἀρετάς, τὰ χαρίσματα καὶ τὰς κακίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καταστήσῃ γνωστὰς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους πρὸς διδασκαλίαν αὐτῶν» (Legr.—Λάμπ. σ. 83).

νέων τούτων ἐν τοῖς ἀπωτάτοις τοῦ "Ἄθω κεκρυμμένων ποιημάτων ἀποκαλύπτεται καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα τοῦ ἀοιδοῦ τῆς ἐπαναστάσεως. π.χ. τὸ Β' ποίημα ἀρχεται οὕτω:

Πελοπόννησος καὶ Σπάρτη Λεωνίδου ἡ πατρὶς
καὶ τὸ σ' ὁσαύτως :

Σπάρτα, Σπάρτα τί κοιμᾶσαι ὑπὸ λήθαιον βαθύν

Ἐρθυμήσου Λεωνίδου, ἥρωος τοῦ θαυμαστοῦ,
τοῦ ἀνδρὸς τοῦ παιγνεμένου, φοβεροῦ καὶ ξακοστοῦ !

Γ'. Ή περιφρόνησις καὶ ὁ ἔξευτελισμὸς τῆς Τούρκικῆς παντοδυναμίας τῆς σύμπασαν σχεδὸν τὴν ὑφῆλιον τρομοκρατούσης, ἔδει ν' ἀποτελεῖ τὸ ἔτερον σκέλος τῆς πλάστιγγος. Πάντα τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη δοκιμάσαντα κατὰ διαφόρους ἐποχάς τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις συνετρίβησαν καὶ ἡναγκάσθησαν διὰ ταπεινωτικῶν συνθηκῶν νὰ ἀσπάζωνται τὸ ἄκρον τοῦ ἐνδύματος τοῦ Παδισάχ. Τοῦτο ἀπέδειξαν τοὺλάχιστον οἱ πόλεμοι τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βορρᾶ καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ **Μεγάλου Πέτρου** καὶ ἔξῆς ἀπόπειραι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, αὗτινες πάντοτε συνετέλεσαν νὰ βαρύνωσι τὸν ζυγὸν αὐτῶν καὶ νὰ ἀποτίωσι διὰ ποταμοὺς αἰμάτων τὰς ἀνοησίας τῆς προστάτιδος Δυνάμεως. Πῆς λοιπὸν νὰ τολμήσωσι οἱ δυστυχεῖς καὶ συντετριμμένοι "Ἑλληνες, μόνον ἐπὶ τῶν ἴδιων δυνάμεων στηριζόμενοι, νὰ δράξωσι τὰ δπλα κατὰ τοῦ αἰμοβόρου καὶ ἀηττήτου τυράννου ; Ἰδοὺ λοιπὸν διάμεσος σκόπελος, εἰς διν πᾶσα ἐπιχειρηματολογία καὶ δικανικότης λόγων θὰ ἐθραύσετο. Δικαίως ἄρα εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον ἐστράφη ἡ δέξινοια τοῦ **'Ρήγα ἀπ'** ἀρχῆς. Ἐν τῷ Θιυρώφ ήδη εὑρίσκομεν στίχους κατὰ τῶν Τούρκων, ὃν τὴν δύναμιν χαρακτηρίζει ὡς καταλυθεῖσαν πλέον. Οὕτω πρὸς τὸν **Πασβαντζόγλου** λέγει :

Τοὺς μπούφους τοὺς κοράκους, καθόλου μὴ ψηφᾶς
μὲ τὸν ὁραγιὰ ἐνώσου, ἀν θέλῃς νὰ τυκᾶς

Τριακόσιοι Κοιαζαλῆδες τὸν ἔκαμαν νὰ ἰδῃ,
πῶς δὲν μπορεῖ μὲ τόπια μπροστά τους νὰ εὐγῇ !.

(1) Θ', 23—26. Μετὰ τῆς ίστορικῆς γνώσεως ἐκτήσαντο οἱ "Ἑλληνες τὴν αὐτοπεποίθησιν. «Διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐλληνισμὸν προσοικειώσεως συνδυαζομένης μετὰ τῶν φιλελευθέρων δοξασιῶν... ἐκρατεύνθη παραδόξως τὸ ἐννικὸν τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ φρόνημα. Οἱ ὄντες τοῦ 'Ρήγα, τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ καὶ δι τρόπος καθ' ὃν ἤξευρον νὰ ἐρμηνεύωσι τινὲς τῶν διδασκάλων τὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ τὰς νεωτέρας ἐπαγγελίας, ἀνεπτέρωσαν τὰ αἰσθήματα τῆς νεολαίας» κτλ. (Παπαρρηγόπουλος 'Ιστ. τοῦ 'Ελλ. Ἐθνους. Τόμ. Ε' II, ('Αθην. 1925) 170.

³Ἐν τῷ Γ', ⁷ ἀπαριθμήσας τοὺς ἐνδύξους προγόνους ἀπὸ τοῦ *Mitωος* κ. ἑ. ἐπιλέγει :

Τούτους οἱ Γραικοὶ μιμοῦνται,
Τούρκους πλέον δὲν φοβοῦνται.
τὴν ζωὴν καταφρονοῦσι,
τοὺς τυράννους δὲν ψηφοῦσι¹.

³Ἐν τῷ Δ', ⁶ ἔξαίρων τὰς ἀρετὰς τῶν μαχητῶν καὶ ἐνθαρρύνων αὐτοὺς λέγει :

Μὴν τὸν μετρᾶτε παντελῶς.
τὸν τύραννον, γιατ' εἶναι δοῦλος.
Κτυπᾶτε μὴν σᾶς μέλλῃ
μὲ τὰ τρομερά σας βέλη².

³Άλλαχοῦ σατυρίζων αὐτοὺς λέγει :

Δουδούμηδες φαρδιὰ φοροῦν·
χωρὶς πιλάφια δὲν μποροῦν,
δίχως νὰ φᾶν πεθαίνουν,
μιὰ ὥρα δὲν προσμένουν³.

Αὗτὰ ἦσαν τὰ ὅπλα καὶ ἡ πινδῖτις, ἀπερ ποὶν ἡ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐξεγέρσεως διεσκόρπισεν ὁ *Ρήγας* ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον. Τοιαύτη δὲ προπαγάνδα εἰχε συντελεσθῆ καὶ τοσοῦτος ὀργασμὸς εἶχεν ἐγερθῆ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπανταχοῦ Ελλήνων, ώστε οἱ τῆς Βλαχίας ἐνόμιζον, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο ἀναβολή. «*Ἐκ Βουκουρεστίου γράφουσί μοι, ἀνεκοινοῦτο πρὸς τὸν Κορωνιόν, οἱ φίλοι μας Θεσσαλοί, Ἡπειρώται καὶ Ἀθηναῖοι, βρουχῶνται ὡς οἱ λέοντες· μοὶ λέγουσιν, ὅτι δὲν εἶναι καιρὸς διὰ βιβλία, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποπλεύσω εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ γράψω εἰς αὐτοὺς τὴν ὄραν τῆς ἀναχωρήσεώς μου, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἀναχωροῦσι προσεχῶς εἰς τὴν Ἰδαν ἑαυτῶν*»⁴. Ο *Νικ.* *Υψηλάντης* ἔγραφεν: «Ο Ι. Χριστὸς ὑπῆρξεν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου! Ο *Ρήγας* ἤκολούθησε τοῖς ἵχνεσιν αὐτοῦ, διὰ τῶν προχηρύξεων ἐνέπνευσε τοῖς Χριστιανοῖς τὸν τῆς ἐλευθερίας ἔρωτα, καὶ τὸ νὰ καταστῶσιν αἴτιοι ἐλευθερίας τοῖς ἀδελφοῖς⁵.

(1) Πρβλ. καὶ Δ', 3. (2) Πρβλ. καὶ 7, 10. (3) ΙΓ', 4.

(4) Legr.—Λάμπ. σ. 73. ὁ Σπ. Θεστόκης ἔξεδωκεν ἐν Ἀθήναις 1931: «Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ *Ρήγα* ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ *Καποδίστρια*. (Γαλλιστὶ γεγραμμένοι). Οὗτοι κατὰ τὸν κ. *Ἀμαντον* δὲν εἶναι γνήσιοι τοῦ *Ρήγα* καὶ ὡς δέχεται καὶ ὁ ἐκδότης προέρχονται οὗτοι ἀπὸ μελέτην τοῦ *Ρήγα*, ὅστις ἥθελε νὰ ἀπευθύνῃ ὀρισμένας συμβουλὰς πρὸς τοὺς Ἑλληνας κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπαναστάσεως (Ἑλληνικά, Τομ. Ε' Ἀθῆναι 1932 σ. 42, ἀλλὰ ἀμέσως κατωτέρω λέγει ὅτι ἐγράφησαν μετὰ τὸ 1828. Νέον πρόσωπον ὡς στενὸς φίλος τοῦ *Ρήγα* ἀναφέρεται ὁ *Γεώργιος Καλαφάτης* (σ. 45) καὶ τοῦ *Ιωάννου Ρούντζου* (σ. 44) ἀναφέρεται πρὸς τούτοις καὶ *Σχεδίασμα περὶ τῆς παιδείας τῶν νέων Ελλήνων* (σ. 42 ὃ δὲν εὑρέθη).

(5) *Ἐνθ'* ἀνωτ. σ. 100.

5. Ὁ Ρήγας στηριζόμενος εἰς μόνας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις.— Ὁ μὲν θος τῆς πρὸς τὸν Ναπολέοντα συνεννοήσεως.— Ὁ πρωτεργάτης καὶ τὸ ὄντειρον αὐτοῦ.— Πρόδρομος τῆς Βαλκανικῆς συνεννοήσεως.— Ἡ ἔξεγερσις τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐθνῶν.— Ἡ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ συνεννόησις.— Ἡ ματαίωσις τοῦ σχεδίου.— Ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου.

Πρεσβεία Ἐλλήνων παρουσιασμένα τῷ 1790 εἰς τὴν *Αικατερίναν* ὑπέβαλε σχέδιον περὶ στρατολογίας 300.000 ἐκ τῶν Ἐλλ. χωρῶν καὶ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κ)πόλεως. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνη δικαίως ἐχαρακτήρισεν ὑπερβολικά, ἀλλὰ δὲν συνεισφερεν οὔτε μετρίως ἐξ ἴδιων. Ὁ *Ρήγας*, ὅστις μετὰ τῶν ἀλλων Ἐλλήνων εἶχεν ἀναμιχθῆ, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν τελευταίαν δρᾶσιν τῶν *Ρώσων* ἐν Ἀνατολῇ, ἀπεγοητεύθη τελείως μετὺ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἱασίου (9 Ἰαν. 1792)¹, καὶ τὴν προδοτικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀτρομήτου ἥρωος *Κατσώνη*, ὅστις τότε εἴπε τὸ ἀξιομνημόνευτον· «ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην της, ὁ *Κατσώνης* ἀκόμη δὲν συνωμολόγησε τὴν ἐδικήν του»². Ἐπείσθη ἀκριδάντως, ὅτι οἱ Ἐλληνες οὐδέποτε θὰ ἀξιωθῶσι ν' ἀπολαύσωσιν ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον ἀναμένωσι ταύτην παρὰ τῶν ξένων. Οὕτω ἀποσυρθεὶς τῆς πολιτικῆς ἥρξατο μετ' ἀκαθέκτου ζήλου τοῦ νέου σταδίου ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν βάσεων προπτῶν καὶ καταρτίζων τὸ ἔθνος πρὸς ἀνεξαρτησίαν. Ἐφρόντισε δέ, ὡς εἴδομεν, καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων ἔτι λεπτομερειῶν, καὶ ἐστήριξε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος ἐπὶ τῶν ἴδιων τῶν Ἐλλήνων δυνάμεων. Οὐδαμοῦ εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ πρόγραμμα βλέπομεν τὴν συμμετοχὴν τῶν ξένων, καὶ οὔτε κἄν ὡς *pium desiderium*, ἡ ὡς *ἀδρατος δύναμις*³ ἐμφαίνεται ἡ ἴδεα αὗτη. Κοὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μεγάλης καὶ ἀπολύτου αὐτοπεποιθήσεως τοῦ *Ρήγα* ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους «κρίνονται ἀμφίβολα πολὺ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμέσου μεταβάσεως...εἰς τὴν Ἐλλάδα»⁴. Τούτων οὕτως ἔχόντων πῶς εἶναι δυνατὸν νὺν πιστεύσωμεν εἰς φήμας εὐρύτατα κυκλοφορούσας μετὰ ταῦτα ὅτι ὁ *Ρήγας* εἶχε προέλθει εἰς

(1) Μετέβη εἰς Βλαχίαν ὁ *Ρήγας* μετὰ τοῦ *Μαυρογένους*, ἀκριβῶς ὅτε ἔξεργαγη ὁ *Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος* τῷ 1776.

(2) Saint-Sauvair, *Voyage historique κτλ.* II σ. (βλ. Σαθ. Τουρκ. Ἐλλ. σ. 553).

(3) Τὸν ὄρον τοῦτον μετεχειρίζοντο οἱ *Φιλικοί* πρὸς ἀποπλάνησιν ἐνίων ἀφελῶν.

(4) *Φιλημ.* Δοκ. 96 «ἄπλαῖ αἱ ποιήσεις (λέγει ἐν σ. 95) δὲν ἦσαν ἵκαναι νὰ ἀποτελέσωσι τὸ μέγα τοῦτο ἔργον» διότι ἔλειπεν ἡ ἐσωτερικὴ δργάνωσις, ὡς ἀπεδείχθη κατὰ τὴν δρᾶσιν τῆς *Φιλ.* Ἐταιρίας. «Ἐν τούτοις παρ' ὅλῃν τὴν αὐστηρὸν κρίσιν τοῦ ἰστορικοῦ τούτου τῆς νεωτέρας Ἐλλάδος, ἦν οὐδεὶς σχεδὸν νῦν συμμερίζεται, ἡ πλήρης τῆς μετ' ὀλίγον ἐκραγείσης ἐταναστάσεως ἐπιτυχία ἐπηλήθευσε τὰς προσδοκίας τοῦ *Ρήγα*. Ὁ Γάλλος στρατηγὸς Γεντίλης καταλαμβάνων τῷ 1797 τὰς Ἰονίους ἔγραψε πρὸς τὸν Βοναπάρτην. «Οἱ Ἐλληνες εἰναι πολὺ πεπαιδευμένοι παρ' ὅ,τι κοινῶς νομίζεται, ἡ ἀνάμνησις τῆς ἑαυτῶν καταγωγῆς δὲν ἔχει σβεσθῆ παρ' αὐτοῖς». Ἀποκ. Λάμπ. σ. 20.

συνεννοήσεις καὶ συνάντησιν μάλισται ἐν Ἰταλίᾳ πρὸς τὸν *Ναπολέοντα*; Ὁ μῦθος οὗτος δρείλεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν *Περραιβόν*, καὶ ὁρθῶς πρῶτος ὁ *Λάδμπρος* ἀντετάχθη εἰς τοῦτο¹, ἐφ' ὃσον οὐδαμοῦ τῶν εἰς φῶς ἀχθέντων ἐγγράφων ἀναφέρεται, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὃς παρατηρεῖ ὁ κ. *Αμαντος*, δὲν συμπίπτει καὶ ὁ χρόνος· κατὰ τὴν 19 Δεκεμβρίου, ὅταν ὁ *Ρήγας* ἔφθασεν εἰς Τεργέστην, διὸ νῦ μεταβῆ δῆθεν εἰς Βενετίαν, ὁ *Ναπολέων* δὲν εὑρίσκετο πλέον ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλ᾽ ἐν Γαλλίᾳ². Βεβαίως ὀπαδοὶ τοῦ *Κοραῆ* ἡσαν πλεῖστοι, καὶ μεταξὺ ἔτι τῶν ἀνακοινομένων ἑταίρων τοῦ *Ρήγα*, οἵτινες, ὅπως ἄλλοτε ἐκ *Ρωσίας*, νῦν ἀνέμενον ἐκ Γαλλίας συμπιεστεῖς διαθέσεις³. Ἡ ἀνακήρυξις τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τῶν λαῶν ηὔξησε τῶν ὑποδούλων τὰς ἐλπίδας. *Ἡ Συμβατικὴ συνέλευσις* «ἔθεώρει ἐπιβεβλημένον καθῆκον, ἀπεφαίνετο; ἵνα τὸ Γαλλικὸν ἔθνος παρέχῃ ἀδελφικὴν συνδρομὴν πρὸς πάντα λαὸν θέλοντα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του»⁴. Μεγάλαι ἐπαγγελίαι! αἵτινες ὅμως οὐδέποτε ἐπραγματοποιήθησαν ἢ μᾶλλον, ἐπηλήθευσαν κατ' ἀντίστροφον ἔννοιαν διστυχῶς, ὃς ἔδειξαν τὰ πράγματα.

Αἱ περιαδόμεναι λέξεις, ἴσοτης, ἐλευθερία, ἀδελφότης συνδυαζόμεναι πρὸς τὴν ἐπίσημον ταύτην ἀπόφασιν ἡτο φυσικὸν νὰ προκαλέσωσιν «ἀμήχανον γοντείαν εἰς τὰ ἔθνη» ὃς λέγει ὁ *Πουκεβίλ*⁵. Αὐτὸς ὁ *Κοραῆς* κατελήφθη οἰονεὶ ὑπὸ θείας ἐλλάμψεως. Αἱ λέξεις ἔκειναι ἔξησκησαν μαγείαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ παραχρῆμα ἐξῆψαν τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀναλογισμάτου, ὅτι ἡ πατρὸς ἡ τάλαινα «Ἐλλὰς ἐστερεῖτο πάντων ἔκείνων τῶν ἀγαθῶν»⁶. Ο *Ναπολέων* διὰ παχυλῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐπιδεικτικῶν λόγων καὶ θεατρικῶν κινήσεων ἀπεκορύφωσε τὰς ἐλπίδας ταύτας καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν «Ἐλλήνων ἔνωτιζομένων παρ' αὐτοῦ» «ἔγερθῆτε καὶ πρόθυμός εἴμι νὰ σπεύσω μὲ τὰς λεγεῶνάς μου, ἵνα σᾶς ἀπαλλάξω τοῦ τυράννου σας»⁷. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ὠραῖα λόγια

(1) Ἀποκ. 37 καὶ 115-116.

(2) *Ἀμαντ.* σ. ιδ' σημ. 1. βλ. καὶ τὰς ἔκει παραπομπάς· ὁ *Μιχαλόπουλος* δέχεται τὴν συνάντησιν ὡς γεγονός.

(3) *Βλ.* Legr.-Λάμπ. 99 τὴν δημολογίαν τοῦ *Κορωνιοῦ*, ὅστις εἶχε «ἀπομεμαρυσμένην τινὰ ἐλπίδα, ὅτι οἱ Γάλλοι ἡδύναντο πιθανῶς νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῶν κατὰ τὴν «Ἐλλάδα».

(4) *Σπ. Βλαντῆ,* Οἱ Γάλλοι ἐν Λευκάδι. (*Ἐπετηρίς Παρνασοῦ* Ι' (1914), 191.

(5) *Voyage dans la Grèce*, (Paris, 1820) Γ' σ. 310.

(6) *Θερειαν.* Α σ. 182.

(7) *Γούδα*, ἔνθ. ἀνωτ. 135. «Ἐν τοῖς νεοτυπώτοις ἐγγράφοις ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου προξένου ἐν Τεργέστῃ Bréchet πρὸς τὸν Αύστριακὸν διοικητήν, ἐν ᾧ λέγει ὅτι ὁ *Ρήγας* «ἡτο πρὸς τούτοις κομιστῆς πολλῶν ἐπιστολῶν δι」 ἐμὲ καὶ διὰ τὸν στρατηγὸν *Βοναπάστην*» (*Ἀμαντ.* 123 πρβλ. 125, 143). «Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν φιλολογίαν τοῦ *Μιχαλοπούλου* (*Θεσσ. Χρον.* Α' σ. 12), ἐφ' ὃσον ἐκ τῶν ἀνακρίσεων οὐδὲν τοιοῦτον προέκυψε, φαίνεται ὅτι ὁ πρόξενος ἐστηρίχθη εἰς θρῦλον, ἢ μετεχειρίσθη τοῦτο ὡς στρατήγημα, ἵνα σιώσῃ τὸν τέως

πάντα ἄλλον ἥδυναντο νὰ πείθωσι πλὴν τοῦ *Ρήγα*, ὅστις κατὰ βάθος ἐγνώριζε τὴν διπλωματίαν τῆς Εὑρώπης. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1797 κατοχὴ τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι δσημέραι πραγματικαὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας διαθέσεις εἶχον πληροφορήσει τὴν ψυχὴν τοῦ πατριώτου Θετταλοῦ, ὅτι μάτην ἔκαίτο τόσος πρὸς αὐτὸὺς λιβανωτός¹. Ὁ περιλάλητος ἀρχιστράτηγος τῆς δημοκρατίας ἔσπευδε μετὰ τὴν ἐν Σαμπροφορτού συνθήκην (17 Οκτ. 1797) νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε, παριδὼν τοὺς Ἑλληνας μὲ τὴν χαρὰν εἰς τὸ στόμα². Ἔπειτα ἔγραφεν: «Ἡ Ἑλλὰς ἀναμένει ἐλευθερωτὴν. Ἡ δ' ἀπελευθέρωσις αὐτῆς θὰ ἦτο ὠραῖος στέφανος δόξης. Ὁ ἐπιχειρῶν τοῦτο θὰ ἔγραφε τὸ ὄνομά του διὰ παντὸς παρὰτὰ ὄνόματα τοῦ *Ομήρου*, τοῦ *Πλάτωνος*, τοῦ *Ἐπαμεινάνδου*. Τὸ δ' ἔργον τοῦτο μικροῦ δεῖν ἔπραττον ἐγώ....». Ἀλλὰ προστίθησιν, ὅτι διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου, ἡ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος τούλαχιστον «ἔπρεπε νὰ γείνῃ κτῆμα ἡμέτερον...». Ὁ ἄλλο πρόσωπος οὗτος ἀνὴρ ὃς αὐτοκράτωρ καὶ νικητὴς τοῦ τῶν *Ρωσσιῶν* *Άλεξάνδρου Α'* ἐν Freiland κατὰ ἐν Τιλσίτ (2 Ιουν. 1808) συναφθεῖσαν εἰρήνην διεπραγματεύετο τὴν διανομὴν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἐνδυμηθῇ τὸ γέρας, δπερ ὃς μετανοοῦσα Μαγδαληνὴ ὠνειροπόλει ὧν ἔξοριστος ἐν *Αγίᾳ Ελένῃ*, καὶ συνεφώνησε μὲν νὰ λαμβάνῃ ὃς λάφυρα ἡ Γαλλία ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὁ δὲ Τσάρος τὰς Παραδουναβείους χώρας, τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν μέχρι τοῦ *Ἀξιοῦ*, διεφώνησε δὲ ὃς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν φρονῶν, ὅτι ὁ κατέχων αὐτὴν δύναται νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ἀπεφάσισαν τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας³.

Ἄλλα πρὸς τοὺς ἔνοντος δ *Ρήγας* στρέψας τὰ νῶτα ἐθεώρει ἀξιούχους πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα τοὺς Ἑλληνας μόνους; Ἐξ ὅσων εἴπομεν φαίνεται ἔχων μεγάλην πεποίθησιν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Ἐν τούτοις δ μεγαλόφρων καὶ δξυδερκέστατος ἀνὴρ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἔξεγειρῃ σύμπαντας τοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς τυραννίας, μηδ' αὐτῶν τῶν Τούρκων ἔξαιρουμένων, συγκροτῶν οὗτωσὶ τὸ μεγαλύτερον τοῦ τότε κόσμου διοισπονδιακὸν κράτος κατὰ τὰς δια-

ἐν Βουκουρεστίῳ διερμηνέα τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου. Ἐκ τοιούτων διαδόσεων ἐνθουσιασθεὶς καὶ ὁ Περραιβὸς ἐποίησεν «*Τύμνον ἐγκωμιαστικὸν παρ' δλης τῆς Γραικίας πρὸς τὸν... Βοναπάρτε*», ἐν ᾧ ἔξαντλει ὅλον τὸ λεξιλόγιον τῆς αὐλοκολακείας. (παρὰ Λάμπ. Μικ. Σελ. σ. 649—650).

(1) Λίαν διαιρωτιστικὸν είναι περὶ τῆς διαιγωγῆς καὶ τῶν σκοπῶν τῶν Γάλλων ἐν τοῖς Ιονίοις τὸ εἰρημένον ἄρθρον τοῦ *Βλαντῆ*.

(2) «*Απεφασίσαμε, ἀφργεῖται ὁ Κολοθοτρώνης, νὰ ὑπάγωμε εἰς τὸ Παρίσι διὰ νὰ εὑρωμε τὸν Βοναπάρτε, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοὺς καὶ δ... Δονζελδτ μᾶς ἐμπόδισε λέγοντάς μας, ὅτι μείνατε ἐδῶ καὶ ἐγὼ γράφω καὶ θέλετε ἔχει ἀπόκρισιν...*» *Σάθ.* Τουρκ. Ἐλλ. σ. 605.

(3) *Le Gomte de Las Cases Mémoires de Sainte Hélène*, (Paris 1840) Α' σ. 250 καὶ Γ' σ. 126. Τὸν Ιούλιον τοῦ 1798 ὁ *Βοναπάρτης* ἔξεστράτευε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅτε καὶ οἱ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ Κοραῆ παρεκίνησαν καὶ πολλοὺς Ἑλληνας νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἔμειναν εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ.

σαλπιζομένας πανταχοῦ δημοκρατικὸς φιλελευθέρους ἀρχάς. Ἡ διορατικότης τοῦ *'Ρήγα* ὅτι διὰ τοιούτου συνασπισμοῦ συνισταμένου ἐπὶ ὑψηλῶν ἡμικῶν ἀρχῶν ὃν κατελύετο τὸ ἐν μέσῃ Εὐρώπῃ βαρβαρικὸν κράτος εἶναι ἀξιοσημείωτος. Οἱ διάφοροι λαοὶ κτῶνται τὰς ἐλευθερίας καὶ ἔξασφαλίζουσιν αὐτὰς διὰ κοινοπραγίας. *Οἱ ἡγέται τῆς Βαλκανικῆς συνεννοήσεως δέον ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν 'Ρήγαν ως πρόδρομον τῆς σωτηριώδους ταύτης ἰδέας*¹. Βεβαίως τότε, ὅτε αἱ φυλετικαὶ ἀντιθέσεις ἥσαν ἐν τῇ γενέσει, τὸ πρᾶγμα ἡν εὐχερέστερον. Ὁ πρωτοστάτης τῆς ἐλευθερίας, βαθὺς γνώστης τῆς ἴστορίας τοῦ ἔθνους, διέβλεπεν ὅτι οὔτε αἱ σταυροφορίαι οὔτε αἱ μονομερεῖς συνεννοήσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἡδυνήθησαν οὐδὲ ἐπ' ἐλάχιστον νὰ προαγάγωσι τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἐν πάσῃ αὐτῶν ἐνεργείᾳ ἐνυπῆρχεν ἡ ὅπισθιοβουλία τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀντικαταστάσεως τῶν Τούρκων. Οἱ λαοὶ θὰ ἥλλαττον τὸν αὐθέντην μόνον ἐντεῦθεν ἐφαίνοντο ἀπρόθυμοι νὰ συνδράμωσιν². Τὸ κήρυγμα τοῦ Θετταλοῦ ἀποδοῦ δὲν ἐπηγγέλλετο τὴν ἐλευθερίαν μόνον, ἀλλ' ἔξησφάλιξεν ἐπίσης αὐτὴν διὰ τῆς αὐτοκυριαρχίας, ὅπερ ἵν η δημοκρατία, ως κτῆμα ἀναφαίρετον διὰ τοῦτο ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ ἰδέα αὕτη κατεκτήσατο τὸ πᾶν. «Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου» προλογιζόμενος γράφει: «Ο σκοπὸς ὅποῦ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου οἱ ἀνθρώποι ἐσυμαζώχθησιν ἀπὸ τὰ δάση τὴν πρώτην φρογάν διὰ νὰ κατοικήσουν ὅλοι μαζὶ κτίζοντες χώρας καὶ πόλεις, εἶναι διὰ νὰ συμβοηθῶνται καὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχισμένοι καὶ ὅχι νὰ συναντιρράγωνται, ἵνα νὰ διονεφᾶ τὸ αἷμά τους ἔνας. Τότε ἔκαμαν βασιλέα διὰ νὰ ἀγρυπνῆ εἰς τὰ συμφέροντά των, διὰ νὰ εἶναι βέβαιοι εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν φυσικῶν δικαίων, τὰ ὄποια δὲν ἔχει τὴν ἀδειαν νὰ τοὺς τὰ ἀφαιρέσῃ κανένας ἐπὶ τῆς γῆς—Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶναι: πρῶτον, τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἵσοι καὶ ὅχι ὁ ἔνας κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον· δεύτερον νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὅχι ὁ ἔνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ· τρίτον νὰ εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζῶν μας, καὶ κανένας νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ μᾶς τὴν πάρῃ ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν, καὶ τέταρτον τὰ κτήματα ὅποῦ ἔχομεν, κανένας νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ μᾶς ἔγγιζῃ, ἀλλ' εἶναι ἰδικά μας καὶ τῶν κληρονόμων μας»³. Πρὸς τούτοις ἐν τῷ δημοκρατικῷ Συντάγματι καθορίζει: «Ο αὐτοκράτωρ λαδεῖναι δλοὶ οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρὶς ἔξαίρεσιν θρη-

(1) Κατὰ τὸν κ. Τ. Κανδηλῶρον ὁ Ἀλεξ. Υψηλάντης (1774—1782) ἐδοκίμασε νὰ καταρτίσῃ παρὰ τὸν Δούναβιν αὐτόνομον ὁρθόδοξον κράτος, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον πρὸς ἀναγέννησιν τῆς Ἀνατολῆς, ὅθεν ἐπιτυχών ἀδείας παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἵδρυσε 60 καπετανᾶτα Ἑλλήνων, ἐν Σέρβων καὶ ἐτερον Βουλγάρων, ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ δὴ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ προσώρως παρεσύρθησαν εἰς παμβάλκανικὴν κίνησιν. Ὅθεν προσδόθη τὸ ἔργον καὶ κατεστράφη (Ἐλεύθ. Βῆμα, Ἀθῆναι 1925, Μαρτ. 2).

(2) Ως οὖν ὑπήκοοί εἰσιν αὐτῆς τῆς βασιλείας—τὴν αὔριον γενήσονται τῆς ἄλλης δυναστείας (Μαυροκορδάτος ἐνθ' ἀνωτ. 221).

(3) Ἀρθ. 1—2 Βολίδ. σ. 31—32.

σκείας καὶ διαλέκτου, Ἐλληνες, Ἀλβανοί, Βλάχοι, Ἀρμένιδες, Τοῦρκοι καὶ κάθε ἄλλο εἶδος γενεᾶς¹. Τὰς τυιαύτας φιλελευθέρους ἀρχὰς εἶχε διασαλπίσει ἥδη ὁ συντάκτης τοῦ Συντάγματος διὰ τῶν ποιημάτων αὗτοῦ.

Σ' Ἀρατολή καὶ Δύσι καὶ Νότον καὶ Βοοιά
γιὰ τὴν πατρίδα δλοι νάχωμεν μιὰ καοδιά.
Στὴν πίστιν του καθ' ἔνας ἐλεύθερος νὰ ζῇ,
στὴν δόξαν τοῦ πολέμου νὰ τρέξωμεν μαζί.
Βούλγαρι κ' Ἀρβανῆτες, Ἀρμένιοι καὶ Ρωμῆοι,
Ἀράπηδες καὶ ἄσπροι μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμή.
Τοῦ Σάββα τοῦ Δουνάριου, ἀδέλφια Χριστιανοὶ κτλ.²

Πρὸς τούτοις καλοῦνται εἰς τὰ ὅπλα κατὰ τῆς τυραννίας πλὴν τούτων οἱ Μανυρούθαλασσινοί, οἱ Λαζοί, οἱ Γκιουστιῆδες, οἱ Αλγύπτιοι, οἱ Μαλτέζοι κλπ.

N^o ἀνάψωμεν μιὰ φλόγα σὲ δλην τὴν Τονοκιὰ
νὰ τρέξ³ ἀπὸ τὴν Μπόσνια καὶ ώς τὴν Ἀραπιά⁴.

Διεδίδετο δὲ ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε κατορθώσει νὰ συνεννοηθῇ μυστικῶς μετὰ τῶν Σέρβων καὶ Βουλγάρων καὶ πρὸς παντὸς μετὰ τῶν Μολδοβλάχων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δαπάναις τοῦ Ὅψηλάντου καὶ Καλλιμάχη ἔξετυπώθησαν (ἔνθα καὶ τῆς Ἑλλάδος) ὁ Χάρτης τῶν παραδουναβείων χωρῶν: «Γενικὴ Χάρτα τῆς Μολδαβίας καὶ μέρους τῶν γειτνιαζουσῶν αὐτῇ ἐπαρχιῶν παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ χάριν τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων»⁵. Περὶ τοιούτου γενικοῦ σχεδίου ὑπαινιγμοὶ γίνονται καὶ ὑπὸ τοῦ Pergen ἐν τῷ πρὸς τὸν Φραγκίσκον ἐκθέσει: «φανερώνεται πολὺ καθαρὰ ἡ σκέψις τοῦ κακοποιοῦ τούτου καὶ τῶν συνωμοτῶν του, ὅτι, ὅπως ἥδη ἐσημείωσα

(1) Ἀρ. 7 Βολ. 42.

(2) Θ' 1—5 καὶ Μικτ. Σελ. Λάμπ. 645—645.

(3) Αὐτ. Πρέπει νὰ λεχθῇ πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ὅτι ἡ ίδεα τῆς συμπήξεως τῆς Χριστιανικῆς διοισπονδίας οὐδέποτε ἐγκατελείφθη. Κατὰ τὸ 1854 ὁ Ἀλεξ. Σούτσος ἐπαναλαμβάνει εἰς τὸ Πολεμιστήριον:

Μᾶς φωνάζοντον καὶ Σέρβοι, μᾶς φωνάζοντον καὶ Δάκες,
Θεσσαλοὶ καὶ Ἡπειρώται, Μακεδόνες καὶ Θράκες.
Καὶ ὁ Ἀθως εἰς Αἴγαον καὶ ὁ Πίνδος εἰς "Οσσαν
μεταφέροντον ἐκείνων τὴν βροντόφωνον γλώσσαν.

Όμοίως πρέπει νὰ ἔξαρθῃ ἡ κοσμοπολιτικὴ τοῦ Ρήγα δρᾶσις, ὅστις καταπνίξας πᾶν φυλετικὸν αἰσθήμα συνέλαβε τὸ μεγαλουργὸν σχέδιον νὰ καταστήσῃ ἐλευθέρους καὶ ισονόμους πάντας τοὺς ὑπὸ ζυγδὸν λαούς. Ὅπαρχουσιν ἐνδείξεις ὅτι ὑπεκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Αἰγυπτίους:

Τοῦ Μισιργιοῦ ἀσλάνια γιὰ πρώτη σας δουλιὰ
δικόν σας ἔνα μπέν κάμετε βασιληὰ (Θ', 13).

(4) Λάμπρ. Μικτ. Σελ. σ. 629, ἀντίτυπον ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν. Βλ. πανομοιότυπον ἐκ τῆς Βιβλ. Χίου ἐν «Ἐλληνικοῖς» τόμ. Ε' σ. 52—53 ὑπὸ Ἀμάντου.

διὰ τὴν Ὅμηρον. Μεγαλ., δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει μόνον νὰ κινήσουν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ἐλληνας εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἡράτος, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοκρατικὴν φωτιὰν νὰ ἀνάψουν εἰς τοὺς δυοθρησκούς των εἰς τὰς κληρονομικὰς χώρας τῆς Ὅμηρον....»¹ Περὶ ὑποκινήσεως τῶν Ἀλβανῶν ἔχομεν ἀποτέρας ἐνδειξεῖς. Ἐλέχθη ἀνωτέρῳ ὅτι μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ Σουλιωτῶν δὲ *Ρήγας* ἐσκόπει νὰ ἔξεγείρῃ τάς τε λοιπὰς ἐπιφοράς τῆς Ἐλλάδος, τὴν Μακεδονίαν καὶ δὴ τὴν Ἀλβανίαν². Εὐρύτατα διεδίδετο ὅτι οὗτος πλὴν τοῦ *Πασβαντζύγλου* συνεννοεῖτο καὶ μετὰ τοῦ *Λέοντος τῶν Ιωαννίνων*. «Κατὰ τὰ σχέδια τοῦ *Ρήγα*, λέγει εἰς τῶν δλίγων αὐτοπτῶν χρονογράφων τῶν τότε συμβάντων, *Γεώργιος δ Γαζῆς*, εἶχε σκοπὸν (δ *Πασβ.*) νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀλῆ *Πασᾶ*, ὅστις ἦτο μυστικός του φίλος εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον... καὶ οὕτως οἱ δύο νὰ μοιράσουν τὴν ἔξουσίαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εἰς διαπραγμάτευσιν δὲ τούτου καὶ κατόρθωσιν ἀνεδέχθη δ *Ρήγας τὸν ιόπον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πασβαντζύγλου πληρεξούσιος νὰ μεταβῇ διὰ...* Τεργέστης εἰς τὴν *"Ηπειρον πρὸς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν"*³. Ο *Γούδας* πιστεύων ὅτι δ *Ρήγας* μετέβαινεν εἰς Ἰταλίαν πρὸς συνάντησιν τοῦ *Βοναπάρτου* διαμφισβητεῖ τὸ γεγονός. Εν τούτοις δὲν βλέπομενεὶς τί ἀπέδει ἐφ' ὅσον οὗτος ἐκάλει καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους εἰς ἔξεγερσιν, ἥδυνατο νὰ παρίδῃ τὸν πρῶτον κατὰ τοῦ *Σουλτάνου* ἀποστάτην περιστοιχιζόμενον μάλιστα ὑπὸ τῶν ἡρωϊκωτέρων μορφῶν τῆς Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως; Η σκληρότης αὐτοῦ καὶ κακοπιστία δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει γνωσθῆ, ὡστε νὰ ἐμβάλῃ εἰς ὑπόνοιαν τὸν *Ρήγαν* "Ηδη πολλοὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἐλλήνων ἔθεόρούν αὐτὸν τὸν ἀπὸ μηχανῆς Θεὸν διὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν. Ο *Φιλήμων* ὅστις διιζωγραφίζει τόσον ἀκριβῶς καὶ τὴν μετὰ ταῦτα κατάπτυστον διαγωγὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρίαν, εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν δέχεται αὐτὸν ὡς φίλον τοῦ συλληφθέντος *Ρήγα*. «Πεπεισμένος, γράφει, εἰς τὸν ἵδιον καιρὸν ἀπὸ Ἐλληνάς τινας καὶ δ *Ἀλῆ Πασσᾶς* τῶν Ιωαννίνων ἀπέστειλε νὰ τὸν παραλάβῃ, ἐὰν δυνηθῇ». Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἔνισχύει καὶ ἔτε-

(2) *Ἄμαντ.* 103. Η πρόσκλησις πάντων τῶν ἐθνῶν ἐπεβάλλετο, οὐ μόνον διότι οἱ Ἐλληνες εὐρίσκουντο ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐχερῆ κατάλυσιν τῆς Τουρκίας, ὅθεν καὶ ἐν τῇ Σφραγίδι δ *Ρήγας* παρὰ τὸν Σταυρὸν ἐχάραξε καὶ τὴν ἡμισέληνον. (βλ. Ἐλληνικὰ Ε' σ. 44) ὅτι ὑπῆρχε συνεννόησις πρὸς τοὺς Τούρκους (βλ. Memoir. 101).

(3) Πρβλ. Legr.—Λάμπ. σ. 11, 71 ζ'.

(4) Παρὰ *Γούδα*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 144. βλ. τὰς παραπομπὰς τοῦ *Λαμπ.* Αποκ. 145 εἰς διαφόρους ἴστορικους, οἵτινες ὑποστηρίζουσι τὴν συνεννόησιν τοῦ *Ρήγα* μετὰ τοῦ Ἀλῆ. Κατὰ τὸν *Αραβαντινόν*: «Ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δουνάβεως μετ' δλίγων στρατιωτῶν του ἔψυγεν δ *Ἀλῆς* διὰ νυκτός καὶ τὸ αἴτιον τῆς φυγῆς του κατά τινας ἀπεδόθη εἰς συνεννόησιν καὶ δωροδοκίαν, ἦν ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀποστάτου Πασβάνογλου...» (Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τόμ. Λ' (Αθῆναι 1856 σ. 289 σημ.).

(1) *Ἐνθ'* ἀνωτ. σ. 94. Πρβλ. Περραιβὸν παρὰ *Βρετ.* N. Φιλ. B'. σ. 330 ὅτι δ *ἀπεσταλμένος* τοῦ *Ἀλῆ* δὲν προύλαβεν.

ρον γεγονός, ή ἀλληλογραφία, ήν διεξήγαγεν δ πρωτεργάτης τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀγάδων "Ἄγου Μουχούρδαρη καὶ Μουχούρδαρη Πότσα"¹. Ο πρῶτος τούτων ἦν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὄδοιφύλαξ (δεοβεναγᾶς) τοῦ Ἀλῆ ἐκ Τσαμουριᾶς καταγόμενος², πρὸς καταδίωξιν τῶν κλεφτῶν εἴτα καὶ τῶν ἀρματολάρχων³. Βεβαίως αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ρήγαν ἦσαν προγενέστεραι, διτε συνετάγθη καὶ τὸ ἔξῆς: «⁴Ἄσμα τῆς περιφήμου συμμαχίας τῶν ἐνδόξων Ἀλβανῶν μετὰ τῶν ἥρώων τῆς Ἡπείρου», οὗ ἦ ἀρχή:

'Αγάδες τῆς Ἀλβανητίας τοῦ λιούμ Τεπελένας⁴
καὶ σὺς ἀπὸ τὰ ἀντίκους χωρία τῆς Δεοβένας,
ἡ φήμη σᾶς ὠνόμασε πύργους ἐμπιστοσύνης,
γνήσια τέκνα τῆς τημῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης.⁵

Ἐνταῦθα ἀναφέρονται τὰ ὄνοματα τοῦ Μουχούρδαρη ὡς στρατάρχου, *Ταχίρ Αμπάζη*, *Μοῦρο Τσάλη*, *Τσέγκο Λιάμπεζη* καὶ δὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ⁶ ὅπερ μαρτυρεῖ, διτε τὸ ποίμημα δὲν ἦτο σύγχρονον, ἀλλ' ἐδημοσιεύθη τότε ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ, ἡτις ἐγένετο ἐν τῇ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ *Νώτη Μπόταρη* συνελεύσει τῶν ἀρχηγῶν Ἀλβανῶν (ἐν Σουλίῳ 6 Φεβρ. 1821), καὶ⁷ ἦν ἀπεφασίσθη ἀπὸ κοινοῦ νὰ κινήσωσι τὸ ἔθνος εἰς ἐπανάστασιν⁸. Ταῦτα πάντα παρέχουσιν ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον νὰ πιστεύσωμεν, διτε αἱ περιαδόμεναι συνεννοήσεις τοῦ Ρήγα μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀλβανίας Μπένδων δὲν εἶναι θρυῖλος ἀπλοῦς· λαμβανομένου δὲ ὑπὸ δψιν, διτε οὗτος εἰς τοιαῦτας προηῆθε σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἐλλ. χερσονήσου διαβλέπομεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὴν μεγαλητέραν Παμβαλκανικὴν φυσιογνωμίαν, καὶ τὸν ἄνδρα, δστις προφοιβάζεται πρὸ δικαστὸν καὶ πλέον ἐτῶν τὴν ἔνωσιν τῶν Βαλκανίων καὶ τὴν σύμπτηξιν μεγάλου διὰ τῆς διαλύσεως τῆς Τουρκ. αὐτοκρατορίας Μεσογειακοῦ Κράτους, δυναμένου νὰ τερματίσῃ

(1) Τοῦ γεγονότος μνημονεύει ὁ Σάθας (Ν. Φιλ. 533) μαθὼν παρὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῶν Καπλάν μπέη, καὶ λέγει διτε ἐσώζετο ἡ ἀλληλογραφία μέχρι τινός... Συμφωνεῖ μεθ' ἡμῶν καὶ ὁ μακ. Λάμπρος (Ἀποκ. 115).

(2) Ἀραβαντ. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 281—2 σημ. Ο Μουχούρδης (ἢ Μουχούρταρης) οὗτος συνέλαβε τὸ 1811 εἰς τὰ "Αγραφα τὸν Κατσαντώνην. (αὐτ. σ. 283).

(3) Μεταξὺ τούτων ἦν καὶ ὁ ἐκ Καρπενησίου Δημ. ὁ Παλαιόπουλος, δστις κατὰ τὸν Σάθαν διέσωσε τὴν εἰρημένην ἀλληλογραφίαν.

(4) ποταμὸς Ἀλβανίας, ὁ Ἀῶς.

(5) Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ χειρογράφῳ Λίτωλικῇ ἐφημερίδι (10 Σεπτ. 1821) βλ. N. Ἐλληνομν. Λάμπρου Α' (1904) σ. 473—4.

(6) Λεοντίου Κ. Λεοντίου. Τὸ Ἀλβανίκὸν ζήτημα (Ἀθῆναι 1897) σ. 26—27. Εἰς τὸ συμφωνητικόν, ὅπερ ἐδημοσιεύσεν ὁ Λαμπρουνίδης (Οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τὴν κυρίως Ἐλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, σ. 85) δὲν ὑπάρχει τοῦ "Ἄγου Μουχούρδη" τὸ ὄνομα, εἰ μὴ μόνον τῶν λοιπῶν τριῶν μετὰ 7 ἄλλων, ὅπερ δηλοῖ διτε δὲν ὑπῆρχεν οὗτος ἐν τῇ ζωῇ.

τὸν ἐμφύλιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ σπαραγμόν, νὰ διατηρῇ δὲ ἐν ἀπαρεγκλίτῳ ἵσορροπίᾳ τὰς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις. Περιφανὲς τεκμήριον, ὅτι ἡ προπιαγάνδα τοῦ Ῥήγα εἶχε διεισδύση μεγάλως καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Τουρκικῷ στρατῷ, εἶναι ὁ στρατάρχης τῆς Βουλγαρίας **Πασβαντζόγλου**, ὅτις ἦν εἰς τῶν διαπρεπεστέρων Πασπάδων, καὶ ὃν διὰ τρόπου ὄντως ἀξιούμαστου κατώρθωσε νὰ κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν κατὰ τοῦ χυριάρχου¹. Οὗτος ἀφοῦ κατέσφαξε τοὺς πλουσίους Τουρκούς τοῦ Βιδινίου, διὰ τῶν θησαυρῶν αὐτῶν ἀπετέλεσεν ἀξιόμαχον στρατὸν καὶ ἥρξατο ἐνεργοῦ δράσεως, προφασιζόμενος πρὸς τὸν Σουλιάνον τὴν καταδίωξιν τῆς ληστείας, καταλαβὼν σχεδὸν ὅτι τὴν Σερβίαν, διαφόρους ἐπαρχίας ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὸ Γιούργεβον ἐν Βλαχίᾳ καὶ ἀπειλῶν τὴν κατάληψιν τοῦ τε Βελιγραδίου, τοῦ Ρουχτσούκίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Παζαρτζίκιου, ὥστε καὶ ἡ Αὐστρία ἐτῷμοκρατεῖτο².

Ἡν τοιαύτη ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ῥήγα εἰς τὴν ἀποστασίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ σχέδια αὐτοῦ προσοικείωσιν τοῦ **Πασβάνογλου**, ὥστε μετὰ θάρρους προύβαλλετο αὐτὸν ὡς πυράδειγμα. Οὕτω ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Γεωργιανοὺς λέγει :

Γκιουρτζῆ πλιὰ μὴ κοιμᾶσαι, συκώσου μὲ δρομῆν,
τὸν Μπρούσια νὰ μοιάσῃς ἔχεις τὴν ἀφορμῆν³.

Ἐπιστάντος δὲ τοῦ χρόνου τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως βροντοφωνεῖ πρὸς τὸν αὐτοῦ φίλον :

Τί στέκεις Πασβαντζόγλου, τόσον ἐκστατικός ;
τεινάξον στὸ Μπαλκάνι φώλιασε σαν ἀητός⁴.

Τὴν τῶν ὑψηλῶν τούτων καὶ σωτηριωδῶν σχεδίων πραγμάτωσιν ἀνεχαίτισεν ἡ σύλληψις τοῦ Ῥήγα καὶ ὁ μαρτυρικὸς αὐτοῦ θάνατος⁵.

(1) Γ. Γαζῆς (παρὰ Γούδα σ. 143). Ἐὰν δῶμεν πλήρη. πίστιν εἰς τὰ ὑπὸ αὐτοῦ ἐξιστοριούμενα, ἢν τοσαύτη ἡ δύναμις τοῦ Πασβαντζόγλου, ὥστε «ὁ Σουλιάνος ἔστειλε κατ' αὐτοῦ δώδεκα Πασάδες μὲ τετρακοσίας χιλιάδας στρατευματοῦ καὶ τὸν Ἀλῆ Πασάν τῆς Ἡπείρου μὲ δώδεκα χιλιάδας... Ἀλβανῶν», καὶ τὴν κολοσσιαίαν ταύτην δύναμιν κατώρθωσε διὰ στρατηγήματος νὰ καταστρέψῃ ὁ Πασβάνογλου καὶ ὡς ἀκατανίκητος ἔμεινεν ἀνενόχλητος.

(2) Legr.—Λαμπ. 21. Τοσοῦτον δὲ εἶχε φρονηματισθῆ ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ στρατάρχης οὗτος, ὥστε ἐφαντάζετο, ὅτι ἥδυνατο νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ τὸν Σουλιάνον⁶ (βλ. Βιογραφία τοῦ Πασβαντζόγλου, τριῶν τουτῶν Πασιά (περὶ τῆς λ. βλ. Κοραή "Ατακ. V σ. 347) τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας κτλ. Πέστη 1800).

(3) Λάμπ. Μ. Σελ. σ. 645, 55. Οἱ στίχοι οὓτοι ἐξέπεσον ἐκ τοῦ ἡμετ. χειρογράφου. Ὡς ἴγνωστὸν ὁ ἥρως οὗτος πασᾶς κατήγετο ἐκ Προύσης, υἱὸς τοῦ Κροίσου τῆς Βιθυνίας Προσβάν Ομάρ ἄγα, ὃν ὁ Σουλιάνος ἐκαρατόμησεν.

(4) Αὐτ. στιχ. 47. Θ' 21

(5) Ἡ Πύλη ἔσπευσε τότε ν' ἀπονείμη ἡμινηστείαν εἰς τὸν Πασβάνογλου, ὅστις μάτην εἶχε καταλάβει πάσας τὰς κλεισωρίας, ἵνα ἀπελευθερώσῃ τὸν Ῥήγαν, καὶ διώρισεν αὐτὸν Γιουτζιουλίον πασσᾶν Βιδήν Νιουχαριζῆ, ἥτοι ἐπέστεψεν αὐτὸν διὰ τῶν μεγαλητέρων ὀφρικίων (Erbiceanu, Gronicarei greci..in epoca Fanariota (Βουκουρέστιον 1888) σ. 264.

‘Αλλ’ ὅσοι ἐνόμισαν, ὅτι μετὰ τοῦ ἥρωος ἐτάφη καὶ ἡ οἰρὰ ἵδεα εἰς τὰ ὄντα τοῦ Ἰστρου, ἡ πατήθησαν. Τὸ κύκνειον αὐτοῦ ἀσμα : «ἀρκετὸν σπόρον ἔσπειρα ἐρχεται ἡ ὥρα νὰ συνάξῃ τὸ ἔθνος μου τὸν γλυκὺν παρόπον», ἦν ἀληθῶς θέσφατον ἐπαληθεῦσαν κατὰ γράμμα. Καὶ ὅντως οὐδέποτε κήρυγμα ἀνθρώπου εἶχε τοσαύτην ζωηρὰν παρὰ τῷ λαῷ ἀπήχησιν, καὶ οὐδέποτε ἀπέδωσε τοσοῦτον λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἐν οὕτῳ συντόμῳ χρόνῳ¹. Τὸ ἔθνος πράγματι ἡξιώθη νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων ἔκείνου, οὗ ἀπαρατρέπτως ταῖς συμβουλαῖς καὶ ὑψηλαῖς ἡκολούθησεν ἀρχαῖς. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ῥήγα ἀνέλαβε πιστῶς νὰ ἐκτελέσῃ ἢ διάδοχος τῆς Μυστικῆς Ἐταιρίας, ἡ Φιλική. Αὕτη ἀποστρέψασα τελείως ἀπὸ τῶν ξένων τὸ πρόσωπον, ἐστράφη ὀλιψύχως ὅπως συνασπίσῃ τὰς ἔθνικὰς δυνάμεις, καὶ συνεννοηθῆ μετὰ πιντὸς δούλου ἐπιθυμοῦντος τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Τὸ ἔθνικὸν αἰσθῆμα καὶ ἡ φιλοτιμία ἀπὸ τῶν νέων κηρυγμάτων εἶχεν ἀρκούντως ἀναζωπυρωθῆ. «Τὸ ὅθωμανικὸν κράτος, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, ἐφώναξεν εἰς τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ῥήγα, δὲ Κωλέτης, πρέπει νὰ πέσῃ ἐξ ἀποφάσεως ἢ οὕτως ἢ ἄλλως. Ἀλλοί μονον λοιπὸν εἰς τὸ γένος μας ἀν κυριευθῆ ἀπὸ ἐτερογενὲς βασιλειον.... Μὴ σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀποστόλων τῶν ξένων Βασιλειῶν· αὐτοὶ εἶναι τόσοι σκλάβοι καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπήν των προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν των. Ω, κάλλιον ἔνας σεισμός, ἢ ἔνας κατακλυσμός νὰ μᾶς ἀφανίσῃ δλους τοὺς Ἐλληνας παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς ξένον σκῆπτρον. Διατί, ὁ ἀγαπητοί μου Ἐλληνες, νὰ προσμένωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἀλλος ἔκεινο ὅποι ἡμεῖς ἔχομεν: Χίλιαις φιραὶς περισσότερον αἴμα ἥθελεν ἔκχυθῆ, ἀν ἥθελεν εἰσέλθει ἔνον σπαθὶ εἰς τὴν Ἐλλάδα, παρὰ ἀν ἥθέλαιμεν ἐλευθερωθῆ μόνοι μας»². Εἶχεν ὠριμάσει εἰς τοιούτον σημεῖον ἡ ἵδεα ὅτι τὸ ἔθνος διετέλει νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τῶν ἴδιων δυνάμεων τὴν ἐλευθερίαν, ὥστε καλούμενος δὲ Καποδίστριας τῷ 1813 ν’ ἀναλάβῃ πρωτοβουλίαν ἔμενεν ἀμετάπειστος ὡς πρὸς τὰ λαμβανόμενα μέτρα: «ἔβεβαιόνε πάντοτε τὸ νὰ μὴ ἐλπίζωσιν οἱ Ἐλληνες ἀπ’ εὐθείας ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης· καὶ πρὸ πάντων παρετήρει· «Πρέπει πρῶτον νὰ μορφώσωμεν Ἐλληνας καὶ ἔπειτα νὰ κάμωμεν Ἐλλάδα»... καὶ ὅτι ἀπὸ μόνην τὴν ἐκπαίδευσιν δύναται νὰ πηγάσῃ ἀναγκαίω, ἢ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους, ὃς καρπὸς ὠριμος...»

(1) Ἐπιτυχέστατα ὅθεν καὶ εἰς τὸ πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου στηθέν ἄγαλμα ἐπιγέγραπται :

Σπέρματ’ ἐλευθερίης δὲ Φεραῖος σπεῖρεν ἀοιδὸς ἄλλ’ ὁ μὲν ἀλετο φεῦ! σπέρμα δὲ ἔβλαστε μέγα.

(2) Ἐλληνικὴ Νομαρχία (παρὰ Σάμα Τουρ. Ἐλλ. σ. 656). Πόσον διάφορον τὸ κήρυγμα τοῦ φιλοπάτριδος τούτου Ἡπειρώτου ἔκείνου, ὅπερ ἡκούσαμεν διαλαλούντα τὸν Κοραῆ!

(3) Φιλήμων. Δοκ. σ. 128.

Διορυφόροις τῆς σημαίας τῆς παιδείας πρῶτος εἰργάσθη ἀδιακόπως ὁ ἀνίδιμος **Κοραῆς**, μεθ' ὃν **Νεόφυτος δ Δούκας**, "Ἀνθιμος δ Γαζῆς καὶ ἡ λοιπὴ φάλαγξ τῶν ἐν Ῥουμιανίᾳ, Βιέννη καὶ Τεργέστη λογίων, οἵτινες διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν πρώτων Ἐλληνικῶν Περιοδικῶν καὶ Ἐφημερίδων ἀνερρίπιζον τὰ δρμέμφυτα τῶν ἀπανταχοῦ Ἐλλήνων" καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως βίων τῶν ἐνδόξων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν καὶ τῆς συνθέσεως δραμάτων ὑπόθεσιν ἔχόντων τὰς πράξεις ἐκείνων ἐκάλουν τὸ ἔθνος εἰς μίμησιν.²

6. Κριτικὴ τῶν τριῶν γνωστῶν τοῦ 'Ρήγα ποιημάτων.—Τὰ 12 ἀνέκδοτα, χαρακτηρισμός.—'Ο Θούριος καὶ αἱ ἐκδόσεις αὐτοῦ—'Ο διάλογος 'Ρωσσο-'Αγγλό-Γαλλος, ἢ προσέλευσις—'Ο 'Ρήγας ἀντιχληρικός—'Ο ἀφορισμός τῆς Ἐκκλησίας—'Αἱ ἀντικληρικαὶ ἰδέαι, Bartholdy καὶ Κωλέτης—'Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κλήρου—'Οἱ Φαναριώται—'Ο ἐξάφαλμος κατὰ τῆς 'Ρωσίας καὶ Γαλλίας—'Τὰ συμφέροντα καὶ αἱ ἀντιζηλίαι τῆς 'Αγγλίας.

'Η περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ 'Ρήγα κριτικὴ μόλις ἀπὸ τοῦ **Πολίτου** καὶ **Δάμπρου** ἔκαμε τὰ πρῶτα αὐτῆς βῆματα, τοῦ μὲν συγκρίναντος τὸν "Υμνον, Δεῦτε παῖδες τῶν Ἐλλήνων, πρὸς τὴν Μασσαλιώτιδα"³, τοῦ δὲ βάσει τῶν ἐγγράφων διευκρινήσαντος, ὅτι Θούριος δὲν εἶναι δ "Υμνος, ἀλλὰ τὸ 'Ως πότε παλληκάρια, ὅπερ καὶ ἀνετύπωσε κατὰ τὸ Κερκυραϊκὸν ἔντυπον⁴. Τὰ δύο ταῦτα καὶ τρίτον τὸ ὑπὸ τοῦ **Περοραϊβοῦ**: "Ολα τὰ ἔθνη πολεμοῦν, ἀποδιδόμενον τῷ 'Ρήγᾳ (ὑπὸ μόνου τοῦ **Δάμπρου** ἀμφισβητούμενον) εἶναι τὰ μόνα γνωστὰ ἐκ τοῦ 'Ελικῶνος τοῦ Θετταλοῦ ἀοιδοῦ νῦν «οὗ τὸ εὔρὺ μέτωπον, κατὰ **Δάμπρου**, δὲν φέρει μόνον τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον, ἀλλὰ καὶ ἀπαραγνωρίστους τοὺς διακτύλους τῆς Μούσης»⁵. Ήμεῖς τῇ συναυ-

(1) "Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 213—214.

(2) Τοιαῦτα εἶναι: Ιστορία Γεωργ. Καστριώτου (1812). Βίος Θεμιστοκλέους (1817, τῷ αὐτῷ ἔτει παρεστάθη καὶ δρᾶμα ὁ Θεμιστοκλῆς), βίος Μιλτιάδου (1818) βίος Πύρρου τοῦ Ἰπειψώτου (1819) Πύρρος ὁ βασιλεὺς, δρᾶμα (1820). Ἡ ἐλευθέρωσις τῶν Θηβῶν, δρᾶμα (1820). Διάλογοι Φωκίωνος, ὅτι οἰκειότατον τὸ ἡθικὸν πρὸς τὸ πολιτικὸν (1819) τοῦτο ὥπως καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἔξεδόθησαν ἐν Μολδοβλαχίᾳ (Ιάσιον καὶ Βουκουρέστιον) Βλ. Δ. Ρούσου ἐν τῷ 'Ελευθέρῳ Βήματι Ἀθηνῶν (5 Ιαν. 1929). Α. Δασκαλάκη ἐν τῷ ἀγῶνι Παρισίων (5 Μαΐου 1928) καὶ Ἀρβανιτάκη Messager d' Athénes (28 Μαΐου 1928). Πρὸς τούτοις σημειούσθω μοι ἐνταῦθα καὶ τόδε: «Ἡ γιγαντομάχος ὁρθοδόξος ἀνατολικὴ Χερσόνησος, ἡ ἐπη εἰς τὸν Ίερὸν ἀγῶνα ὑπέρ τῆς αὐτονομίας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανῶν δούλων κατὰ τὸ 1821 ὑπὸ Χ. Χρυσοβέργη. Ἀθην. 1843.

(3) 'Ἐν Παρθενῶνι, 'Ο μασσαλιωτικὸς θούριος ἐν Ἐλλάδι, Τόμος Β' σ. 1089—1093.

(4) Μικτ. Σελ. σ. 641—646.

(5) Ἀποκ. σ. 53.

λία τῆς σεβαστῆς ἐπόμενοι παραδόσεως, δεχόμεθα τὴν γνησιότητα τῆς τριάδος τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων, οὐδὲ ἔπεισαν ἡμᾶς αἱ ἀσήμαντοι ἀντιρρήσεις τῶν περιοριζόντων ἐν τῷ θνουρίῳ καὶ μόνῳ τὴν γνησιότητα. Καὶ ὅμως ἡ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως γενεὰ ἐγνώριζε καὶ ἔψαλλε πλείονα τοῦ νέου Τυρταίου ποιήματα.¹ Ἐν ταῖς ἀνακρίσεσι τὰ μᾶλλον ἐνοχοποιητικὰ στοιχεῖα τῶν τοῦ *'Ρήγα* συντρόφων εἶναι ὅτι ἐφωράθησαν *νὰ ἄδωσι* ἡ μόνον ἀδόμενα νὰ ἀκούωσιν ἄσματα αὐτοῦ ἐπαναστατικά. Δύο δὲ ἔξ αὐτῶν ὁητῶς κατονομαζομένων μόνον τὰ ὄνδματα νῦν γνωρίζομεν². Ἐν τούτοις ἐκ δύο ἡ τριῶν ποιημάτων δὲν ἔξηγεται ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀποδιδομένη αὐτῷ πρὸν ἔτι τῆς ἐπαναστάσεως προστηγορία ὡς ἐθνικοῦ ποιητοῦ. Ἐκυκλοφόρουν τόσα ποιήματα, ὥστε οὐ μόνον οἱ ἐγγράμματοι, ἀλλὰ καὶ ἀστοιχίωτοι ποιμένες μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας περιέφερον αὐτά³. Τοσαύτη αἴγλη εἶχε στεφανώσει τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ. Ἐξ ὧν γράφει ὁ μᾶλλον εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ *Ζαβίρας*, καταφαίνεται, ὅτι οὐχὶ ἐν ἡ δύο ἐπιπώθησαν ἐν Βιέννη, «διεγερτικὰ ποιήματα, τὰ δποὶα τυπώσαντες (οἱ ἐν Βιέννῃ) ἔμελλον νὰ τὰ πέμψωσι διὰ τοῦ Τριεστίου εἰς τὴν Ἑλλάδα...»⁴. Ἀλλὰ καὶ ὁ οὐχ ἡτον ἐνήμερος Περραιβὸς ἀναφέρει, ὅτι τὰ γνωστὰ τότε (ὅταν ἔγραφε, δηλ. 60 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *'Ρήγα*) ἦσαν τεμάχια διεξοδικωτέρων ἄσμάτων. *Ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη Συλλογὴ*, εἶναι ἡ πλουσιωτέρα ἐξ δσων γνωρίζομεν προεπαναστατικῶν ἄσμάτων, δι' ὧν παρωρμήθη ὁ λαὸς εἰς τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ. Δυστυγῶς οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ καδικογράφου, οὔτε καὶ τοῦ ποιητοῦ μνημονεύεται. Καὶ ἐνῷ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Κο-

(1) Τὸ κατὰ μίμησιν τῆς *La carmagnole* καὶ τὸ κατὰ τὸ *Freut euch des Lebens*, ("Αμαντ. σ. 165). Τὰ λοιπὰ περὶ τῆς κριτικῆς τῶν τριῶν ποιημάτων βλ. τὸ 1 κεφ. καὶ τὰς ἀναλύσεις αὐτῶν.

(2) Φιλλέλην τις ἀναφέρει, ὅτι ὁ δόδοιπορῶν κατέλυσεν εἰς πανδοχεῖον χωρίου τῆς Μακεδονίας. Οὐ πτηρέτης καιροφυλακτήσις ἐπλησίασε τὸν ξένον καὶ ἡρώτησεν αὐτὸν μυστικῶς «ἔξεύρεις νὰ διωβάζῃς» καὶ παραλαβὼν αὐτὸν ὡδήγησεν εἰς ἀπόκεντρον καὶ σύσκιον μέρος τοῦ κηπού, ἐκεῖ ἔσήγαγεν ἐκ τοῦ κόλπου μικρὸν καὶ πεπαλαιωμένον φυλλάδιον κρεμάμενον διὰ ὄμματος ἀπὸ τοῦ τραχῆλου· ἦτο ὁ Θούριος τοῦ *'Ρήγα* καὶ παρεκάλει ἵνα ἀναγνῶ αὐτὸν ὁ ξένος. Οὗτος ἐν κατανύξει ἀπαγγέλλων ἔμεινε κατάπληκτος, ὅταν ἐγείρας τὴν κεφαλὴν ἡτενίσε τὸν νέον Ηπειρώτην ἵστατο ἐνώπιον του ὄρθιος ὡς δόπτασία τις ὑπεράνθρωπος· δὲν ἦτο ὁ βοηθὸς τοῦ ἀυτοποιοῦ, ἀλλ' εἶχε μεταμορφωθῆεις ἡμιθέους ἥρωος εἰκόνα ιδανικήν. Τὸ πρόσωπόν του ἔλαμπεν ὡς πύρ φλέγον, οἱ δόφινοι τοῦ ἐσπινθηροβόλουν, τὰ ἡμιανοιγμένα χείλη του ἔτερον, δάκρυα θαλερὰ ἔβαπτον τὰς παρειάς του, καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ γυμνοῦ του στήθους είχον ἀνορθωθῆν. Ιστατο ἀκίνητος, ἵνδαλιμα *'Αχιλλέως'* τὸ δὲ περίεργον ὅτι ὡμολόγησεν, ὅτι ἡκροῦτο τοῦ ἄσματος καθ' ἔκαστην. ὀσάκις οἱ διαβάται ἐγνώριζον ἀνάγνωσιν. Καὶ ὁ δόδοιπόρος διελογίσθη καθ' ἔωστόν, ὅτι οἱ σιδηροὶ ἐκεῖνοι βραχίονες ταχέως θά ἐπελαμβάνοντο ἔργου ἄλλου ἡ τοῦ φυρῶν τὴν ζύμην· καὶ καταλήγει ὁ ταῦτα ἔξιστορῶν I. Γεννάδιος: *Οὕτως ἡτοιμάσθη τότε τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία*. (Κρίσεις καὶ σκέψεις περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀοιδίμου· Κοραῆ. 1903 σ. 41 ε.).

(3) N. Ἑλλάς σ. 523, πρβλ. Σάθαν N. Φιλ. σ. 533.

ραῆ, δὲν ἐγράφη τὸ ὄνομα τοῦ **Φεραίου**, διότι καθ' ὃν χρόνον ἀπηρτίζετο ἡ Συλλογή, εἶχεν ἀποβῆ τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων, καὶ ἔγκλημα καθοσιώσεως διὰ τὸν περιφέροντα τὰ ἄσματα αὐτοῦ. Ἐν τοσούτῳ ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ περιεχομένου, καθ' οὓς χαρακτῆρας ὠρίσαμεν ἀνωτέρῳ, ἀναγνωρίζονται ὡς γνήσια τοῦ **Ρήγα ποιήματα τὸ Β', Γ', Δ', Ε', ζ', Ζ', Η', Θ', Ι', ΙΒ', ΙΓ'**, (ἔξαιρουμένων τῶν ἐν ἀρχῇ στροφῶν) καὶ **ΙΔ'**. Εἰναι δὲ ταῦτα θούριοι, ἄσματα, ὕμνοι, παιᾶνες, διεγερτικά ἢ παροχμητικά, παραμυθητικά· ἔξυμνεῖται ἐν αὐτοῖς ἡ ἐλευθερία καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδοξοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀγῶνες καὶ τὰ ἀθάνατα τρόπαια.

Ἐντεῦθεν ἐμπνέεται ὁ ποιητής, καὶ διὰ τοῦ ἀγνοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μεταρριζοῦται, ἀλλ' ἔχων ὑπ' ὅψιν καὶ τὸν ἀναγνώστην μετοιάζει τὴν πτῆσιν, διὰ τῆς ἀπλότητος δὲ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἀπερίτου τῶν στίχων αἰχμαλωτίζει αὐτὸν καὶ μεταφέρει διὰ τῆς πτήσεως τῆς φραντασίας εἰς τοὺς εὐκλεεῖς τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος χρόνους. Μῖσος ἀκράτητον κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ἔξουδενισμὸς τῶν βαρβάρων. Ἰδεώδης φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις ἐξ ἄλλου μετ' αὐτοπεποιθήσεως καὶ διηνεκής ἐπίκλησις πρὸς τὰς Μούσας καλούμενας εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἔστιας, ἵδον ἐν δλίγοις τὰ γενικώτερα γνωρίσματα τῆς **Ρηγικῆς ποιήσεως**, ἐφ' ὃν ἀσφαλῶς δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ κριτική. Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ κρίνωμεν σήμερον τὰ ποιήματα ταῦτα ἀσφαλῶς, ὡς παρετήρησε καὶ ὁ μακ. **Δάμπρος**, διότι δὲν ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν καθαρὰ τὰ κείμενα αὐτῶν, δὲν ἔχομεν τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν¹.

Μία καὶ μόνη ἐκδοσίς μνημονεύεται ποιημάτων τοῦ **Ρήγα** ἐπιγραφομένη :

‘Ρήγα Βελεστινλῆ

“**Υμνοί καὶ Ωδαί,** μετὰ προσθήκης καὶ ἄλλων τινῶν.

Ἐν Ιασίῳ, 1814 εἰς 12ον.

“Ἄλλ' οὐδέν, ὡς εἴπομεν, ἀντίτυπον ἐσώθη, παραδοθέντα εἰς τὸ πῦρ ἄμα τῇ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκρήξει. Πιθανώτατα καὶ ἡ ἡμετέρα Συλλογὴ προέρχεται ἐξ ἀντιγραφῆς τοιούτου ἐντύπου².

“Ἡδη ἐρχόμενα εἰς τὸν **Θούριον**, τὸ ἀδιαφιλούμενον προϊὸν τῆς Μούσης τοῦ Φεραίου· τὸ ἐρασμιώτερον δημῶδες ἄσμα, τὸ ἀπαραιτητὸν εἰς τὰς συναθροίσεις τῶν ἑταίρων, καὶ διαφορικός εἰς τὰς ἴδιαιτέρας ἐθνικὰς συνεντεύξεις. Πράγματι εἶναι τὸ ὀραιότερον τῶν ποιημάτων τοῦ **Ρήγα**, διὰ τοῦτο καὶ προστιμήθη νὰ προταχθῇ ἐν τῇ **Προκηρύξει** ὡς σαλπιστήριον. «Ἡ Μοῦσα, λέγει ὁ **Δάμπρος**, σφρα-

(1) ‘Ελληνομνημ. ΙΓ’ σ. 72-73. Ἐπιτροπὴ συσταθεῖσα ἄλλοτε ἐν Βόλῳ πρὸς συλλογὴν τῶν διαιφόρων ἐπ’ ὄνόματι τοῦ **Ρήγα** φερομένων ποιημάτων οὐδὲν ἐπραξεν.

(2) Ἐντεῦθεν παρελείφθη ἡ ἀρχή, ἥτις ἵσως ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ **Ρήγα**; καὶ τὸ χειρόγραφον εἶναι ἀκέφαλον.

γίσασα αὐτὸν ἐνέπνευσεν εἰς τὴν λύραν του τὸ ποίημα ἔκεινο, ἐνῷ ἐναπέθηκε τὸν πόνον καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς τριῶν καὶ ἡμίσεος αἰώνων δουλεία¹. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Θουρίου, ὡς εἴπομεν, ἐγένετο εἰς φύλλον καὶ ἀπετέλει τὸ ἔτερον μέρος τῆς **Προκηρύξεως**. Ἀμφότερα ἀνετυπώθησαν ἐν ἀρχῇ τῆς Προπαιδείας². Δευτέρᾳ ἔκδοσις εἶναι ἡ **Κερκυραϊκή**:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΙΣΟΤΗΣ

ΘΟΥΡΙΟΣ

“**Ἡτοι Ὁρμητικὸς Πατριωτικὸς Ύμνος** πρῶτος εἰς τὸν Ἡχον

ΜΙΑ ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ

³ Απὸ τὴν τοῦ Γένους τυπογραφίαν ἐν Κερκύρᾳ (ἄνευ ἔτους ἐκτυπώσεως)³.

Τοίτη ἔκδοσις γνωστή μοι εἶναι ἡ ἐν τῷ **Ἐλληνοσωτηρίῳ Σαλπίσματι**, ἐκδοθέντι ἐν Μασσαλίᾳ ὑπὸ **I. Κονιόρη**, ὡς ἐλέχθη, τῷ 1821. Τετάρτη ἡ ὑπὸ τοῦ Iken ἐν Eunomia⁴, ἐπειτα ἐπολλαπλασιάσθησαν αἱ ἐκδόσεις. Ἐν οὐδεμίᾳ ὑπάρχει τὸ προοίμιον (οἱ τοῦ ἡμετέρου οὐδέποτε γράφου 4 στίχοι) ἀρχόμενον οὕτω :

‘Ομογενεῖς καὶ φίλοι ‘Ελλήνων γενεά.

“Οπερ ὅμως ὡς δὲ λίγον χαλαρὸν παρέλιπεν ὁ Ρήγας ἐν τῇ ἐκδόσει καὶ ἀρχεται ἐξ ἐφόδου.

‘Ως πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ σιενά ;

⁴ Εκ τῶν προτασσομένων τεσσάρων τούτων στίχων καταφαίνεται ἀριδήλως ὅτι ὁ **Θούριος ἀποτελεῖ μέρος ἐκτεταμένου ποιήματος**, ὅπερ ἵσως ἐπειτα διηρέθη διὰ τὸ εὐμνημόνευτον εἰς μικρότερα τμήματα, ἀπερ βλέπει τις ἐν τῷ χειρογράφῳ. Ἐν τῶν τμημάτων τούτων

(1) Ἀποκ. 53. Ὁ Φιλήμων λέγει, ὅτι ἦν τὸ ἀγαπητότερον τοῦ **Ψηλάντου φύμα** (Δοκ. 99).

(2) Οὐδὲν ἀντίτυπον τῆς **Προκηρύξεως** ἐσώθη· τὸ μοναδικὸν, ὅπερ εὑρεν ἐν Λειψίᾳ ὁ **Ἀνδρ. Δημητρακόπουλος** ἀπωλέσθη ἐν τῷ τυπογραφείῳ, ἐνθ' ἐδόθη πρὸς ἀνατύπωσιν (Ἀποκ. 118).

(3) Ὁ **Λάμπρος** λέγει ὅτι τὸ ἔντυπον τυπωθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰώνος ἀποτελεῖται ἐκ 4 σελίδων καὶ ἐν τέλει σημειοῦται τὸ τυπογραφεῖον· εὑρηται δὲ παρὰ τῷ ἐν Κερκύρᾳ δικηγόρῳ **Ἀνδρ. Ιδρωμένῳ**. Λί διαφοραὶ δὲν εἰναι μεγάλαι, ὡς βλέπει τις κατωτ., ἐνῷ ὁ Λάμπρ. ἐκ πρώτης ὅψεως ἐθεώρησεν αὐτὰς «μεγάλας περὶ τε τὴν διάταξιν τοῦ ὄλου καὶ περὶ τὰ καθέκαστα» (Μικτ. σελ. 642). Τὸ προσδόμοιον **Μιὰ προσταγὴ μεγάλη, προσποτίθησιν ἔτερον κοινότερον πότημα,** περὶ οὐ ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς ταύτης οὐδὲν γνωρίζομεν ἔτερον. Τοῦτο σημαίνει πρὸς τούτοις ὅτι ἦν μελοποιημένον εἰς ἥχον, διότι κατὰ τὸν **Νικολόπουλον** (παρ' **Ἀννίννῳ** σ. 641) ὁ Ρήγας ποιητής καὶ μουσουργὸς ἦμα.

(4) Τομ. Β' σ. 119.

ἐν τῇ Κερκυραϊκῇ ἐκδόσει είναι καὶ ὁ "Ορκος, μετ' ἴδιας ἐπιγραφῆς : «Ορκος κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ἀναρχίας». Μετὰ τὸν "Ορκον ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀκολουθεῖ οὐχὶ ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι τό : Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύσι, ἀλλ' ἔτερον διάφορον καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἔννοιαν τὸ Η', οὗ ἡ ἀρχή :

Κοιμᾶσθ' ἀκόμη "Ἐλληνες κ' ὁ Τοῦρκος βασιλεύει.

'Ο Θουρίος φαίνεται ὅτι ἐποιήθη, ἀμα ὡς ἀπεφασίσθη ἡ κάθοδος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ πρὸς τὸν Πασβάνογλου δύο διαληφθέντες στίχοι¹ συνεδυάσθη δὲ αὕτη, ὡς φαίνεται, πρὸς τὴν παρευσίαν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἔξης στίχων :

*'Η λευθεριὰ ἀπὸ ἡμᾶς ἦτον μεμακρυσμένη,
καὶ εἰς τὰ νέφη τ' οὐρανοῦ ἦταν ἀνεβασμένη.
Τώρα εἰς τὸν ὄρεζον τῆς ἰδικῆς μας σφαίρας κτλ.²*

'Απομίμησιν τοῦ Θουρίου εὑρίσκομεν ἐν τῷ Ρουμανικῷ Dectéptate Române τοῦ Τρανσυλβανοῦ ποιητοῦ Murecianu (1848)³, ὡς καὶ ἐν τῷ Θουρίῳ τοῦ ἑλληνομαθίους αληρικοῦ Νασούμι 'Ρημνιτσεάνου, δι' οὗ κατὰ βῆμα ἀκολουθῶν τῷ 'Ρήγα προσκολεῖ τοὺς Ρουμάνους εἰς ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Τοσαύτην ἥσκει πιο⁴ αὐτοῖς ἐπίδρασιν ὁ Θούριος.

'Η παρεμβολὴ τοῦ Διαλόγου (ΙΑ') ἐνταῦθα, ὡς εἴπομεν, οὐδένα λόγον είχεν, εἰμή, ἵνα προσδοκῇ ποικιλία καὶ κίνησις εἰς τὴν μικρὰν ταύτην ἀνθολογίαν. Μετὰ τὴν πρώτην ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων τὴν ὑπὸ τῆς Μεγ. Αικατερίνης ὑποκινηθεῖσαν ἐκυκλοφόρει ἐν Βλαχίᾳ σατυρικὸν καὶ κακόβουλον δρᾶμα δ 'Ρωσσο—Ἀγγλό—Γαλλος. Ἐν τούτῳ δὲ λιβελλογράφος καθάπτεται τῷ Φαναριωτῶν ἡγεμόνων καὶ τοῦ ἀνωτέρουν κλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Εκκλησίας καὶ διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων διαζωγραφίζεται ἡ κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἔκεινον ἀγῶνα στάσις αὐτῶν. Προηῆθε δὲ δ ἁδία Διάλογος ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἐνθουσιωδῶν φίλων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας πρὸς τοὺς συντηρητικούς, οἵτινες παρουσιάζονται ἀεὶ νηφαλιώτεροι καὶ μετριοπαθεῖς. Ἐὰν δὲν ἐπρόκειτο περὶ κριτικῆς καὶ ἀνατροπῆς τῆς πλάνης ταύτης, οὐδεὶς λόγος ἦν ἵκανὸς νὰ πείσῃ τὸν

(1) Οὕτω φρονεῖ ὁ Λάμπρος, ἀλλ' ἀσφαλέστερον κρίνω τὴν ἐκδοχήν, ὅτι είναι ἐκ τῶν πρώτων ποιημάτων συμπληρούμενον ἔκάστοτε.

(2) Η' 14 ε'. 'Ο στρατάρχης τῆς δημοκρατίας ἐσχεδίαζεν ἐκ τῆς Ἰταλίας νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Αίγυπτον· ἡ ἐπασχόλησις τῆς Τουρκίας εἰς τοιοῦτον πόλεμον, ηύνοι τὴν ἐκρηκτικήν τοῦ κινήματος ἀνεξαρτήτως πάσης μετὰ τῶν Γάλλων συνεννοήσεως.

(3) 'Ο Μοσχόπουλος (Οἱ Φαναριῶται ἀπολογούμενοι ἐκ τοῦ τάφου—Βουκουρέστιον 1898, σ. 85) εἰς ἀπόδειξιν τὸ ἔξης δίστιχον τοῦ Θουρίου :

Murim mai bine in lupta cu gloria deplina
de căt să fin sclavî iarâ,
sî in vechiû-ne pâmint.

Συλλογέα νὰ περιλάβῃ ἐνταῦθα τὴν σάτυραν, καὶ ἀκριβῶς τὰ μέρη τὰ δίγοντα τὰς δύο ἀνωτέρας κοινωνικὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τάξεις, τὸ Ἱερατεῖον καὶ τοὺς ἄρχοντας. Καὶ ἐάν κατὰ τὴν περιόδον ἐκείνην εἴχουν δεῖξει αἱ τάξεις αὐταὶ ἐφεκτικότητα, ὥπερ καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτιν ἀπεδείχθησαν τὰ κατακτητικὰ σχέδια, ἀπερ ἔτρεφε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ, ἐδικαιολογοῦντο οὗτοι πληρέστατα¹. Καὶ ἔρχεται ὁ ποιητὴς ὑπὸ ἐθνικῆς φιλοτιμίας ἐμφορούμενος, ἵνα ποιήσῃ τῷ ὑπὲρ τῶν δύο ἀδικουμένων τάξεων τὴν ἀπολογίαν, καὶ αὕτη ἀποτελεῖ τὸ β' μέρος τοῦ Διαλόγου, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ὑπὸ τίνος οὗτωσι συνεπληρώθη· καὶ δὲν ἡροέσθη μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλ᾽ ἐπιτίθεται δριμέως κατὰ τῶν συκοφαντούντων τοὺς Ἑλληνας ἔνενταν, καὶ στιγματίζει τὴν ὑστεροβουλίαν αὐτῶν. Είναι δὲ τὸ μέρος τοῦτο σύμφωνον πρὸς τὰς δεδηλωμένας ἡδη ἀρχὰς τοῦ Ῥήγα, ὥπερ καθορίζει καὶ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως. Καὶ ὁ ποιήσας τὴν ὑπεράσπισιν βεβαίως εἶναι ἔτερος. Οὗτος εὐδέν ἄρα ἐν τῇ ὑπὸ ὅψει αὐτοῦ Συλλογῆ τῶν Ῥήγ. ποιημάτων τὸν Διάλογον, καὶ μὴ θέλων νὰ ἀπαλείψῃ, προσέθετο τὸ β'. μέρος. Τίς δι συνθέτης τοῦ εἰρημένου σατυρικοῦ, δὲν ἔχω τὰ μέσα ἐνταῦθα πρὸς ἔξακοίβωσιν. Κατ' ἀνάγκην ὅμως συνάγεται, ὅτι ἦν ἐκδεδομένον τὸ α'. μέρος ἐν τῇ Συλλογῇ, καὶ δὲν ἡθέλησεν ὁ διασκευαστὴς νὰ διαγράψῃ. Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἄρα γε εἰς τὴν γνωστὴν ἔχδοσιν τῶν τοῦ Ῥήγα ποιημάτων, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ ἡ προσθήκη αὐτῇ ἐκδεδομένη, καὶ τίς δι συντάκτης τοῦ β' μέρους; Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ Ῥήγας. Εὖν οὗτος ἡτο, διατί νὰ καταχωρίσῃ τὸν Διάλογον, ἀφοῦ ἐπρόκειτο νὰ ἀναιρέσῃ; Ἀλλως εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ τοσοῦτον διαπρέψας εἰς τὰ ἄλλα ἐθνικὰ κεφάλαια, δὲν εὑρίσκετο εἰς καλὰς σχέσεις οὔτε πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς² οὔτε πρὸς πολιτικοὺς ἢ κοινοτικοὺς ἄρχοντας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, «τὰ δύο ἐλαστικώτερα δργανα καὶ τὰ

(1) Ἀκριβῶς τὸ γεγονός ἐκεῖνο ἦνωσε τὰς τέως δύο διακεκριμένας τάξεις τοῦ ἔθνους, τὴν τε ἐνεργητικὴν καὶ παθητικὴν, τοὺς ἀρματωλοὺς μετὰ τοῦ λοιποῦ λαοῦ τρομάζοντος καὶ αὐτὴν τὴν θέαν τῶν Τούρκων. «Ἡ περίστασις τοῦ 1769, ἐπιφέρει ὁ Φιλήμων, ἦνωσε μὲ τοὺς πρώτους καὶ τὸ Ἱερατεῖον καὶ τοὺς πολιτικούς» (ἐνθ' ἀνωτ. 125). Βλ. καὶ τὴν κλεινὴν κληρικῶν καὶ προεστώτων φάλαγγα Πληνησίων μετασχόντων τοῦ κινήματος παρὰ Παπαρρηγ. τομ. Ε' II, σ. 191, καὶ ἄλλων ἐν σ. 195-196, οἵτινες πανταχοῦ καὶ πάντοτε κρατοῦντες τὸν σταυρὸν ἐπρωτότοτάτησαν.

(2) Κύριλλος δὲ Λαυριώτης γράφει: «ὅς ἐπὶ τοῦ παράφρονος Ῥήγα, ὃς ἐκδοὺς ἐγκύλια γράμματα διεγερτικὰ κατὰ τῶν νῦν τυράννων ἄνευ τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐδοκίας κακῶς ὡς κακὸς τὸ ξῆν ἀπεστέρηται, θοίνη προσητοῖς ἐν τῷ ποταμῷ Ἰστρῷ ἰγνύσι γενόμενος μετὰ τῶν αὐτοῦ συνομοτῶν καὶ ὑλη τῆς αἰώνιου κολάσεως κατὰ τοῦ Χριστοῦ λυττήσας (,), δος οὔτε χριστιανὸς οὔτε ἐβραϊος, ἀλλὰ διάβολος ἢν ἀνδρῶπου μορφὴν ἐνδεικνύμενος» (Ἐλληνικὰ τομ. Ε' σ. 54. Ο Κύριλλος ἦν ὁ ἐκ τῆς Λαύρας τῶν Πατρῶν καὶ οὐχὶ τοῦ Ἀθωνος).

σημαντικώτερα στοιχεῖα τοῦ "Εὐθνους" κατὰ τὸν **Φιλήμονα**¹. Ἡ δὲ Μεγ. Ἐκκλησία ἡναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἀφορισμὸν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν λιβελλογραφημάτων αὐτοῦ². Ἀπήχησιν τούτων βλέπομεν παρὸ τῷ θιασώτῃ τοῦ **Ρήγα Κωλέτη**: «Τότε ἐφάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τρεῖς κυριότητες, λέγει, ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὅποιαι διὰ ἔνδεκα αἰῶνας σχεδὸν κατέφθειραν τὴν Ἑλλάδα» καὶ πικρότατα ἐλέγχων τὸν κλῆρον διὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς ἄλλας κακίας ἐπάγεται: «Ποῖος δὲν βλέπει τὸν ἀφανισμὸν δποῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα προξενεῖ τὴν σήμερον τὸ ἱερατεῖον; ἐκατὸν χιλιάδες... μαυροφορεμένοι ζῶσιν ἀργοί, καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἴδρωτας τῶν ταλαιπώρων καὶ πιωχῶν Ἑλλήνων... ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστισις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία, ὅποῦ ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθερωσιν τῆς Ἑλλάδος»³. Τὰς τοιαύτας ὕβρεις διέδωκαν κατ' ἀρχὰς οἱ ἔνοι καὶ δὴ οἱ Καθολικοὶ ὡς ὁ φιβερὸς μισέλλην Bartholdy: «Τῶν μοναχῶν ἡ ἀμουσία καὶ ἀπειροκαλία εἶναι ἀπερίγραπτος. Οὐδεμία ἀπάτη, οὐδεὶς δόλος, οὐδεμία δυσειδαιμονία, οὐδεὶς ἐρεθισμὸς ὑπάρχει ἀγνωστος εἰς τοὺς καλογήρους, οἵτινες διὰ πάντων τούτων καταδιώκουσι τοὺς πεπαιδευμένους.... ὀλίγων δὲ ἔξαιρουμένων εὔρον αὐτούς... πραγματικὰς βδέλλας ἔκμυζώσας τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ»⁴. Πρὸ τοὺς τοιούτους συνηγόρους τῆς Παπικῆς αὐλῆς γράφει ὁ **Κοραῆς**: «Νὰ κατακρίνῃ τις ὄλους τοὺς ἱερωμένους ἀνατολικοὺς διὰ τὴν τρυφὴν ὀλίγων Σαρδαναπάλων ἀρχιερέων τρυφώντων εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ παραβάλλῃ ὄλους τοὺς κοσμικοὺς μὲ τοὺς Φαναριώτας τοῦ Βυζαντίου»⁵. Οὗτος εἶχεν ἔξεγείδει τὴν μῆνιν τοῦ εἰρημένου τερατολόγου

(1) Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 95-96 καὶ παρατηρεῖ: «καὶ τὰ δύο ταῦτα συστήματα είδεν ὁ Ρήγας, ὡς τὰ ὄργανα τῆς τουρκ. τυραννίας. Εἰς τὸ ούσιωδες τοῦτο μέρος δὲν ἐσκέφθη τόσον καλά, οὕτε ἡρεύνησε, φαίνεται, τὰς προηγηθείσας ἐποχάς, κατὰ τὰς ὅποιας ἔδειξαν καὶ τὸ ἱερατεῖον καὶ οἱ προεστῶτες διάφορον πολιτείαν. Όλιγαι ἔξαιρέσεις δὲν ἀποτελοῦν γενικὸν κανόνα. Ἡ... ίδεα δὲν διελύθη μετὰ τὸν θάνατον τεθύτου...».

(2) Αὐτ. 95 σημ. α'. Ἐντεῦθεν ἔξηγεῖται καὶ ἡ σιωπὴ αὐτοῦ ἐν τοῖς ποιήμασι περὶ κλήρου καὶ θρησκείας. Εἰς τὸ Πολίτευμα μάλιστα οὕτε μνείαν ποεῖται περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Τισως καὶ ἡ κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ στάσις τοῦ Πιστοιάρχου Γρηγορίου Ε' ὑπηγορεύθη ἐκ τοιούτων λόγων (βλ. ἀποκ. 90-91), ὡς ἀπίχησις τῶν κρατούντων περὶ τοῦ Ρήγα ἐν τῷ ἱερατείῳ ἵδεων οἱ λόγοι τοῦ **Κυρίλλοι Λαυριώτου**: «Οἱ διεφθαρμένοι τὴν φρένα Ρήγας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀκαίρως καὶ ἀφρόνως σπουδάσαντες καὶ πρό γε τούτων ἄλλοι συχνοὶ ἐπιχειρήσαντες μὲν μηδὲν μέγα ἡ μικρὸν κατορθώσαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακῶς δραμεῖν καὶ σφᾶς παρέδοσαν θανάτῳ ἀσχίμονι τοὺς ὄμογενεῖς πιστοὺς μεγάλοις πειρασμοῖς καὶ ζημίαις ἐμβαλόντες» (Ἐλληνικὰ Ε' σ. 54).

(3) Παρὸ **Σάθα Τουρκοκρ.** Ἐλλ. σ. 645. Εἶναι οἱ δορυφόροι τῶν Γαλλικῶν ἵδεων οἱ δεινάς κατηγορίας τότε κατὰ τοῦ κλήρου ἐκτοξεύοντες ὡς καὶ ὁ **Οὐγος Φόσκολος** ὁ τῷ 1816 ἐν Ζυρίχῃ τὴν πολιτικούμησκευτικὴν δημοσιεύσις σάτυραν: Didymi Clerici Hypercalypseos.

(4) **Θερειαν. Α'**, σ. 362..

(5) Αὐτ. Β', σ. 180· γνωστὸς δὲ ὁ **Κοραῆς** ὡς μισοφαναριώτης.

Γερμανοῦ γράψας εἰς τὸ **Υπόμνημα**: «Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὕφθησαν ἐν Παρισίοις Ἱερεῖς συνεχῶς ἐκ τῶν ἴδιων ἐστιῶν καταβαίνοντες, ὅπως ἐκπαιδευθῶσι πρῶτον, εἴτα δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν μέρει ἐκπαιδεύσωσι τοὺς πολίτας. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἡ Γερμανία ἔεινίζει μείζονα πληθὺν ἀσχολουμένων, ὅπως ἐργηνεύωσιν ἐλληνιστὶ πονήματα καλά. »Ἐν τινι πραγματείᾳ **τῶν κανικῶν τομῶν**, ἦν μετέφρασε κληρικὸς ἐκ τῶν φίλων μου, παρατηρεῖ ὅτι ἐξ 113 συνδρομητῶν οἱ ἑπτὰ καὶ τεσσαράκοντα ἥσαν κληρικοὺς καὶ ἐκ τούτων πάλιν οἱ ἐννέα ἐπίσκοποι. Οἱ χριστοὶ Λευῖται ἐνόησαν, ὅτι ὀληθῆς μὲν εἶναι ἡ εὑσέβεια ἡ πεφωτισμένη, ἡ δὲ μάθησις πόρρω τοῦ εἶναι πολεμία τῷ θρησκεύματι τῷ ἀληθινῷ κρατύνει καὶ καθίστησι τοῦτο ἐπαγγέτερον τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων... Περὶ πολλοῦ δὲ ποιοῦμαι νὺν ἀπονείμω δικαιοσύνην τῷ ἐλληνικῷ κλήρῳ, διότι πλέον ἡ ἀπαξ οὗτος ὡνειδίσθη, ὅτι μέγα συνεβάλετο εἰς τὴν κατάπτωσιν τῶν Ἐλλήνων...»¹. (Ο τρώσας καὶ ίάσεται, πᾶς λόγος περιττεύει). Τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα καὶ δὴ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, καὶ² ἦν ὁ πνευματικὸς ποιμὴν τοῦ λαοῦ γίνεται ἀπόστολος τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἐπεκύρωσαν τὰ εἰρημένα, ἡ δὲ Ἐπανάστασις ἀπεκάλιψε τὸ ἐμφαλεῦνον ὑπὸ τὸ ὁάσον πῦρ, ὅπερ ἀναδοθὲν εἰς τεραστίας φλόγας ἵεροῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸν λαόν, ἀπετέλεσε τὸν φωτοστέφανον τῆς ἀγήρωδοκτησίας εἰς τὰ καλλιεργήματα τῆς Ἐπικλησίας, τοὺς πρωτομάρτυρας ἰεράρχας. Ο ἰστορικὸς τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως **Σπυρ. Τρικούπης** ἀποκαλυπτόμενος πρὸ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἐλληνικοῦ κλήρου ἀναφωνεῖ: «Δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὸν μέγαν καρακτῆρα, δὸν δὲ κληρος, δὲν διεῖσται τῷ δοντι κληρος καὶ οἱ ἀρχοντες ἐπὶ τῆς καταδιώξεως ἔδειξαν. »Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεσμῶν καὶ τῶν βασάνων, κατέμπροσθεν τῆς ἐπονειδίστου ἀγχόνης καὶ ὑπὸ τὴν ἀνθρωποκτόνον ἀξίνην πολλοὶ ἐξ αὐτῶν παρορμῶντο ν' ἀρνηθῶσι τὸν Χριστὸν πρὸς δισφύλαξιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπόλαυσιν πολλῶν ἀγαθῶν ἐπιγείων, ἀλλ' δῆλοι μέχρις ἐνδεικτοί εἰσιν τὰς βασάνους καὶ τὸν θάνατον»³.

Ἄλλ' ἐπέπρωτο ἐκ Βλαχίας, ἦν ὁ ἐλληνικὸς κληρος ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν ὄνυχων τῶν Παπικῶν, ν' ἀκουσθῶσιν οἱ λῆροι οὗτοι τοῦ Διαλόγου, οἵς συνέχισαν εἴτα καὶ γηγενεῖς μετ' ἀνηκούστου πάθους⁴.

Μετὰ τὸν κληρον ἀπὸ τοῦ 61—118 στίχ. ὕσχεται δὲ κατὰ τῶν **Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας** Ἐξάψαλμος, οἵτινες

(1) Ὅπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἐλλάδι (μεταφρ. Θερειανοῦ ἐνθ' ἀνωτ. Παράρτ. Α' σ. ξη'. Πρβλ. καὶ ψλα').

(2) Βλ. 'Ἡ ἐκκλησία πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ Γένους, ὑπὸ Π. Καρολίδου ἐν Πανελλ. Λευκόματι Χατζηϊώαννου Τομ. σ' ('Αθῆναι 1922) σ. 68 ε'.

(3) Τούτων ἴταμότερος ἀνεδείχθη ὁ G. J. Jónescu ἐν τῇ συγγραφῇ, *Din Istoria Bucurescilor Patriarachi, Mitropoliti, Episcopii Greci la Bucurescî* 1897 βλ. ίδιως σ. 40έ. Εἰς τοὺς ὕθλους τοῦ ἀσεβοῦς σατυρικοῦ, ὁ συγχροτήσας τὴν ἡμετέρων Συλλογὴν "Ἐλλην πατριώτης ἀντετάξατο τὸ Ἀτέμην ἀσιράν, θέμενος τηλαυγὲς πρόσωπον τὸν ἐθνομάρτυρα πατριάρχην Κύριλλον.

διασατυρίζονται ώς οἱ ἀπαισιώτεροι Τουρκολάτραι καὶ ἐχθροὶ τῆς ἔλευθερίας. "Ο, τι ἐλέχυη περὶ τοῦ κατὰ τοῦ κλήρου πολέμου, τὸ αὐτὸν ὄφελος εἶ καὶ ἐνταῦθα. Δέον ν' ἀναζητήσωμεν τὸν ἔνον δάκτυλον, δοτις διαρκῶς ἀνεμόχλευε τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀπλοϊκῶν Ρουμάνων. 'Ο μισελληνισμὸς παρουσιάζεται ἀντιμέτωπος εἰς πᾶσαν εὐγενῆ τῶν Ἐλλήνων χειρονομίαν ἐν τῇ Ἐλλ. Χερσονήσῳ, καὶ ἐπειδὴ ἐν Βλαχίᾳ ἐνεφανίσθη μία παρόγορος ὅσις, ἔστρεψε τὰ ιοβόλα βέλη κατὰ τῶν φιλομούσων καὶ λαμπρῶν ἐκείνων ἡγεμόνων, πλήττων οὗτοσὶ τὴν κεφαλήν. 'Ο περίφημος Bartholdy δὲν ἐλησμόνησε καὶ τοὺς Φαναριώτας, καὶ ἐφιλοδώψισεν αὐτοῖς τὰ καλλίτερα ἐπίθετα καὶ τίτλους τιμητικούς¹. Καὶ διιως τῶν ἔνον αἱ ἐρεσχελίαι, ὅσας ἔξεστόμισαν κατὰ τῶν Ἐλλήνων, γίνονται ἀποδεκταὶ μετὰ θρησκευτικῆς παρὰ τῶν ἀδελφῶν Ρουμάνων εὐλαβείσις. Τὸ βιβλίον τοῦ Raicevich, ἀπειπολημένου τῆς Αὐστριακῆς πολιτικῆς πράκτορος², ἀντιτάσσεται ώς αὐθεντία καὶ ἴερὸν κείμενον, ἔνιντι φιλολογίας δλοκλίρου ὑπὲρ τῆς εὐεργετικῆς τῶν Ἐλλήνων δράσεως ἐκτεθείσης. Μονονούχη ἔξερδάγη βιοῦν, ἔτερος ἐπίσης πράκτωρ, δ 'Αγγλος Wilkinson, ὑπὲρ αὐτῶν καὶ συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ *Kωνσταντίνου Μαυροκορδάτου*, qui avait entrepris de remplacer dans les deux principautés la barbarie par la civilisation, fit pour le jargon qu'on parlait une grammaire en caractères tirés du grec et de l'esclavon... il encouragea les habitants à étudier leur langue suivant les règles de sa grammaire³. 'Η συναυλία τοῦ Ρουμάνου χρονογράφου Niculcea, τοῦ φραγκολεβαντίνου *Ζαλλώνη* κ.τ.λ. ἐξηκολούθησε τὸ ἀπαίσιον ἔργον, ὅπερ τοσοῦτον ἐπέδωκεν, ὥστε ἐν τοῖς Ρουμανικοῖς Λεξικοῖς τὸ ὄνομα Fanariot ἔχει χειρίστην σημαοίαν⁴. 'Αλλ' δ δίκαιος κριτής πρὸν ἡ ἔξενέγκη ψῆφον ἀκούσατω τὴν εὐγενῆ τριάδα τῶν Ρουμάνων συγγραφέων διακεχριμένων, τεῦ K. Erbiceanu⁵, τοῦ Θ. 'Αθανασίου⁶ καὶ δὴ τοῦ ὄνομαστοῦ Jorga⁷.

(1) Παρὰ Θερειανῷ ἐνθ' ἀνωτ. Α' 365.

(2) Osservazioni storico naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia, Napoja 1788.

(3) Tablleur historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie, Paris 1821.

(4) Περὶ πάντων τούτων ἐπιθι τὸ θυσμάσιον βιβλιάριον τοῦ Θ. Μοσχοπούλου, Οἱ Φαναριώται ἀπολογούμενοι ἐκ τοῦ τάφου, ἐκ όωμουνικῶν πηγῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. (Βουκουρέστιον 1898) 16ον, σ. 216.

(5) Discurs rostit in aula universitati de Jasî asupra Grece si Române 1885 καὶ Cronicarii greci in epoca Fanarita, (Ιδίως τὰ Ηρολεγ. σ. I-LXIII).

(6) Περὶ τῶν Ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ (1644-1821) καὶ περὶ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τε θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐδάφους ('Αθήνησιν 1898).

(7) Două conferințe. II Cultura Româna supt Fanarioti 1898 (τῆς δια λέξεως ταύτης σχεδὸν δλόκληρον μετάφρασιν παρὰ Μοσχοπούλφ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 139-193).

‘Ο Ρήγας δὲν φαίνεται εἰς λίαν καλὰς σχέσεις εύρισκόμενος πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τούτους, δῆθεν ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτοὺς γράφει :

‘Ως πότ’ ὀδφρικιάλλος σὲ ξένους βασιλεῖς ;
“Ἐλα νὰ γένης φίλος δικῆς σου τῆς φυλῆς.
Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα καρέρας νὰ χαθῇ,
ἢ νὰ κρεμάσῃ φούρταρ γιὰ ξέρον στὸ σπαθί’.

‘Ἄλλ’ ἐκτὸς τοῦ καταπεύστου παραδείγματος τοῦ **Σκαριάτον** **Καλλιμάχου**, οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες πάντες ὑπεστήριξαν τὸν ἀγῶνα. καὶ δὴ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαὴλ Σοῦτσος ἀπέπλυνε τὸ αἰσχος², ἥ δὲ τῶν ‘Ψυηλαντῶν φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις διαλαλεῖ ὅητόρων εὐγλωττότερον, ὅτι ἥ θεόθεν ἔκει ταχθεῖσα ἡγεμονία οὐδενὸς ὑστέρησεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑψηλῶν καὶ ἐπιβεβλημένων καθηκόντων. Ἡ Φιλικὴ ‘Εταιρεία ἐπέτυχε νὰ περιλάβῃ εἰς τὰ στελέχη αὐτῆς τοὺς ἀριστεῖς τῶν δύο τάξεων, ἀφ’ ἐνὸς τὸν **Αυθιμον Γαζῆν**, τὸν **Γρηγόριον Παπαφλέσαν**, αὐτὸν τὸν **Πατριάρχην Γρηγόριον**, καὶ ἀφ’ ἐτέρου τοὺς ‘Ψυηλάντας, τὸν **Άλεξ. Μουρούζην** καὶ **Μαυροκορδάτον**³, τὸν **Πετρόδημην Μαυρομιχάλην** κλπ. «‘Ἡνωμένη ἥ πολιτικὴ δύναμις τῶν Φαναριώτῶν μὲ ἔκείνην τοῦ Ιερατείου, γράφει ὁ **Φιλήμων**, χαίροντος... προνόμια σημαντικὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικῆς δικαιονομίας, ἀπετέλει τὴν ζηλότιπον θέσιν τοῦ ‘Ἐθνους μεταξὺ τῶν ἄλλων λαῶν, ὃσοι ἤσαν ὑποβεβλημένοι εἰς τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν»⁴. Δὲν ἐλησμόνησε τελευταῖον ὁ λιβελλογράφος καὶ τοὺς **κοτζαμπασίδες**. Περὶ τούτων χλευαστικώτατα ἐκφράζεται καὶ ὁ **Κοραῆς** ἐν τῇ **‘Αδελφικῇ ἀγάπῃ** καὶ παραβάλλει πρὸς «οὐτιδανὰ καὶ κτηνώδη ἀνδράποδο»⁵. Συνεχίζομεν τὴν ἀνάλυσιν τοῦ **Διαλόγου**. Εἴτα παρουσιαζομένης τῆς ‘Ελλάδος ἐν εἶδει γυναικὸς «δεδεμένης, καταξεσχισμένης καὶ πληγωμένης» εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν⁶, ἐνθυμοῦνται οἱ ἔνοι δλα τὰ δεινοπαθήματα αὐτῆς καὶ οἰκτίρουσιν αὐτὴν ἐπὶ τῇ δυσποτίᾳ. ‘Άλλ’ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου (στ. 158) ἥ συντετριμένη γυνὴ δυσανασχετήσασα ἐπὶ

(1) Θ’ 47έ. Οἱ παρὰ **Λαμπρό**. (Μικτ. σ. 643) στίχοι : ‘Ο Σοῦτζος καὶ δούλος κτλ. ἐλέγθη ἀνωτέρῳ ὅτι εἶναι παρεμβόλιμοι. ‘Ο Ιωάννης Μαυρογένης, ἀνεψιὸς ὡς νομίζω τοῦ καρατομηθέντος, εἶχε συμμορφωθῆ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ ‘Ρήγα καὶ «ένδιαφέρεται μεγάλως ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ‘Ελλάδος κτλ.» (Legr.-Λαμπ. 79 καὶ Αμάντ. 183) καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον περιφέρεται εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς (βλ. καὶ **Γούδαν** σ. 141).

(2) **Φιλ. Δοζ.** σ. 200· καὶ **Χέρτζεμπεργ.** ‘Ιστορία τῆς ‘Ελλ. ἐπαναστάσεως (μεταφρ. **Καρολίδου**) Τομ. Α’, ‘Αθῆναι 1917 σ. 18 ε’.

(3) Περὶ τούτου πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔπιθι ὅσα ἐν τῇ **‘Ιστορίᾳ πρὸς ἔπαινον αὐτοῦ** γράφει ὁ **Αμβρόσιος Φραντζῆς** (ἐνθ. ἀνωτ., σ. 70), ὅστις μάλιστα θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἴδρυτὴν τῆς πρώτης ‘Εταιρείας, τὸν δὲ ‘Ρήγαν δεύτερον συνεργόν.

(4) Δοζ. σ. 52.

(5) Παρὰ **Σάθ. Τουρκ.** ‘Ελλ. σ. 634 σημ.

(6) Σχεδὸν ὅπως ὁ **Κοραῆς** εἰκονίζει αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τῶν ἀνωτ., συγγραφῶν.

τῷ σχετλιασμῷ τῶν ἔένων καὶ τῇ καθ' δλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὕβρει, καὶ τῷ ἐξουδενισμῷ τοῦ κλήρου, περὶ οὗ φθέγγονται :

**Ω δυστυχία, τῶν Γραικῶν γένος πεπλαγμένον
πόσα κακὰ ὑποφέρετε ἐκ τῶν ιερωμένων ! **

καὶ ἀσχάλλουσα ἐπὶ τῇ ἀδιεξιτήρῳ ἀδολεσχίᾳ αὐτῶν, ἔξανίσταται καὶ² αὐτῶν ἀναλαμβάνουσα τὴν ὑπεράσπισιν : *'Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀρχεται τὸ β' μέρος ὡς ἀπάντησις κατὰ τῆς φρουαττούσης κακοηθείας τῶν καλοθελητῶν Εὔρωπατων.* Λίαν δὲ εὔστόχως τὸ σιuum cuique ἀποδίδοται. Δικαιολογοῦσα τὴν στάσιν ἡ *'Ἐλλὰς γυνὴ τῶν ὑπὸ κατηγορίαν κορυφαίων τοῦ ἔθνους ἐπιφέρει :*

*Tὰς πληγὰς καὶ τραύματά μου,
ποῦ μοῦ δίδουν τὰ παιδιά μου,
ἔχουν ἴσως καὶ αἰτίαν,
ὅτι γίνονται μὲ βίαι.
Πῶς δὲ νὰ ἀλησμονήσω
καὶ παντοῦ νὰ μὴ κηρύξω,
ὅτι σεῖς εἰσθε αἰτία,
ποῦ ὑποφέρω γὼ μυρία.*

*Τρεῖς μάχαις Ῥώσσος ἔδειξε ναυτίον τῆς Τουρκίας,
τὰ τέκνα μου ἐσύναξεν ἀπὸ πολλὰς αἰτίας.*

*'Εγγράφως τὸ ὑπόσχετο πῶς νὰ τὰ λευθερώσῃ,
μὰ ἐχθρικῶς ἀπόβλεπε σκληρὰ νὰ τὰ σκλαβώσῃ...²*

*'Η Δύναμις τοῦ Βορρᾶ, ἡ κραταιὰ καὶ δύνδοξος μεγάλη αὐτοκρατορίᾳ, ὅντως ἐπὶ μίαν σχεδὸν πεντηκονταετίαν—ἔω τὰ πρότερον—ἐπαιξε μὲ τὴν τύχην τῶν δυστυχῶν *'Ἐλλήνων.* Καὶ ὀφείλεται μὲν εἰς τοὺς καταστρεπτικοὺς διὰ τὴν *'Ἐλλάδα* ἀγῶνας τούτους ὁ δργα-*

(1) Στ. 53 λέγουσιν ἀναμεταξὺ Γάλλος, *"Αγγλος καὶ Ῥώσσος.* Καίτοι σκληρὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν *'Ἐλλήνων* ἐν γένει ἐν τῷ Διαλόγῳ, οὐχ ἡττον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων τινὲς ἀνομιογοῦσι τὰ ἀπότοκα τῆς δυσλείας ἐλπιττώματα. Γράφει ο *Μαυροκ.* ἐνθ. ἀνωτ. σ. 218.

*Tὸ αἴτιον τῆς καὶ αὐτῶν ὄργης ἡμῶν τῆς τόσης
'Ἐν πρώτοις τῶν ἡρωϊκῶν ἡθῶν ἔστιν ή πτῶσις
'Ανδρῶν μεγίστων ἔχγονοι, ἀπόγονοι ἡρώων
αἰῶνας νὰ διάγωσι ζωὴν δυσίαν ζώων !
Νὰ φέρωντ' ᾧς θηλυγενεῖς καὶ χαῖνοι κεχηναῖοι
χωρὶς γενναῖον φρόνημα καὶ γέροντες καὶ νέοι !
Τὸν ζῆλον τὸν χρεωστικὸν ή καὶ μικρὰν θυσίαν
ὑπὲρ πατρίδος πάποτε δὲν ἔδειξαν καμψίαν.
"Ωστε καὶ παίγνιον ἐθνῶν ν' ἀποκατασταθῶι
ἀεὶ καταφρονούμενοι χωρὶς νὰ ἐντραπῶσιν....
Βαρθάρους ἔκαπνητοσαν οἱ γείτονες μὲ λόγον
νὰ ὄνομάζωσιν αὐτοὺς μετὰ μυρίων φόγων.*

(2) Στίχ. 176€.

σμός, ὅστις ἀπέδωκε τοὺς καρποὺς κατὰ τὸ 1821, ἐν τούτοις ἐπληρώθη τὸ τοιοῦτον πολὺ ἀκριβά διὰ ποταμῶν αἵματων· παρέσχεν δομως ἔκτοτε εἰς τὴν Ῥωσίαν τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐπευμβάσεως, ἥτις οὐκ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὠφέλησε τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ἐν τῷ ποιήματι ἀναφερόμεναι «τρεῖς μάχαις» εἰσίν : 1) *Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὁρλώφ λεγομένη* 1770—1774, τὴν 10 Ἰουλίου διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ τερματισθεῖσα¹, 2) *Tὰ Κατσωνικά* 1788—1792, καθ' ἥν ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος ἥρως ὁ Δάμπρος Κατσώνης, καὶ ἥτις ἔληξε διὰ τῆς ἐν Ἱασίῳ εἰρήνης τῆς 9 Ἰανουαρίου², 3) ἡ τοῦ *Σινιάβιν*, ναυάρχου τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ὀρξαμένη ἀπὸ Ἰανουαρίου καὶ περατωθεῖσα τὴν 12 Αὐγούστου τοῦ 1807, ἓνα μῆνα μετὰ τὴν ἐν Τιλσίτ συνομολόγησιν εἰρήνης μετὰ τοῦ *Μεγ. Ναπολέοντος* καὶ *Ἀλεξάνδρου Α'* τῆς Ῥωσίας. «Οὕτω λοιπὸν καὶ πάλιν οἱ πολυτέλημονες Ἐλληνες, ἐπιλέγει ὁ ἀοιδιμος *Σάδας*, ὑπὸ τῆς δομοδόξου Ῥωσίας ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν ἀγρίαν τῶν Μουσουλμάνων ἐκδίκησιν»³. Κατὰ ταύτην διέπρεψεν ὁ *Τουρκοφάγος Νικοτσάρας*. Ἀλλὰ καὶ μετὸλίγον πάλιν μυστικοὶ τῆς Ῥωσίας ἀπεσταλμένοι καὶ συνιστάμενοι ὑπὸ τοῦ *Καραγεώργη* τῆς Σερβίας εἰς τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Ὄλύμπου προύτρεπον τοὺς Ἐλληνας ν' ἀναλάβωσιν κατὰ μίμησιν τούτου τὰ ὅπλα διὰ τελευταίαν φοράν πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Ὁ ἀκράτητος ἥρως *Παπᾶ Εὐθύμιος Βλαχάβας* ἔσπευσε νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν Θεσσαλίαν ἔξεγείρας καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ὑπῆρξεν λίαν τραγικὸν τὸ τέλος τοῦ ἐνθουσιώδους τούτου κληρικοῦ⁴. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Ῥωσία, ἐνῷ δὲ *Ναπολέων* προήλαυνεν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους αὐτῆς, οἱ δὲ Ἀγγλοι ὑπεστήριζον τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἥναγκάσιη νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ εἰρήνην (28 Μαΐου 1812), ἔξασφαλίσασα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν Βεσσαραβίαν, ἔγγυησεις δὲ ὑπὲρ τῆς Σερβίας, δοθείσας καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αίγαιου⁵. Ἐφεξῆς :

(1) Λαμπρὰ περὶ ταύτης μονογραφία, ὑπὸ Π. Κοντογιάννη, Οἱ Ἐλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον (1768-1774). Αθῆναι 1903 βι. 298.

(2) Βλ. Σάθ. Τουρκ. Ἐλλ. σ. 554 καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον τοῦ *Κατσώνη* διαμορφωρίαν πρὸς τὴν σκληρὰν *Αἰκατερίναν*. Ἡ ἐπανάστασις δικαίως δέον νὰ ἐπονομασθῇ τὰ *Κατσωνικά*, ὅπως ἡ προηγ. τὰ *Ορλωφικά*.

(3) Αὐτ. σ. 583.

(4) Αὐτ. σ. 588έ. Πλὴν τῆς κατακρεουργήσεως τοῦ *Βλαχάβα* ὁ αἵμοβέρος *Ἀλῆς* ὑπέβαλεν εἰς ἀνήκουστα μαρτύρια τὸν ἐκ Σαμαρίνας τοῦ Πίνδου μοναχὸν *Δημήτριον*, ὅστις πρέπει ν' ἀνακηρυχθῇ ὡς μάρτυς ἐφάμιλλος τῶν ὀρχαίων μεγαλομαρτύρων (βι. τὸν ὥραιον διάλογον περὶ πίστεως τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸν *Ἀλῆν*, σ. 592-593).

(5) *Παπαρρ.* Ε' II 222-223, ὅστις παρατηρεῖ ὅτι «πρώτην φοράν τὰ κοινωνικὰ προνόμια τῶν νήσων τοῦ Αίγαιου καὶ ίδιως τῆς *Υδρας*, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν περιελήφθησαν ἐν διεύνετι συμβάσει καὶ ἔξησφαλίσθησαν δι' αὐτῆς. «Οθεν ἔκτοτε ἡ Ῥωσία οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἡμῶν ἔδικαιοῦτο νὰ ψώνῃ φωνήν ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν προνομίων τῶν νήσων». Η δὲ μετὰ ταῦτα

"Αρχισε καὶ ἡ Γαλλία
νὰ κηρύττε ἐλευθερία.
Ἐφύπασε στὰ σύνορά μου,
καὶ ηὔξησε τὰ βάσαρά μου.
"Υβρίζε τὴν τυραννία,
μὰ διψοῦσε γιὰ σολδάτα".

Ο Ναπολέων, πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ὡς ἀρχιστράτηγος τῆς Δημοκρατίας ἐστραμμένος, ὅπως κορέσῃ τὴν φιλοδοξίαν, ὅπως προπαγανδίσῃ ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων Γαλλικῶν ἵδεων, ἃς κατὰ βάθος δὲν ἀπεδέχετο, μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος διῆλθε τὰς "Ἀλπεις τῷ 1796, καὶ ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηπτεν εἰς Λοιμβαρδίαν καὶ καταρροπώσας τριπλασίας ἔχθρικᾶς δυνάμεις ἴδρυεν ἐν Μεδιολάνοις τὸ στρατηγεῖον, καὶ ἀφοῦ διέλυσε τὸ Ἐνετικὸν κράτος, τὸ ἐπόμενον ἕτος κατελάμβανεν ἐν ὄνόματι τῆς Δημοκρατίας τὰς Ἰονίους νήσους, διαβουκολῶν τοὺς εὐγενεῖς Ἐπτανησίους διὰ κενῶν μεγαληγοριῶν καὶ ἀπραγματοποιήτων ὑποσχέσεων. Οὐδέποτε ὑπόδουλος λαδὸς ἐπεδείξατο τοσαύτην ἀνεπιφύλακτον χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῶν Γάλλων, καὶ οὐδέποτε τόσῳ ταχέως καὶ τόσῳ πανηγυρικῶς ἐψεύσθη τῶν ἐλπίδων. Ἐντὸς ἑκατὸν περίπου ἐτῶν δὶς ἥ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἔξι ἐπαγγέλματος πολιτικῶν προνοητικωτέρα καὶ ὀξυδερκεστέρα, ἀντετάχθη κατ' ἀκαίρων ἐνθουσιασμῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δι Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' πέμψας ἥδη κατὰ τῶν Γάλλων προτρεπτικὴν εἰς τοὺς Ἐπτανησίους ἐπιστολήν², καὶ Ἰωακεὶμ Γ' ἀντιταξάμενος κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν (1908) τοῦ Τουρκικοῦ συντάγματος εἰς τὰς ζωηρὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκδηλώσεις. Ἐκ τῆς τοῦ Ναπολέοντος δημοσιευθείσης ἀλληλογραφίας μανδάνομεν τοὺς κυρίους σκοποὺς τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Γάλλων εἰς τὰ τῆς Ἐλλάδος, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι δὲν εὐωδόθησαν, ταχέως ἀπεχώρησαν αὐτῆς, (καὶ μετὰ ταῦτα μάλιστα εἰργάζοντο εἰς βάρος αὐτῆς)³. «Ἡ Ἐλλάς, ἡ Πελοπόννησος τούλαχιστον, ἔγραψεν δι περιβόητος στρατάρχης, πρέπει νὰ ἥνε κλῆρος τῆς καταλαβούσης τὴν Αἴγυπτον Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως, ἥμετερος δ' ἐπρεπε νὰ ἥνε·

στάσις τῆς 'Ρωσίας πρὸς τοὺς ἀγνοιζομένους "Ἐλληνας, ἀποκηρυττούσης τοὺς συμμιετέχοντας αὐτοῖς ἀξιωματικούς, συλλαμβανούσης τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτῆς "Ἐλληνας, καὶ διὰ στόλου προσπαθούσης νὰ καταστείλῃ πᾶσαν κίνησιν, πρὸς δὲ καὶ μετὰ δύο ἀλλων δυνάμεων ἀποκηρυττούσης τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, εἶναι ὅντως ἀχαρακτήριστος.

(1) ΙΑ' στ. 194.

(2) 'Αγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον Ε' ('Αθῆναι 1865) Α' σ. 201.

(3) Βλ. Βλαντῆν ἔνθ. ἀνωτ... Ἐπιθι καὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως Stephanopoli Dino et Nicolo ἐν Voyage en Gréce (1797-1798), ἔνθα διαλευκάνεται τελείως τὸ μυστήριον· (τὸ σπουδαῖον τοῦτο βιβλίον ἔξεδόθη τῷ 1800 ἐν Παρισίοις καὶ Λονδίνῳ βλ. Εὐλογίου Κουρέλα Βιβλιογραφίας 'Ηπείρου καὶ 'Αλβανίας ἐν 'Ηπειρ. Χρον. ('Αθην. 1931) ἔτ. 5', σ.95

καὶ ἔπειτα πρὸς βορρᾶν ἐν ἀνεξάρτητον βασίλειον, ἢ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν της, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς εἰς τὴν Ῥωσσικὴν δύναμιν¹. Ἐντυχῶς τὸ ἀντίπαλον δέος ἔξήγειρεν ἀντιζήλους τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς τὴν Ῥωσσίαν καὶ Ἀγγλίαν, αἴτινες, ὡς ἔξακολουθεῖ γράφων δι ποιητής, κατώρθωσαν νὰ ἔξωσωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὴν Γαλλίαν· πλὴν ἐπιφέρει ὡς ἐκπροσώπου τῆς πατρίδος σκοπὸς αὐτῶν ἦν:

*Toὺς Ἀγαρηνοὺς νὰ σώσουν
καὶ ἐμὲ νὰ θανατώσουν!*²

Συνέβη δηλ. τὸ ἔξῆς παράδοξον φαινόμενον τῆς πολιτικῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἡ Ῥωσσία φοβηθεῖσα τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν διάδοσιν τῶν δημοκρατικῶν ἴδεων, αἴτινες ἥνουν ἥδη τοὺς Ἑλληνας πρὸς τοὺς Γάλλους, ἀντέδρασεν ἐπιφυλάσσουσα ἑαυτῇ ὡς τρόπαιον τὴν διάλυσιν τῆς Τουρκίας. Ἡ Ἀγγλία ἔξι ἄλλου ζηλοτυποῦσα πρὸς ἀμφοτέρας, συνεννοηθεῖσα μετὰ τῆς Ῥωσσίας στέλλει αἰφνιδίως πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἑαυτῆς στόλον πρὸς ἐκπληξίν τῶν Τούρκων, ὃν τὴν διπλωματίαν ἥδη διηύθυνεν δι πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Σεβαστιάνης³. Κατὰ ταῦτα τὸ ποίημα συνετάχθη μετὰ τὴν Ἰλαριοτραγωδίαν ταύτην, καθ' ὃν χρόνον, εἶχον διαλυθῆ ὡς πομφόλυγες αἱ ἐπὶ τοὺς ξένους ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀρχούντως διαπαιδαγωγηθέντες ἐκ τῶν τοῦ Ῥήγα κηρυγμάτων κατέστησαν ἥδη ἀνδροπρεπεῖς ἐπὶ τῶν ἰδίων στηριζόμενοι δυνάμεων καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πατέρων ἐλπίζοντες, καὶ οὕτω τοῦ ποθουμένου ἐπέτυχον.

(1) Oeuvres complètes de Napoleon, (Stuttgart 1822) τόμ. II σ. 8, 81, 355, 359, 360 (παρὰ Σαθ. Τουρκ. Ἑλλ. σ. 607).

(2) Στ. 206. Μετ' ὅλιγον δι πομφόλυγες αἱ ἐπὶ τοὺς ξένους ἐλπίδες τῶν τοῦ τοῦ Περιπλανωμένων, παραβάλλων τοῦτον πρὸς τὸν Μέγ. Ἀλέξανδρον, καὶ ἐπιφέρων :

Ἄλλ' ὁ δεύτερος γιοσῶν σε, καὶ τὸν ἄδοξον Σονλτᾶνον
ἐπιστήθιόν τον φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
δέομιος εἰς νῆσον ζέννην, δέομιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἐλέννην.

(3) Φιλ. Δοκ. 100, Σάθ. Τουρκ. 570.

II. ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΙΝΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Α'.

— 1 —

Λαμπρὸν Ἐλλάς,
πηγὴ τῶν φιλοσόφων,
μητέρα τῶν ἡρώων !
Ξύπνησον
ἐκ τοῦ ὕπνου βύθους¹,
σύντριψον τὰς ἀλύσσους
φωσφόρες τῶν βροτῶν.

2.

Ίδοὺ καιρὸς
τῆς δόξης σου ἐφάνη,
κρατῶν χρυποῦν στεφάνη,
μητέρα τῶν μουσῶν.
Ἐλλάς γεναιοτάτη,
τυχάννους καταπάτει,
καὶ κράζε ἵσχυρῶς.

3.

Μὴ δειλιᾶς,
ἔχεις ἡρώων στῆθος
καὶ φιλοσόφων πλῆθος
καὶ νίκα κραταιῶς.
Μητέρα σὲ γνωρίζουν,
ὅθεν καὶ ἄν γυρίζουν
νὰ σ' ὑπερασπισθοῦν
καὶ σὲ ἐπιποθοῦν.

4.

Τὸν Ἡρακλῆ
σὺ μόνη ἔδυνήθης
στὸν κόσμον νὰ γεννήσης
ὑδρας ἔωλοθρευτήν.
Αὗτὴ ποῦ τώρα πάλιν
μὲ χαύνωσιν μεγάλην
στὰ σπλάγχνα σου οἰκεῖ.

5.

὾ Αθηνᾶ,
σπεῦσον πρὸς τὴν πατρίδα
εἰς τὴν Ἐλληνίδα
καὶ πλάσον τοὺς ἔκει,
“Ἡρωας ὡς τὸ πρῶτον
κινοῦντας τῶν ἀνθρώπων
τὸν θαυμασμὸν ἐν γῇ.

6.

Μὴ δίσταζε,
αὐτοὶ ἐπιποθοῦσι,
ἔκει νὰ σὲ ἰδοῦσι
νὰ ὑπερτιμηθῆσι.
Προστάτις νὰ μετρῆσαι,
μητέρα νὰ καλῆσαι
καὶ σ' εἶναι εὐπειθεῖς².

(1) Κατά τὸ Νεοελληνικὸν τοῦ Σκαρλάτου Λεξικὸν τὸ βῦθος εἶναι σύμπτωμα θέρμης τῶν ἀφρώστων, λήθαργος. Ο Βαλαωρίτης : Σκῦψε νὰ ίδης τὴν ἁίζα σου στῆς θάλασσας τὰ βύθη, ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ βάθους.

(2) Κῶδ. εὐπειθεῖς.

7.

Μουσῶν χορός,
Ἐλλήνων θυγατέρες
χρόνου χρυσοῦ μητέρες
ὅ Ἐλικών¹ φωνεῖ.
Στρέψατε στὴν πατρίδα,
ἔξι ἦς τὴν πορφυρίδα
ἔλαβετε κοινήν.

8.

Αὐτὴν πολλοὺς
πέμπει νὰ ἀνιχνεύσουν
καὶ νὰ σᾶς προσκαλέσουν
πάλιν στὸν Παρνασσόν.
Μοῦσαι τότε θὲ νὰ εἰσθε,
καὶ θὲ νὰ μετρησθε
εἰς τὸν αὐτῆς λαόν.

B

Πελοπόννησος καὶ Σπάρτη Λεωνίδου ἥ πατρὶς
ἔως πότε νὰ κοιμᾶσθε, ἀγρυπνήσατε κ' ἐσεῖς;
Μέγαρα καὶ Σαλαμῖνα, κ' ὅλοι οἱ ὄμογενεῖς.
ἔως πότε στὴν σκλαβία βοηθήσετε καὶ σεῖς;
5 Τὴν Λαμπράν μας τὴν Ἐλλάδα ὅποῦ ἦτον ἥ στολή,
καύχημα τῆς οἰκουμένης καὶ ἡρώων ἥ σχολή.
Τί κακὰ ποῦ ὑποφέρεις, γένος μου περικλεές,
βάρυτα καὶ τυραγνίαις, καὶ σκλαβίαις αὐστηραῖς.
Ποῦ ἥ δόξα καὶ τὸ κράτος, πυῦ κινοῦσαν ὑὰν καιρόν;
10 φ. 41 β Ποῦ ἥ ἀγάπη τῆς πατρίδος, ὅποῦ σ' ἔκαμ' αὐστηρόν.
“Ἐλληνες δὲν ἔνθυμασθε τοὺς προγόνους σας αὐτούς;
Ποῦ ἥ φήμη δὲν ἔχαθη, οὕτ' εἰς τούτους τοὺς καιρούς.

C

1.
Φίλοι μου συμπατριῶται,
δοῦλοι νάμεθα ὡς πότε;
τῶν ἀχρείων² Μουσουλμάνων,
[τῆς Ἐλλάδος τῶν τυράννων];
“Εκδικήσεως ἥ ὥρα,
ἔφθασεν, ὡς φίλοι, τώρα,
μὲ τὰ δάκρυα σᾶς³ κράζει,
ἥ κοινὴ πατρὶς φωνάζει.

Τέκνα μοι, Γραικοὶ γενναῖοι,
δράμετε ἄνδρες καὶ νέοι.
Κ' εἴπατε μεγαλοφώνως
εἴπατέ τ' ὅλοι συμφώνως.
“Ασποζόμεν⁴ εἰς τὸν ἄλλον
μ' ἔνθουσιασμὸν μεγάλον.
“Εως πότε ἥ δουλεία;
Ζήτω ἥ ἐλευθερία.

(1) Κωδ. ὡς ἑλικών

(2) Κῶδ. ἀρχαίων. (3) Δραγάτσης: ἥ κοινὴ πατρὶς φωνάζει—μὲ τὰ δάκρυα μᾶς καάζει. (4) Δρ. τυραννία.

2.

Ποῦ νῦν τέχναι, ποῦ πιστῆμαις,¹
ποῦ Γραικῶν ἡ τόσες φήμαις;
Κατηργήθησαν, φεῦ! ὅλα·
ἐν τῷ αὐτῷ πάσχομεν² τώρα.

³Οὐθωμάνων³ τυραννίαν,
ἀμάθειαν καὶ δουλείαν.
Μόχθους, βάσανα καὶ πόνους
μάστιγας, σφαγὰς καὶ φόνους.

Καὶ ξενιτεμὸν⁴ πατρίδυς,
στέρησιν⁵ πάσης ἐλπίδος.
“Ολ” αὐτὰ συλλογισθῆτε
τοὺς προγόνους μιμηθῆτε.

⁶Ω Γραικοὶ ἀνδρειωμένοι
κι’ εἴπατ⁷ ὅλοι ἐνωμένοι
“Ἐως πότε ἡ δουλεία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.

3.

Τῶν Γραικῶν τὸ μέγα γένος,
τὸ ἔξακουσμένον ἔθνος,
εἰς ἀνατολὴν καὶ δύσιν,
ῶς νὰ μὴν εἶναι⁸ στὴν φύσιν.

Οὔτ⁹ ἀκούεται καθόλου,
ἔξ ἐνὸς εἰς ἄλλου πόλου.
Ταῦτα κάμν¹⁰ ἡ τυραννία.
¹¹Οὐθωμάνων³ ἡ ἀγρία.

¹²Αλλὰ ἥλθε τέλος πάντων,
μεταξὺ τόσων συμβάντων,
ἐκδικήσεως ἡ ὥρα,
κι’ οἱ Γραικοὶ φωνάζοιν τώρα.

¹³Αλ(λ)αλάζοντες μὲ κρότους.¹⁴
ἔλαμψε μετὰ τοῦ σκότους.
“Ἐλαμψεν ἡ σωτηρία.
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.

4.

Εἰς τυράννων τὴν θυσίαν
ἄπαντες μὲ προσθυμίαν
ἔρχοντ¹⁵ ὅλοι ἀλλαχόθεν
[τῆς Ἐλλάδος πανταχόθεν].¹⁶

φ 42 α¹⁷Ως εἰς ἕօρτὴν συντρέχουν.¹⁸
ῶς πανήγυριν τὴν ἔχουν·
οὕτε στέργεται¹⁹ κανένας
ἀπ’ αὐτοὺς μικρὸς ἢ μέγας.

²⁰Ἐξοπίσω νὰ πομείνη,
εἶναι, λέγει, καταισχύνη·
τοὺς ὑϊούς των οἵ πατέρες,
ἔγκαρδιώνουν καὶ μητέρες.

Εὗγε τέκνα μου τοὺς λέγουν
[κεῖτὸν πόλεμον τοὺς στέλλουν]²¹
“Ἐως πότε ἡ δουλεία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.

5.

Τὰ σπαθιά των²² γυμνωμένα
πρὸς τὸν οὐρανὸν στρε(μ)πένα.
Σταυρωμένα τὰ κλονοῦσι,
ῶς ποῦ νὰ²³ σπινθισθοῦσι.

Κι’ ἀσπαζόμεν’ εἰς τὸν ἄλλον,
ὅρκον κάμνουσι μεγάλον.
Τότε μόνον νὰ τῷ ἀφήσουν,
ἀφ’ οὗ²⁴ τοὺς ἔχθροὺς νικήσουν

Ναί, μὰ πίστιν, μὰ πατρίδα,
μὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἐλπίδα.²⁵
Τῆς Ἐλλάδος ἡ πρὸν δόξα,
μὲ τῶν τέκνων της τὰ τόξα.

Θέλει πάλιν ἐπιστρέψει
νέους ἥρωας νὰ στέψῃ.
“Ἐως πότε²⁶ τυραννία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.

(1) Δρ. Τέχνη — πιστήμη — φίλη. (2) Κῶδ. πάσχωμεν. (3) Δρ. Μουσουλμάνων. (4) Δρ. ξενιτεψιόν. (5) Δρ. στερευμόν. (6) Δρ. ἦν. 7) Δρ. μητ’ ἀκούεται. (8) Δρ. μὲ κρότον — μὲ σκότον. (9) λείπει εἰς στίχος. (10) Πρβλ. τὸ Σουλιώτικον : Σὰ νὰ πᾶν σὲ πανηγῦρι. (11) Κῶδ. στέργοντες. (12) Κῶδ. τὰ σπαθιά τὰ γ. (13) Δρ. ὅσον νά. (14) Δρ. ὅταν. (15) μὲ μίστιν, μὲ πατρίδα κτλ. Κῶδ. (16) Δρ. ἐως πότ’ ἥ.

6.

Τρόπαια τοῦ Μαραθῶνος,
δὲν ἀφάνισεν δὲ χρόνος.
Μήτε Σαλαμῖνος ἔργα,
τῶν Ἑλλήνων, θαῖμα μέγα !

Οἱ Γραικοὶ ἀνιστοροῦνται¹
καὶ καλὰ τὰ ἐνθυμοῦνται.
Πρόγονοί των εἰν' δὲ Μίνως
Λυκοῦργος, Σόλων ἐκεῖνος.

Μιλτιάδης, Λεωνίδης,
μετ' αὐτῶν καὶ Ἀριστείδης·
καὶ Θεμιστοκλῆς δὲ μέγας,
ώς αὐτοὺς ἄλλος κανένας.

Σιωπῶ τοσούτους ἄλλοις,
ἄνδρας θαυμαστοὺς μεγάλους.
“Εως πότε ἡ δουλεία;
Ζήτω ἡ ἐλευθερία.

7.

Τούτους οἱ Γραικοὶ μιμοῦνται
Τούρκους πλέον δὲν φοβοῦνται·
τὴν ζωὴν καταφρονοῦσι
[τοὺς τυράννους δὲν ψηφοῦσι].²

Εἰς Γραικοὺς κόποι καὶ πόνοι
εἶν' οὐδέν, μόνοι καὶ μόνοι
τοὺς ἐχθροὺς νὰ πολεμήσουν,
δύνανται νὰ τοὺς νικήσουν.

“Αλλὰ τί δὲν θέλουν πράξει.
ὅταν ἐγωθοῦν μὲ τάξι;
φ.42 β σχηματίζοντες ἐν σῶμα,
δὲν φοβοῦνται πλέον στόμα³

Κράζοντες ἀφανισθήτω,
καὶ ἐκ γῆς ἔξαλειφθήτω
ἡ κατάρατος δουλεία.
Ζήτω ἡ ἐλευθέρια.

Δ'.

1.

Πατρίδα μας ἐπαινετή,
στὸν κόσμον ὅλον ξακουστή.
ἔφθαστ' δὲ καιρὸς τῆς δόξης
τοὺς τυράννους νὰ τροπώσης.
Σκιοτῶμεν ἐλευθέρως.
Ζήτω, ζήτω ἡ Ἑλλὰς (πάλιν)

2.

Τώρα ποῦ ἔύπνηστ⁴ δὲ καθείς,
καὶ ἔγνωσε τοὺς ἄλλοεθνεῖς.
Ποῦ γιὰ φθόνον μᾶς μισοῦνε,
Σκλάβους πάντα μᾶς ποθοῦνε.
Πατρίς μας καὶ τὸ γένος.
Ζήτω, ζήτω, ἡ Ἑλλάς.

3.

”Ανδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά,
ὅλοι, θὰ πιάσουν τὰ σπάθια.
Τοὺς προγόνους των μιμοῦνται,
καὶ τυράννους δὲν φοβοῦνται
Δεβέντες ἀντρειωμένοι.
Ζήτω, ζήτω ἡ Πατρίς.

4

Πέραστ' ἐκεῖνος δὲ καιρός,
δόποι ἡτού δὲ καθεὶς δοῦλος.
“Ολοι τώρα θέλομεν,
τοὺς βιαρβάρους θέλομεν

(1) Κῦδος τὰ θερεοῦνται. (2) Ο στίχος λείπει. Ἐν τῇ ἐκδόσει ἀκολουθοῦσι καὶ οἱ στίχοι : παρὰ νὰ ὑποταχθῶσι προτιμοῦν νὰ φονευθῶσι, οἵτινες σόλοικοι καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς στροφῆς στίχων φαίνονται παρεμβόλιμοι. (3) Βλ. ἐν τῇ ἀναλύσει ἀνωτέρω, πῶς ὑπὲρ τῶν Γάλλων μετεμορφωθησαν οἱ στίχοι οὗτοι προστεθείσης ἐπὶ πλέον καὶ ἐτέρας στροφῆς. (4) Κῦδος ξυπνοῦσεν.

5.

Μὴν τὸν μετρᾶτε παντελῶς
τὸν τύραννον γιατ' εἶναι δοῦλος.
Κτυπάτε μὴν σᾶς μέλη,
μὲ τὰ τρομερά σας βέλη.

6.

Γραικοὶ ἀδέλφια χριστιανοὶ¹
ὅλοι ζωσθῆτε τὸ σπαθί
καὶ ἐλάτε ψυμωμένοι
καιρὸς δὲν σᾶς προσμένει.

7.

Γιατὶ χάνωμεν Γραικοὶ
πατρίδα μας καὶ τὴν ζωήν,
ἀπὸ δέκα Μουσλιμάνους
ψεύτας τοὺς Μωαμετάνους;

8.

Μὴν ὑποφέρετε ζυγὸν
βαρβάρων τῶν Ἀγαρηνῶν.
Πάρτε τὸ ὄρματα καὶ ἐλάτε,
τοὺς τυράννους σας νικᾶτε.

9.

Τῆς Ρούμελης καὶ Μωριά
ὅλοι ζωσθῆτε τὰ σπαθιά.
Νησιώτες ἀντρειωμένοι,
καιρὸς δὲν σᾶς προσμένει.

10.

Nὰ λευθερώσωμεν παιδιά
γῆν μας, 'Ελλάδα τὴν λαμπρὰ
φ.43α ὅτι πάντ' ἡμεῖς νικοῦμεν
καὶ τὸν Πέρσην νὰ δεχθοῦμεν;
Σκιρτῶμεν ἐλευθέρως
Ζήτω, ζήτω ἡ Ἐλλὰς (καὶ πάλιν)

E'.

1.

Τὰ δάκρυνά σου παῦσε,
Ἐλλάδα μὴν θρηνῆς.
Ἐχε χαρὰν μεγάλην,
καὶ θέλει ἀρχίσεις πάλιν
ἔνδοξος νὰ φανῆς.

2.

Διες μιὰ φορὰ τὰ νέα
τέκνα σου τὰ γενναῖα
Γραικοὺς ἀληθινούς
Πῶς ὅλοι μὲ καρδίαν
γενναίαν καὶ ἀνδρείαν
κτυποῦν Ὁθωμανούς.

3.

Γιὰ σὲ πόσον φροντίζουν,
καὶ πῶς ἀποφασίζουν
παντοῦ παντοτεινά,

4.

Αὗτοί, ὅπου καὶ δὲν τρέχουν,
τὴν προθυμίαν ἔχουν
εἰς τὴν ἐπιστροφήν.
Καὶ δὲν νομίζουν ἄλλο
ἔνδοξον καὶ μεγάλο
εἰς ταύτην τὴν ζωήν.

5.

Παρὰ πῶς νὰ κερδίσουν,
καὶ πίσω νὰ γυρίσουν,
εὐθὺς νὰ κινηθοῦν.
Εἰς ἄρμα νὰ δρμήσουν,
καὶ τοὺς ἔχοοὺς νὰ θύσουν
φθείροντες νοῦς ἀπωλοῦν.

(1) Κῶδ. μέλλη.

ΣΤ'.

Σπάρτα, Σπάρτα* τί κοιμᾶσαι ὑπὸ² λήθαργον βαθύν,

* Σπάρτη, Σπάρτη.

ξύπνα κράζε τὰς Ἀθήνας³, σύμμαχον παντοτεινήν.

Ἐνθυμήσου⁴ Λεωνίδου, ἥρωος τοῦ θαυμαστοῦ⁵.

τοῦ ἀνδρὸς τοῦ παινεμένου⁶, φοβεροῦ καὶ ξακοστοῦ!⁷

5 "Οπου εἰς τὸς Θερμοπύλας πόλεμον αὐτὸς κροτεῖ⁸,
καὶ τὸν Ξέρξην** ἀφανίζει, παντελῶς*** κατακρατεῖ.

** τοὺς Πέρσας

*** καὶ αὐτῶν.

μὲ τριακοσίους ἄνδρας, πίπτει πάνω του μῷ δόμῃ. ****

**** εἰς τὸ κέντρον προχωρεῖ.

φ. 43 β καὶ ως Λέων θυμωμένος, εἰς τὸ αἷμα τὸν**** βουτεῖ.

***** εἰς τὸ αἷμα των.

Τοῦτον ὅλοι μιμηθῆτε, ἀνδρες νέοι σωρηδόν,

10 Πάρτε τ' ἄρματα κι' ἔλατε νὰ συντρίψωμεν ζυγόν.*****

***** οἱ δύο οὗτοι στίχοι λείπουσι ἐν Πορθεν

Ζ'.

Όμογενεῖς καὶ φίλοι Ἑλλήνων γενεά,
νέοι ἀντρειωμένοι, Ἑλλάδος τὰ παιδιά.

γνωστὸν καλὰ σᾶς εἴναι ἀπὸ πολὺν καιρόν,
ὅπου τῆς τυραννίας πάσχομεν τὸν ζυγόν.*

(*) ΠΚ. λείπ. οἱ στ. 1-4.

5 Ως πότε παλληκάρια, νὰ ζῶμεν στὰ στενά
μονάχοι σὰν λιοντάρια στὴς⁹ δάχες στὰ βουνά ;
Σπηλιαῖς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
νὰ φεύγωμ¹⁰ ἀπὸ τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά.
Νὰ χάνωμεν ἀδέλφια, Πατρίδα καὶ γονεῖς

10 τοὺς φίλους, τὰ παιδιά μας κι' δλους τοὺς συγγενεῖς.
Κάλλιον εἰν¹¹ μιᾶς ὕρας¹⁰ ἐλεύθερη ζωή,
Παρὰ σαράντα χρόνους¹¹ σκλαβιὰ καὶ φυλακή.

(1) Οἱ στίχοι οὗτοι ἀποτελοῦσι τὰς δύο τελευταίας στροφὰς τοῦ "Υμινού": Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ώς ἐλέχθη, τοῦ δημοσιευθέντος ἐν τῷ Παρθενώνι (B' σ. 1090), ὅπου γίνονται καὶ αἱ παραπομπαί. (2) "Υπνον. (3) Ξύπνησον κράζε Ἀθήνας. (4) Ἐνθυμηθῆτε. (5) Ξακουστοῦ. (6) Τοῦ ἀνδρὸς ἐπαινούμενου. (7) Ξακουστοῦ. ἀκολουθεῖ, ὅπως καὶ ἐν τέλει: Τὰ ὅπλα ἃς λάβωμεν κτλ.. (8) Κροτεῖ.

(9) ΚΠ σταῖς. (10) Π. καλλίτερα μιᾶς ὕρας, Κ. καλλιῶναι μιᾶς ὕρας. (11) Κ. παρὰ σαράντα χρόνοι.

- τί σ' ὥφελεῖ¹ κι' ἀν ζήσῃς², καὶ εἰσαι στὴν σκλαβιά ;
στοχάσου πῶς σὲ ψήνουν³, καθ' ὥρα⁴ στὴν φωτιά.
- 15 Βεζύρης, δραγονμάνος, αὐθέντης⁵ κι' ἀν σταθῆς,
δ τύραννος ἀδίκως σὲ κάμει⁶ νὰ χαθῆς.
Δουλεύεις ὅλη μέρα, σὲ ὅ, τι κι' ἀν σὲ⁷ πῆ,
κι' αὐτὸς πασχίζει πάλιν, τὸ αἷμά σου νὰ πιῇ⁸.
20 Κι' ἀμέσως⁹ ἀλλοι τόσοι καὶ τοῦρκοι καὶ ὁμηροί¹⁰
ζωὴν καὶ πλοῦτον χάνουν, χωρὶς καμμιὰ φορμή¹¹.
Ἐλάτε μὲ ἔνα ζῆλον σὲ τοῦτον τὸν καιρόν
νὰ κάμωμεν τὸν ὄρκον, ἀπάνω¹² στὸν σταυρόν.
συμβούλους προκομιένους μὲ πατριωτισμὸν
νὰ βάλλωμεν εἰς ὅλα νὰ δίδουν ὁρισμόν.
- 25 Οἱ νόμοι νᾶν¹³ δ πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός,
καὶ τῆς πατρίδος ἔνας¹⁴ νὰ γένη ἀρχηγός.
γιατὶ ἡ ἀναρχία δμοιάζει τὴν σκλαβιά,
νὰ ζῶμεν σὰν θηρία εἰν¹⁵ πλ[ε]ιὸ σκληρὴ¹⁶ φωτιά.
Καὶ τότε μὲ τὰ χέρια ψηλὰ στὸν οὐρανόν,
30 ἂς κάμωμεν τὸν ὄρκον ἐτοῦτον στὸν Θεόν¹⁷.
(Οἱ πατριῶται δμνύουν κατὰ τῆς τυραννίας ;):
‘Ω βασιλεῦ τοῦ κόσμου, ὁρκίζομαι σὲ σὲ
στὴν γνώμην τῶν τυράννων νὰ μὴν ἔλιθω ποτέ¹⁸
μήτε νὰ τοὺς δουλεύσω, μήτε νὰ πλανηθῶ
35 εἰς τὰ ταξίματά τους, γιὰ νὰ παραδοθῶ¹⁹.
Ἐν ὅσῳ ζῶ στὸν κόσμον δ μόνος μου σκοπός
γιὰ νὰ τοὺς ἀφανίσω θὲ νᾶναι²⁰ σταθερῶς.
Πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα, οιντρίβω τὸν ζυγόν.
ἀχώριστος²¹ νὰ εἴμαι ἀπὸ τὸν στρατηγόν²².
- 40 Κι' ἀν παραβῶ τὸν ὄρκον νὰ στράψ²³ δ Οὐρανός,
καὶ νὰ μὲ κατακαύσῃ νὰ γένω σὰν καπνός.

H'.

- φ. 44α Κοιμᾶσθ¹ ἀκόμη "Ἐλληνες, κ' ὁ Τοῦρκος βασιλεύει,
κ' ἀνηλεῶς σᾶς τυραννεῖ καὶ σᾶς ἔξελοθρεύει.
Καὶ δὲν ξυπνᾶτε μιὰ φορά, ἀπὸ τὸν λήθαργόν σας,

(1) Κῶδ. ὥφελεῖ. (2) Κ. ἀν ζήσῃς. (3) Π. ψαίνουν, Κ. ψένουν. (4) ΠΚ. καθ' ὥραν. (5) Η Κ. ἀφέντης. (6) Π. κάμινει. (7) Π Κ. σοί. (8) Π Κ. ἀκολουθοῦσι στ. 4 τὰ ὀνόματα δ Σοῦτσος, δ Μουρούζης κτλ. (9) Π Κ. ἀμέτρητ'. (10) Κῶδ. καμμιάν ἀφορμήν. (11) ΠΚ. ἐπάνω. (12) Κῶδ. εἶναι. (13) Κῶδ. σκληρά. (14) ΠΚ. "Ἄς ποῦμ'² ἀπ' τὴν καρδιά μας ἐτοῦτα στὸν Θεόν, καὶ ἀντὶ τοῦ ἔπομ. στίχου δ Κ. ἔχει : 'Ἐδῶ συκώνονται οἱ πατριῶται ὁρθοί, καὶ ὑψώνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, κάνουν τὸν "Ὀρκον. Καὶ ΠΚ. "Ορκος κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ἀναρχίας. (15) Κῶδ. Ποιά. (16) Π. νὰ μὴ παραδοθῶ. (17) Π. θὰ νᾶναι. (18) Κῶδ. εὐχάριστος. (19) Κῶδ. Κ. ὑπὸ τὸν στρατηγόν.

- 4 καὶ πιᾶστε¹ ὅλοι τὸ ἄρματα γιὰ τὸν λειψερωμόν σας.
ώς πότε θά στενάζωμεν πικρῶς καὶ τεθλιμένοι;
Ἐχάθη τάχα ἡ ἐλ τίς, δὲν εἶναι σωτηρία;
καὶ ἔτι ἀποφασίσατε νὰ ξῆτε στὴν σκλαβία;
Ξυπνήσατε, τινάξατε ζυγὸν ποῦ σᾶς βαστάζει,
καὶ πιᾶστε ὅλοι τὸ ἄρματα καὶ ὁ κόσμος σᾶς τρομάζει,
- 10 Νὰ ἔλθῃ πάλι ὁ καιρός, ποῦ τόσον περὶ² ποθοῦμεν.
ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἔχθροῦ νὰ ἔλευθερωθοῦμεν.
Ἡλθε καιρὸς νὰ δείξωμεν Ἐλληνικὴν ἀνδρείαν,
πάλιν νὰ πολεμήσωμεν γιὰ τὴν ἔλευθερίαν.
Ἡ λευθερίᾳ ἀπὸ ἡμᾶς ἥτον μεμακρυσμένη,
- 15 καὶ εἰς τὰ νέφη τὸ οὐρανοῦ ἥταν ἀνεβασμένη.
Τώρα εἰς τὸν δοίζοντα τῆς ἐδικῆς μας σφαῖρας
ώς ὁ λαμπρὸς ἀνατολῆς φωστῆρας τῆς ἡμέρας,
ἥλθε καὶ κοράζει, Ἐλληνὲς ξυπνάτε, μὴν ἀργῆτε.
τώρα τελείωσ³ ὁ καιρὸς νὰ ἔλευθερωθῆτε.

Θ'.

- Σ⁴ Ἀνατολὴ καὶ Δύσι καὶ Νότον καὶ Βοριά,
γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι νάχωμεν μιὰ καρδιά.
Βούλγαροι κι⁵ Ἀρβανίτες, Ἀρμένιοι καὶ Ῥωμηοί,
Ἀράπιδες καὶ ἀσπροί, μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμή.
- 5 Τοῦ Σάββα καὶ Δουνάβου, ἀδέλφια Χριστιανοί,
μὲ τὸ ἄρματα στὰς χεῖρας² καθ' ἔνας ἀς φανῆ.
Μαυροβουνιῶν³ καπλάνια, Ὁλύμπου σταυραετοί,
καὶ Ἀγράφων τὰ ξεφτέρια, γενῆτ⁴ ἔνα κορμί.
- φ. 44β Σουλιῶτες καὶ Μανιῶτες⁴, λιοντάρια ξακουστά,
10 ώς πότε ταῖς σπηλιαῖς σας κοιμᾶσθε σφαλιστά!
Λεβέντες ἀντρειωμένοι⁵ Μαυροθαλασσινοί,
δ τύραννος ώς πότε θὲ σᾶς τυραννῆ.
Τοῦ Μισιριοῦ ἀσλάνια γιὰ πρώτη σας δουλιά,
δικόν σας ἔνα μπέη κάμετε βασιλῆ.
- 15 Χαράτζι τῆς Αἰγύπτου, στὴν Πόλ⁶ ἀς μὴ φανῆ,
γιὰ νὰ ψωφήσ⁷ ὁ λύκος, δποῦ σᾶς τυραννεῖ.
Καὶ σὺ ποῦ στὸ Χαλέπι ἔλευθερα φρονεῖς,
Πασιά, καιρὸν μὴ χάνης στὸν κάμπον νὰ φανῆς.
Μὲ τὰ στρατεύματά σου εὔθὺς νὰ σηκωθῆς,
20 στῆς Πόλις τὰ φερμάνια ποτὲ νὰ μὴ δοθῆς.

(1) Κῶδ. πιᾶσθε. (2) Κ. στὸ χέρι: (3) Κ. Π. Μαυροβουνιοῦ. (4) Π. Κ. Μανιῶτες, Π. Μανιῶτες Κῶδ. (5) Κῶδ. ἀντρειωμένοι.

- Τί στέκεις Πασβαντζόγλου¹ τόσον ἐκστατικός ;
τινάξου στὸ Μπαλκάνι, φώλιασε σὰν ἀητός.
Τοὺς μπούφους καὶ κοράκους καθόλου μὴ ψηφᾶς,
μὲ τὸν ὁραῖα ἐνώσου, ἀν θέλης νὰ νικᾶς.
- 25 Τριακόσιοι Κριαζαλῆδες² τὸν ἔκαμαν νὰ ἴδῃ
πῶς δὲν μπορεῖ μὲ τόπια, μπροστά τους νὰ εὐγῇ.
Σιλίστρα, καὶ Μπραΐλα, Σμαΐλα καὶ (Τσο)Κυλή³,
Βενδέρη καὶ Χοτύλη⁴ ἐσένα προσκαλεῖ.
Στρατεύματά σου στεῖλε καὶ ἔκεινα προσκυνοῦν,
- 30 γιατὶ στὴν τυραννίαν νὰ ζήσουν δὲν μποροῦν.
Μὴ τὸν ἐστοχαστῆτε⁵, πῶς εἶνε δυνατός,
καρδιοκτυπᾶ⁶, καὶ τρέμει σὰν τὸ λαγὼ κι⁷ αὐτός..
Τί στέκεσθε, ὡς πότε ἀκίνητοι, Λαζοί ;
χωθῆτε στὸ Μπογάζι μὲ ἐμᾶς καὶ ἐσεῖς μαζί.
- 35 Τῆς Κορήτης καὶ τῆς "Υδρας⁸ θαλασσινὰ πουλιά,
φ. 45 α καιρὸς εἰν' τῆς πατρίδος ν' ἀκοῦστε τὴν λαλιά.
Κι⁹ ὅσ¹⁰ είστε στὴν ἀρμάδα σὰν ἄξια παιδιά,
οἵ νόμοι σᾶς προστάζουν νὰ βάλλετε φωτιά.
Μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς Μαλτέζοι, γενῆτε¹¹ ἔνα κορμί,
- 40 κατὰ τῆς τυραννίας ὁριζῆτε μὲ ὁρμή.
Σᾶς κράζει ή 'Ελλάδα, σᾶς θέλει σᾶς πονεῖ.
Ζητᾶ τὴν συνδρομήν σας μὲ ὁρμητική¹² φωνή.
Στὴν πίστιν του καθένας ἐλεύθερος νὰ ζῆ,
στὴν δόξαν τοῦ πολέμου νὰ τρέξωμεν μαζί.
- 45 "Οσ¹³ ἀπ¹⁴ τὴν τυραννίαν πῆγαν στὴν ξενητιά,
στὸν τόπον του καθένας, ἀς ἔλθῃ τώρα πλιά,
"Ως πότε ἀφφικιάλος σὲ ξένους βασιλεῖς ;
ἔλα νὰ γένης φίλος¹⁵ δικῆς σου τῆς φυλῆς.
Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανένας νὰ χαθῇ,
- 50 ή νὰ κρεμάσῃ φοῦντα γιὰ ξένον στὸ σπαθί.
Καὶ ὅσοι τοῦ πολέμου τὴν τέχνην ἀγροικοῦν,
ἔδω νὰ ἔλθουν¹⁶ δλοι τυράννους νὰ νικοῦν.
"Ετές¹⁷ οἵ προπάτορές μας ὠρμοῦσαν σὰν θηριά,
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν πηδοῦσαν στὴν φωτιά,
55 Ψηλὰ εἰς τὰ μπαϊράκια συκῶστε τὸν σταυρόν,
καὶ σὰν ἀστροπελέκια κτυπάτε τὸν ἐχθρόν.
Τῆς 'Ρούμελης λεβέντες, ἀτίρια τῶν νησῶν,¹⁸

(1) ΚΠ. Πεσβετζόγλου Κῶδ. (2) Γκιρτζολίδες ΠΚ. (3) Κ. Κυλί, Π. Κυλή.
(4) Χοτήνι Π. Χωτήνι Κ. Ταῦτα ησαν φρούρια Τουρκικά. (5) Κ. Ποτέ μὴ στο-
χασθῆτε. (6) ὁ Κῶδ. καρδία κτυπάει. (7) Κ. τῆς Νίδρας. (8) Ο Π. ἔχει ἄλλα καὶ
ἐπιπρόσθετα ἐνταῦθα (βλ. Προλεγ.). (9) Κ. μὲ μητρική, δπερ ἀπάδει, διότι οἱ
Μαλτέζοι δὲν ησαν Ἐλλήνες. (10) ΚΠ. στύλδος. (11) ΚΠ. ἀς τρέξουν. (12) Πῶς
ΚΠ. (13) Ο Κ. ἔχει : Δελφίνια τῆς θαλάσσης ἀξέρεια (sic) τῶν νησιῶν.

σὰν ἀστραπὴ χυθῆτε κτυπᾶτε τὸν ἔχθρον.

βλ. 645, 65 Κτυπᾶτε τοῦ τυράννου τὴν δίζαν νὰ χαθῇ,

60 ἐλεύθεροι νὰ ζῶμεν ὥδελφια εἰς τὴν γῆ.

Καὶ ὅστις θὰ τολμήσῃ ἀντίκρυς νὰ σταθῇ,²

ἐκεῖνος, καὶ ἐδικό μας ἀν εἶναι, ἀς χαθῇ.

Τὸ αἷμά σας ἀς βράσῃ μὲ δίκαιον θυμόν.

φ. 45 β μιχροὶ μεγάλ’ ὅμωστε τυράννου τὸν χαιπόν.

65 Νὰ σφάξωμεν τοὺς λύκους ποῦ τὸν ζυγὸν κρατοῦν,³

καὶ χριστιανοὺς καὶ Τούρκους σκληρὰ τοὺς τυραννοῦν.

Στεριᾶς καὶ τοῦ πελάγου νὰ λάμψῃ ὁ σταυρός,

καὶ στὴν δικαιοσύνην νὰ σκύψῃ ὁ ἔχθρός.

I'.

1 Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων τῶν προγόνων μας ἐκείνων, μιμηθῆτε τὰς λαμπρὰς προκοπὰς καὶ ἐπιστήμας, καὶ μεγάλας ἀρετάς.	6 οἵτι σώζεται εὐκόσμως μὲ μεγάλον θαυμασμόν.
2 Ἡ σοφία ἀς ἀστράψῃ καὶ τὸ γένος μας ἀς λάμψῃ πάλιν τὸ Ἑλληνικόν.	7 Μοῦσαι ἐλάτε, καὶ πάλιν σεργιανᾶτε εἰς τὸν Παρνασσόν. ἐκ. β'.
3 Καὶ αἱ Μοῦσαι ἀς ἀρχίσουν καὶ γλυκὰ νὰ κελαδήσουν ἡχον τὸν μελῳδικόν.	8 Μοῦσαι ἐλάτε, γυρίστε καὶ ἐμβᾶτε εἰς τὸν Ἑλικών.
4 Ἄς ἀναστηθοῦν Σωκράται, Πλάτωνες καὶ Ἰσοκράται, Ομηρος καὶ Ὀδυσσεῖς, Ξενοφῶντες Περικλεῖς	9 Ἀρκεταὶ πᾶσαι, ἀνέλθετε καὶ αὔδις εἰς τὸν Κολοφόν. ἐκ β'.
5 Διὰ νὰ ἴδῃ ὁ κόσμος,	10 Ἡ Ἀθηνᾶ μας πάλιν ἀς γυρίσῃ. εἰς τὴν πατρίδα της. ἐκ γ'.

IA'.

φ. 46α Ὁ Γάλλος ἀπεκρίθη. «

·1δοὺ ἀς ἐρωτήσωμεν τοῦτον τὸν πολυγένην,
Μητροπολίτης φαίνεται, κάμνει τὸν Δημοσθένην.

(1) ΚΠ. ἀντὶ τούτου ἔχουσιν: 'Ο κόσμος νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν πληγήν.

(2) ΚΠ. Μὰ ὅσοι θὰ τολμήσουν κτλ. ἐκεῖνοι καὶ δικοὶ μας... (3) Κ. βαστοῦν.

(4) Ἰσως ἐντάθα ὑπῆρχε ἄλλο ὅπερ ἔξεπεσεν.

Σ^ο αὐτὸν θέλει γνωρίσωμεν; τὸν ζῆλον τῆς Γραικίας¹
ἄν εἴνε φιλελεύθερος ἢ φίλος τυραννίας.
5 χαῖρε Πανιερώτατε καὶ γένος τῆς Γραικίας;
πῶς ὑποφέρῃς τὸν ζυγὸν τῆς Τούρκου τυραννίας;
γιατὶ ἐκατήνσατε τὴν φωτεινὴν Ἑλλάδα.
ἀθλίαν κακορρίζικην² καὶ ὡς σιβύστην τὴν λαμπάδα;

‘Ο Μητροπολίτης.

10 Νὰ ἔχετε τέκνα τὴν εὐχήν μου,
κι’ ἀκούσατε τὴν ἀπόκρισίν μου.
Ἐγὼ τὸν ζυγὸν δὲν τὸν γνωρίζω,
οὔτε ξεύρω νὰ τὸν νομίζω.
Τρώγω, πίνω, ψάλλω μὲ εὐθυμίαν,
δὲν ὑποφέρω ποτὲ τυρρανίαν.

15 Τότε ὑποφέρω ἀδημονίαν,
ὅστις μὲ βλάψει στὴν ἐπαρχίαν.
Αὐτὴ τοῦ Τούρκου ἡ τυραννία,
σ’ ἐμὲ εἴναι ζωὴ μακαρία.
‘Αφ’ οὐ τὸ ὄάσ[σ]ον τοῦτο φόρεσα,
20 πλέον τινὰ ζυγὸν δὲν γνώρισα.
Δύο ποθῶ, καὶ μὰ τὰς εἰκόνας,
ἀσπρα πολλὰ καὶ καλὰς κοκκώνας.³
Περὶ τῆς Ἑλλάδος ποῦ λέτε,
δὲν μὲ μέλλει καὶ ἀς τυραννιέται.

25 Μ^η ἀν βαστάζῃ χωρὶς νὰ στενάζῃ,
ὅλας τὰς ἀμαρτίας εὐγάζει.
‘Ημεῖς πάντα τοὺς ξομολογοῦμεν,
καὶ ψυχικὰ τοὺς νουθετοῦμεν.
Πίστιν νὰ ἔχουν στὸν βασιλέα,

30 καὶ σέβας εἰς τὸν Ἀρχιερέα.
Στὸν Τούρκον τ’ ἀσπρα νὰ μὴ λυποῦνται,
τότε γὰρ τὴν ψυχὴν ὥφελοῦνται.
Καὶ ἀρχιερέων παρόρησίας
καὶ παπάδων πιολλὰς λειτουργίας.

35 Ο πνευματικὸς τοὺς διορίζει,
πῶς πρέπει καθεὶς νὰ δευτερίζῃ.
Αὐτοὶ ἀρχισαν νὰ παρακοῦσι.
καὶ δῆλοι ἐλευθερίαν φρονοῦσι.
Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν

40 ἁδιοῦ μὲ Τούρκους τοὺς βαρβαροῦμεν.
‘Επειδὴ δῆλοι μας τὸ θωροῦμεν,

(1) Κῶδ. κακορρίζικην. (2) Κῶδ. κοκόνας. (3) Χρηματικὴ καταβολὴ, ίνα
παρρησίᾳ, ἵτοι ἐκφώνως ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ μνημονεύηται τις.

πυῦ θέλει λείψει, ὅ, τι βαστοῦμεν.

Χριστός, μᾶς λέγουν, θέλει ἐλευθερίαν,
ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν..

45 Μὲ θλίβει ἡ μικρὴ ἐπαρχία,
ἔλπιζω δ' ἄλλην πλουσά.

φ. 46 β "Ἐχω πασιάδες καὶ τοὺς ἐλτζίδες,
καὶ εἰναι σίγουραις αἱ ἐλπίδες.

50 Κ' ἡ κοκκῶνες¹, εἶναι μέγα θαῦμα,
εὔκολύνουν γὰρ τὸ κάθε πρᾶγμα
Φθάνει γοῦν ἡ τόση ἀπολογία,
ἴδοὺ γυνὴ φέρει πάθησία..

'Αναμεταξύ τους.

"Ω δυστυχία, τῶν Γραικῶν γένος πεπλανημένον
πόσα κακὰ ὑποφέρετε ἐκ τῶν ιερωμένων!

'Ο 'Ρωσσος.

55 Καὶ τί καλὰ ἐκάναμεν ἡμεῖς εἰς τὴν Ρωσσίαν;
ὅλους τοὺς ἐπροστάξαμεν νὺν ζοῦν στὴν μοναξίαν.

"Αγγλος

"Ημεῖς ἀποφασίσαμεν τὸν Πάπα κάθε χρόνον,
τὸ εἴδωλον νὺν καίωμεν χωρὶς κανένα πόνον.

Γάλλος

60 Μὰ ἡμεῖς τὸν ἔγκρεμνίσαμεν καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὸν θρόνον,
καὶ παίγνιον τὸν δείξαμεν στὸν κόσμον καὶ ὅχι Κρόνον.

'Ρωσσος

"Ίδοὺ ἔνας² πῶς ἔρχεται, μὰ ποιὸς τὸν ἐγγνωθῆσει;
φορεῖ σαμουροκάλπακον καὶ ἀγάλια³ βηματίζει.
Μὲ δόξαν φέρεται πολλὴν καὶ τὸ φοντὲ μεγάλο,
Πρίγκηψ Βλαχίας φαίνεται, βέβαια καὶ δὲν σφάλλω.
65 Νέος αὐθέντης ἔγινε καὶ πάει στὴ Βλαχία,
γιὰ νὺν γυμνώσῃ τὸν λαὸν χωρὶς φιλανθρωπία.

"Αγγλος

"Ἄς πᾶμεν, ἂς τὸν ξετάξωμεν νὰ δοῦμεν τὶ φωνάζει.
ἄν τυράννια χαίρεται ἡ πατρί[δα]ν ἀγαπάει.
Σὲ χάιρετοῦμεν, ἡγεμών, μὲ τὸ προσῆκον σέβασ,

(1) Κῶδ. κοκκῶνες. (2) Κῶδ. ἐμᾶς. (3) Κῶδ. ἀγάλια.

- 70 Ἐλλάδος γόνε ἄριστε, κοινὸν δὲ καὶ τῆς Εὔας.
Σοὶ συγχαιρόμεθα πολλὰ τὴν νέαν αὐθεντίαν,
μαχόβιον καὶ ἐλεύθερον εἰς ὅλην τὴν Γραικίαν.
“Ἡτις στενάζει, κόπτεται, ἔχασε τὴν πνοήν της,
καὶ τὰ πολλὰ τὰ βάσανα ἔπαυσαν τὴν ζωήν της.
- 75 Τὰς χεῖρας της ἔξαπλωσε σὲ σᾶς τοὺς ἀπογόνους;
ώς δυνάμενοι πάντοτε νὰ σιβύσετε τοὺς πόνους.
Ποτὲ δὲν τὸ ἐλπίζαμεν πῶς θέλει ἀμεληθῆτε.
ἄλλα μὲ τόλμην τοὺς ἔχθροὺς θέλει ἐκδικηθῆτε.

‘Ο Πρίγκηψ.

- 80 Ἀντιχαίρετε, ὡς ἔνοι, πλὴν ἥ δόξαι ἥ δική μου
ἄλλ’ ἥ εὐχὴ κάτω μένει. 100 τέρπει μόνον τὴν ψυχήν μου.
Ταῦτα γάρ ποῦ σεῖς μοῦ λέτε ἔχοντάς την ὑπὸ χεῖρα,
φλόγα στὴν καρδιὰ μοῦ φέρτε. μὲ τρομάσσει κάθε χεῖρα.
Τῆς Ἐλλάδος ἥ λευθερία, Κι’ ἀν ὁ Τοῦρκος μᾶς δικάζει,
εἰς ἐμὲ εἶναι πτωχεία. κι’ ὡς ἀρνιὰ ὄλους μας σφάζει.
- 85 Τότε ἥ παροῦσα δόξα 105 Πάλ’ ἐμεῖς τὸν ἐντρυφοῦμεν,
σιβύει, φέρει τόσα τόξα. πάλ’ ἐμεῖς τὸν ἀγαποῦμεν
Πρέπει ἐγὼ ἔξ ἐναντίας, εῦρομεν τὸ γιατρικόν μας,
ώς πιστὸς πάσης Τουρκίας. νὰ βγοῦμ’ ἀπ’ τὸν θάνατόν μας.
Τὴν Ἐλλάδα ν’ ἀφανίζω, “Οταν τοὺς Γραικοὺς γυμνοῦμεν,
- 90 καὶ τοὺς Τούρκους νὰ ἔσται. 110 καὶ τὰ ἀσπρὰ τους μαδοῦμεν.
“Ἐτζὶ ἥμπορῶ νὰ ζήσω, Ποτίζομεν καὶ τὴν αὐλήν,
ὅταν τοὺς Γραικούς ἔκδύσω. φυλάττομεν καὶ τὴν ζωήν.
Φίλοι, ἥ ἐλευθερία, Αὐτοὺς οἱ Τούρκοι συνηθοῦν,
εἴν’ κοινὴ συγκοινωνία. κοτζαμπασίδες νὰ καλοῦν. ³
- 95 Πλούσιος, πτωχὸς καὶ πένης, 115 Γιά σου, χροά σου, προεστέ,
φαίνετ’ ἄλλος Δημοσθένης. γιατ’ είσαι συγχυσμένος:
Εἰς αὐτὴν ὅλοι προστάζονται, Καὶ τίς σε κακοποίησε,
σοφοί, δίκαιοι ἔταζονται. καὶ στέκεις λιτημένος.:

Γάλλος.

- 120 Οὐαί σοι τάλαινα Ἐλλάς τὶ σ’ ἔμελλε νὰ πάθῃ,
ἀπὸ τυράννους καὶ ἔχθρούς, ὡς πῶς ἔκατεστάθης!
Ξένοι σ’ ἀκοῦν στενάζουσι καὶ συνθρηνοῦν μαζί σου,
καὶ τὰ δικά σου τὰ παιδιά αὐξάνουν τὴν πληγήν σου!

φ. 47 β'.

“Ἄγγλος.”³

“Οστις τὰ πάντα θαυμαστὰ ἔργα της ἐρευνήσει,
καὶ τώρα δὲ νὰ τὴν ἴδῃ, καὶ πῶς νὰ μὴ γαυγίσῃ;

(1) Κῶδ. κοινῶν. τῆς Εὔας ἥτοι τῆς συζύγου (2) Κῶδ. νὰ λέν κοτζαμπασίδες..
(3) Κῶδ. Γάλλος.

125 Λύτη δλους μᾶς φώτισε μὲ τὰ συγγράμματά της,
κ' ἡμεῖς πάντα μιμούμεθα τέκνα τὰ παλαιά της

Ρῶσσος.

Πολλὰ θαυμάζω κ' ἀπορῶ τοὺς Ἐλληνας τοὺς πρότους,
εἰς τὴν σοφίαν... καὶ εἰς δλους των τοὺς τρόπους.

130 Ἐὰν ἡμεῖς δὲν βρίσκαμεν π' ἐκείνων ἔρμηνείας,
ἄλλοι μονον! δὲν φθάναμεν εἰς τόσας εὐτυχίας,
(φεύγοντας καὶ εἰς τὴν στράταν συναπαντοῦν τὴν Ἐλλάδα).

Ἄγγλος.

Ῥῶσσε καὶ Γάλλε, βλέπετε ἐκείνην τὴν γυναικα,
ἀρά γε τὶ νὰ ἔπαθεν ἢ δυστυχής ἢ Γραῖκα.

Ἐνπόλυτη κ' ἀκτένιστη καὶ ὅλη πληγωμένη,
καὶ μέσα εἰς τὰ δάκρυα εἶναι βεβυθισμένη.

135 Ἀς πλησιάσωμεν κοντὰ νὰ ἴδωμεν τὶ ἔχει,
καὶ κάθη ἔνας ἀπὸ μᾶς τὴν βοηθεῖ ὡς θέλει.

ὁ Γάλλος.

Βαβαί, τὶ λύπη, τὶ φθορὰ εἰν' εἰς τοῦτο τὸ σῶμα!
τέτοιαις πληγαῖς, τέτοιαις σπαθιαῖς ἐγὼ δὲν εἰδ' ἀκόμα.

140 Τὰ αἷματά της ἔγιναν μιὰ φοβερὰ πλημμύρα,
ῷ δυστυχής Ἐλλήνισσα, πῶς σ' εῦρε τέτοια μοῖρα!
Καὶ ποιὰ ἄλλη ὡς ἐσὲ βαστοῦσ' αὐτοὺς τοὺς πόνους,
νὰ μὴ πεθάνη παρευθύνεις, μὰ νάχη ἀκόμη τόνους!

ὁ Ρῶσσος.

Οὐαί! τὸ στῆθος της κτυπᾷ καὶ τὰ μαλλιὰ μαδίζει,
καὶ μετ' αὐτὰ τὰ δάκρυα καὶ τὰς πληγὰς σφογγίζει.

145 φ. 48α'. Κυττάξετε τοὺς πόδας της, ποῦν' ἀλυσσοδεμένοι,
καὶ οἱ μαστοί της παντελῶς εἰν' καταξηραμένοι.

Γυνὴ μεγάλη φαίνεται γεμάτ' ἀπὸ σοφίαν,
καὶ σῶμα ἔχει ἥρωϊκὸν καὶ φυσιογνωμίαν.

150 Γιὰ στοχασθῆτε, φίλοι μου, Τούρκου τὴν τυραννίδα.
πόσον σκληρῶς ἐσπάραξε ταύτην τὴν Ἐλληνίδα.

Ἄγγλος

Ἄς τὴν ὁμοίσωμεν λοιπὸν νὰ μᾶς εἰπῇ τὰ πάθη.

‘Ρῶσσος

Καλὸν εἶναι νὰ μάθωμεν τὸ πρᾶγμα πῶς ἐστάθη.

Γάλλος

Αὐτὸς κ' ἐγὼ πολλὰ ποθῶ, κ' εἶμαι περίεργος νὰ διῶ.

“Αγγλος”

- 155 Χαῖρε, κυρία Ἐλληνίς, γιατ’ εἶσαι δεδεμένη;
ποῖος σὲ κατεξέσχισεν, γιατ’ εἶσαι πληγωμένη;
Ἐξήγησέ μας φανερὰ τὰ τόσα βάσανά σου,
καὶ κάμε μας, παρακαλῶ, γνωστὸν καὶ τὸ ὄνομά σου;

‘Ελλὰς

- Τὸ ὄνομά μου εἰν’ Ἐλλάς, κοινῶς δὲ καὶ Γραικία.
ἡ πρὶν λαμπρὰ καὶ δυνατή, τώρα δὲ παναθλία.
160 Σεῖς δ’, ω̄ ξένοι, τίνες ἔστε καὶ πῶς ἥλθετε ω̄δε;
τίς, ἡ πατρὶς καὶ γένος σας, ἵσως παρηγοροῦμαι;

Τῷ ‘Ρώσσῳ

- Ἐὰν καλῶς γνωρίζετε αὐτοὺς τοὺς καλογήρους,
καὶ ἀπ’ τοὺς ἄρχοντας πολλούς, ὡσὰν αὐτοὺς ὅμοιούς.
ποτὲ δὲν τοὺς ἐστέλνετε νὰ ζοῦν στὸ μοναστῆρι,
165 οὔτε τοὺς ἄρχοντας αὐτοὺς διιυίως στὸ Σιμπῆρι.

Τῷ Γάλλῳ

- Μὰ καὶ ἔσύ, Γάλλε, θαιμάζεις;
φαινεταί μοι πῶς μὲ παιίζεις.
“Αν ἔσεις αὐτῶν τὴν δόξα;
δὲν κρεμίζατε μὲ τόξα.
170 Κι’ ἀν δὲν στοῦνταν γκιλλούτινα
σεῖς ἔχάνεσθε ἀπ’ τὴν πεῖνα.

Τῷ “Αγγλῷ

- Ἐὰν ἔσεις τὸν πάπαν γνωρίζετε καλόν,
φιατὶ τὸν κάθε χρόνον τὸν κάνετε πλαστόν
Λοιπὸν μὴν ἀπυρείτε πῶς εἶναι δπαδοί,
175 καθένας τὸ γνωρίζει καὶ μέσα τὸν πονεῖ.
Τὰς πληγὰς καὶ τραύματά μου,
ποῦ μοῦ δίδουν τὰ παιδιά μου
“Ἐχοιν ἵσως καὶ αἰτίαν,
ὅτι γίνονται μὲ βίαν.
180 Πῶς δὲ νὰ ἀλησμονήσω,
καὶ παντοῦ νὰ μὴ κηρύξω,
“Οτι σεῖς εἰσθε αἴτια,
ποῦ ὑποφέρω³ γὼ μυρία!
Βλέπετε ταύτας τὰς πληγὰς ποῦ ἔχω στὸ κέφαλι.
185 καὶ ἄλλας πάνω στὴν καρδιά, μία κοντὰ στὴν ἄλλη.

(1) Κῶδ. γιὰ χούτινα. (2) Κῶδ. χάνεσθε. (3) Κῶδ. ὅπου φέρω.

ὅλας πὸ σᾶς τὰς ἔλαβα χωρὶς φιλανθρωπίαν.
σεῖς μὲ τὴν εὐεργέτιν σας δεῖξατ' ἀχαριστίαν.

Τρεῖς μάχαις Ρῶσσος ἔδειξε ναντίον Τουρκίας.
τὰ τέκνα μου ἐσύνακεν ἀπὸ πολλὰς οἰκίας.

190 Ἐγγράφως τὸ ὑπόσχετο πῶς νὸ τὰ λευθερώση.
μὰ ἔχθρικῶς ἀπόβλεπε σκληρὰ νὰ τὰ σκλαβώσῃ.
Δὲν ἔφθασε ποῦ σφάγησαν τόσον Ἑλληνες μαζί του,
ἄλλος ἔσβυσε καὶ ἄλλους πολλοὺς ἥσυχως τὸ σπαθί του.

"Αρχισε καὶ ἡ Γαλλία,
195 νὰ κηρύττῃ ἐλευθεροία.
"Ἐφθασε στὰ σύνορά μου,
καὶ ηὔξησε τὰ βάσανά μου.
"Υβριζε τὴν τυραννία,
μὰ διψοῦσε γιὰ σολδάτοι,
φ. 49α' 'Η Ρωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία,

βλέποντές τους στὴν Γραικία,
"Ἐτοεξαν νὰ τὸν ἔξωσουν,
γιὰ νὰ μὴ μὲ ἐλευθερώσουν.
Τρέχει ἡ μία πληγωμένη,
205 νὰ ἡ ἄλλη κομπασμένη.
Τοὺς ἀγαρηνοὺς νὰ σώσουν,
καὶ ἐμὲ νὰ θανατώσουν!

Δὲν εἰσθε σεῖς ποῦ λάβετε τόσα μεγάλα φῶτα;
ἀπὸ τὰς βίβλους τῶν σοφῶν, ἀπὸ τὰ παιδιά μου.⁴ πρῶτα;
210 Καὶ ἐὰν ἐσεῖς δὲν εἴχετε κείνων τὰς ἐρμηνείας,
ἀκόμη θέλετε εὑρίσκεσθαι δοῦλοι τῆς ἀμαθείας.
Καὶ πάλιν ἀν μὲ βγάζετε ἀπὸ τὴν τυραννίαν,
εὐθὺς αἱ Μοῦσαι ἀδουσι νέαν φιλοσοφίαν.
καὶ τότε ἐσεῖς μανθάνετε πολλὰ ποῦ δὲν νοεῖτε,
215 ἀπὸ τὰ τέκνα μου αὐτὰ ποῦ τώρα τυραννεῖτε.
Μὰ ποῦ φιλανθρωπία! λείπει ἀπὸ σᾶς φιλία.
τρέχει ἡ κακία!

Λόγω φωνεῖτε, πῶς μὲ πονθεῖτε.
ὦ τῆς κακίας, καὶ ἀχαριστίας
καὶ τῆς ὑμῶν ἀκρας ἀπονίας!

IB'.

1 Δεῦτε παιδες τῶν Ἑλλήνων,
δοκιδός τῆς δόξης ἡλθεν,
ἄς φανῶμεν ἀξιοι ἐκείνων
[ποῦ μᾶς δῶσαν τὴν ἀρχὴν]
Ἑλληνες ἄγωμεν,
τὰ ὅπλα ἄς λάβωμεν,
τὸ αἷμα ἔχθρῶν ποταμηδὸν
ἄς τρέξῃ πρὸ ποδῶν (ἐκ β'). "

(1) Κῶδ. σύ. (2) Κῶδ. ἔχθρὸς τά. (3) Κῶδ. Βλέποντές τον. (4) Κῶδ. ποῦ τὰ παιδιά μου. (5) Τὰ ὅπλα ἄς λάβωμεν—Παιδεῖς Ἑλλήνων ἄγωμεν, Π. (6) Προβλ. παρ' Αὐλωνίτη : Τὸ αἷμα τῶν τυράνων—ἄς τρέξῃ πρὸ ποδῶν (ἐνθ' ἀνωτ.).

- φ.49β'. 2 Ἀποσείσωμεν ἀνδρείως¹
τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίδος.
Ἐκδικήσωμεν πατρίδος,
τόσον² ὄνειδος αἰσχρόν. "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 3 "Οὐεν εἰσθε· τῶν Ἐλλήνων,
κόκκαλα ἀνδρειωμένα.
Πνεύματα ἐσκορπισμένα,
τώρα λάβετε πνοήν. "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 4 Στὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγός μου,
ἀπ' τοὺς τάφους [σας] νὰ βγῆτε,
τὴν πατρίδα σας νὰ δῆτε,
τὸ πῶς κλαίει καὶ θρηνεῖ.³ "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 5 Μὴν ἐλπίσωμεν εἰς ἔνους,
ἀλλὰ μόνον στὴν ἀνδρείαν,
καὶ Ἐλλήνων τὴν καρδίαν,
ἥ πατρὶς νὰ λυτρωθῇ. "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 6 Τῶν Ἐλλήνων δεῦτε παιδες,
ἥ πατρίς σας σᾶς φωνάζει,
λυιρωτὸς σᾶς ὀνομάζει,
τῆς σκλαβιᾶς καὶ τοῦ ζυγοῦ. "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 7 Δὲν αἰσχύνεσθε, δὲ παιδες,
ἥ πατρίς σας ἥ γλυκεῖα,
νάναι εἰς τὴν τυραννία,
μέχρι τοῦδε μὲ ἐσᾶς; "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 8 Δεῦτε παιδες, δεῦτε τέκνα,
κόκκαλα ἀνδρειωμένα,
στέψατε καλὸν Πδιμένα,
ἥ πατρίς σας τὸν ζητεῖ. "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- φ. 50α' 9 Φθάνει πλέον ἥ ἀργία,
καὶ ἥ τόση ὀκνηρία,
"Ἐλληνες, καὶ τυραννία,
δὲν ἡκούστηκέ ποτε! "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 10 Νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι,
ψάλλατε το μὴ φοβᾶσθε,
«Γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε,
μεθ' ἡμῶν γὰρ ὁ Θεός». "Ἐλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.
- 11 'Ιερὲ πατρίδος ἔρως,
σὺ τὴν δίψαν λευθερίας,

(1) Ἄς πατήσωμεν ἀνδρείως Π. (2) κάθε Π. (3) Συναχθῆτε δλα ὁμοῦ—τὴν Ἐπιάλοφον ζητεῖτε—καὶ νικᾶτε πρὸ παντοῦ. Εἴτα ἀκολουθεῖ: Σπάρτη, Σπάρτη κτλ. ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἔνθα λείπει μόνον ἥ ἐπιφδός· τὰ δ' ἐφεξῆς δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Παρθενῶνι.

άναψόν μας στὰς καρδίας,
σὺ γενοῦ μας ὁδηγός. Ἔλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.

- 12 Σὺ παράσχ¹ ἀκαταπαύστως
κράτος τῶν βραχιονῶν μας,
ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν μας,
θρίαμβον παντοτεινόν. Ἔλληνες ἄγωμεν κ.τ.λ.

ΙΓ'.

- 1 Αὔστρια ἡ μοιχαλίς,
ἡ πόρνη καὶ ἡ τυραννίς.
παρέδωκεν εἰς φόνον,
στὴν Τουρκιά, μπρὸς παιδιά.
- 2 Πήγαν, Ἀργέντην², ιατρόν,
κ³ Ἀντώνιον τὸν Κορωνόν,⁴
μ⁵ ἄλλους τέσσαρας ὅμοίους,
διὰ νὰ τοὺς φονεύσουν.
Μὲ φωτιὰ εἰς τὴν Τουρκιά,
μὲ χαρὰν εἰς τὴν καρδιά.
- 3 Μ⁶ διιν γυρίσῃ ὁ τροχός,
κι⁷ ἔλθῃ καὶ ταύτης ὁ καιρός,
τότε πλέον⁸ νὰ φανῶμεν,
καὶ ἔχθροὺς νὰ ἕδικηθῶμεν.
Μὲ τ⁹ ἄρματα στὰς χεῖρας,
μὲ χαρὰ εἰς τὴν καρδιά,
μὲ φωτιὰ εἰς τὴν Τουρκιά.
- 4 Δουδούμηδες φαρδιὰ¹⁰ φοροῦν,
χωρὶς πιλιάφια δὲν μποροῦν.
Δίχως νὰ φᾶν πεθαίνουν,
μιὰ ὥρα δὲν προσμένουν.
Καὶ σεῖς, μπρὸς παληκάρια,
ποῦ εἰστε σὰν λιοντάρια·
φ 50β τρέξατε στὸ αἴμα.
Μει¹¹ ἄρματα στὰς χεῖρας·
μὲ φωτιὰ εἰς τὴν Τουρκιά,
μὲ χαρὰ εἰς τὴν καρδιά.
- 5 Ὄλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν,
καὶ τοὺς τυράννους των νικοῦν,¹²
καὶ τοὺς ἔξολοθρεύουν.
Κ¹³ ἡμεῖς ὡς πότ τύπομονή,
καὶ νὰ μὴ βγάζωμεν πνοή,
στὸν βόρβιον πεσμένοι!
σὲ φυλακὴ σὲ λύπη,
ἄδικα, ἄδικα, ἄδικα, ἄδικα.
- 6 Ἀλέξανδρε ποῦ εἰσαι νὰ βγῆς
ἀπὸ τὸν τάφον καὶ νὰ διῆς,¹⁴
τῶν Μακεδόνων πάλιν,
ἀνδρείαν τὴν μεγάλην,
πῶς τοὺς ἔχθροὺς κτυποῦνε ::
Μὲ τ¹⁵ ἄρματα στὰς χεῖρας
μὲ φωτιὰ στὴν Τουρκιά,
μὲ χαρὰν εἰς τὴν καρδιά.
- 7 Ο Λεωνίδης ποῦ νὰ ζῆ,
μὲ τοὺς τριακοσίους του μαζί,,
νὰ ίδῃ τὸν Σπαρτιάτην,
πῶς δίχνεται σὰν τ¹⁶ ἄτι.
Τραβῷ, κτυπᾷ, θερίζει ;
Μὲ τ¹⁷ ἄρματα στὰς χεῖρας
μὲ φωτιὰ εἰς τὴν Τουρκιά,
μὲ χαρὰ εἰς τὴν καρδιά.
- 8 Ω¹⁸ Ἀθήνα, βοήθησον,
Ἐλληνας ἐπιστήριξον,
Τοῦρκον νὰ ξολοθρεύσουν,
Ἐλλάδα νὰ παντρεύσουν·
γένοιτο, γένοιτο, γένοιτο!

(1) Κῶδ. Παράσχου, λέξις ἐκκλ. (2) Κῶδ. Ἀργέταν. (3) Κῶδ. Κορωνόν.
(4) Κῶδ. πλειά. (5) Κῶδ. φορδιά. πρβλ. «Κέντουκλα φαρδέα ἐνδύοντα τὸν στρα-
τιώτην μετὰ τῶν δπλων» (Λέων, ἐν Τακτ.) καὶ Δουμάνια πλατιὰ φοροῦν (Γούδα.
Β' σ. 152) (6) ΚΠ. δρμοῦν. (7) Κῶδ. καὶ νὰ ίδῃς.

ΙΔ:

1

Ποιὰ Ἑλληνικὴ καρδιά,
νὰ θωρῇ μὲν ἀδιαφορία,
τόσα γένη εἰς τὴν γῆν :

“Οτι ζοῦν μὲν ἐλευθερίαν,
μὲν σοφίαν καὶ ἀνδρείαν
καὶ Ἑλληνικὴν μορφήν :

2

Τὸ ποτὲ σοφὸν καὶ ἀνδρεῖον
νὰ θωρῇ εἰς τὸν ζυγόν.

Καὶ ως δρφανὸν παιδίον,
νέον ἀγνοῦ τὸ μεγαλεῖον
ἀρετῶν πραγονικῶν :

3

Κόκκαλα ἀνδρειωμένα,
τῶν Ἑλλήνων σκορπισμένα,
ἔως πότε εἰς φυγήν :

Κινηθῆτε κατ’ ἴδιαν
καὶ ἔλατε μὲν ἀνδρείαν,
στῶν ἥρώων τὴν πηγήν.

4

φδ1α’ “Οπλα φέρετε σοφίας,
τῆς μητρὸς τῆς ἀριστείας,
ἡ πατρίδα τὰ ζητεῖ.

Ἐπειδὴ δὲ τυραννία
τῆς τὰ ἀρπαξε μὲ βίᾳ,
καὶ εἶναι πρὸ πολλοῦ γυμνή.

5

Νὰ φυλάξῃ τὰ παιδιά της,
μέσου εἰς τὴν ἀγκαλιά της,
δροῦ τρέχουν δῶ κι ἔκει.

Γιὰ νὰ φύγουν τὴν σκλαβίαν,
καὶ νὰ βροῦν ἐλευθερίαν.
ποῦ τὴν ἔχουν πατρική.

6

ΙΙλούτων ἄρχων ³, ἐκ τοῦ ἄδου,
στεῖλε τὸν Ἀλκιβιάδη,
ἥ κανέναν σὰν αὐτόν.

Μέντη πνεῦμα νὰ συντρίψῃ,
καὶ εὐθὺς νὰ ἔξαλείψῃ,
τῆς πατρίδος τὸν ζυγόν.

7

Στεῖλε δῆμος τὸν Σωκράτη,
νὰ ἀρχίσῃ νὰ διδάξῃ,
τῆς πατρίδος τοὺς νέούς.

Φιλοσόφους νὰ ποιήσῃ,
ἥρωας νὰ σχηματίσῃ,
ἀμαθεῖς καὶ τοὺς δειλούς.

8

Ἐπειδὴ καὶ τὸ μαντεῖο
τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκεινο,
τὸ προλέγει φανερά.

ἀπὸ ἀρετὴν εἶναι χρεία,
νὰ ἀναζήσῃ δὲ πατρίδα,
καὶ εὐθὺς τὴν ἔξυπνη.

9

Εἰ δὲ νοῦν ἔχεις, Πυθία
ἐκφωνεῖ ταῦτα μὲ βίᾳ,
ἢ ἀπόγονοι σοφῶν.

Ἐμψιχα πυκνὰ βιβλία,
καταβάλλουσι τὴν ὕδρα,
καὶ τὴν φέρουν εἰς χαιμόν.

(1) Ἐξέπεσεν εἰς στίχος ἵσως: μέγα ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. (2) Κῶδ. ἀγνοεῖ,
ἄνευ τοῦ νά. (3) Κῶδ. ἀρχαῖε. (4) Ο Ιωάννης Ἐμμανουὴλ ἀπεφήνατο κατὰ τὴν
ἀνάκρισιν ὅτι θεωρεῖ τὰ βιβλία ὡς «τὰ δλιγώτερον ἐπικίνδυνα μέσα, δι’ ὃν θά
ἡδύνατο νὰ παρασκευασθῆται ἢ ἐλληνικὸν ἔθνος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας
τού». (Legr.—Λαμπρ. σ. 95).

10

‘Η δὲ Ἀθηνᾶ ὁραῖος,
καὶ ὁ “Ἄρης ἀνδρεῖος,
ἔρχονται κι’ αὐτοὶ μαζί.
Οταν βλέπουν τὸν Σωκράτη,
νὰ ξυπνᾶ ἀπὸ τὸν ἄδη,
καὶ ν’ ἀρχίσῃ ν’ ἀνυζῆ..

11

“Αν δὲ Πλούτων ἢ δὲ “Ἄδης,
τοὺς ἀνδρείους ἀπολύσῃ,
ποῦ τοὺς ἔχει σφαλιστούς.
Τότε βέβαια ἡ Γραικία,
ἀπορρίπτει τὴν δουλεία,
χαίρουσα διμοῦ μ’ αὐτούς.

IE'.

- 1 Χρόνια πολλὰ εἰν' βλάμιδες
ποῦ Τοῦρκοι μᾶς κατάρπαξαν
φίλοι μου συμπατριῶται,
δοῦλοι νὰ εἴμεθα ώς πότε ;
φ. 51β'.
- 2 Βασίλειο, δόξαι καὶ τιμή,
πλούτη καὶ κτήματα μ' ὁρμή.
Παλληκάρια μ' ἀνδρειωμένα,
τὰ σπαθιά σας γυμνωμένα..
- 3 Παιδιὰ γυναῖκες, κόρες σας,
καὶ ὅσα ἄλλα φίλτατα,
Παλληκάριά μου τυράννους,
κόψατε σὰν τοὺς κοράκους,
- 4 Μὲ βία καὶ ἀπανθρωπιά,
μᾶς τὰ σκλαβώνουν τὰ σκυλιά.
Συναχθῆτε παλληκάρια,
βούξατε σὰν τὰ λιοντάρια.

ΙΣΤ'.

“Ελλάς, παμπόθητη² πατρίς,
ποῦ τόσους χρόνους ἀσθενεῖς,
ἀνάστι, θι καὶ βλέψον τώρα νὰ ιδῆς.
εὔοσμα ἀνθη ποῦ πάντα κατοικεῖς.

Τὸ πῶς οἱ κρίνοι ἀνθησαν,
καὶ ώς ἀμπέλια βλάστησαν,
μεταξὺ πολλῶν ἀκανθῶν.

(1) Βαθμὸς τῆς Φιλ. Ἐταιρίας=ἀδελφοποιητός. Βλ. Δοκίμιον Φιλήμονος:
σ. 183. (2) Κῶδ. παμπόθητε.

Εύχόμενα τὸ λοιπὸν
ἀρχὴν καὶ τέλος ἀγαθόν.

Ἐτούτους δὲ τοὺς ἀνθιούς,
τοὺς γνησίους σου υἱούς,
Ποῦ ἀνδρείως μέ τα ὅπλα στέκονται
στὸν πόλεμον σὰν τὰ λιοντάρια δίχυνονται.
μὲ μέγαν ἐνθουσιασμὸν
καὶ φρόνημα Ἑλληνικόν.
πρὸς φθορὰν ἔχθρῶν τῶν Τουρκῶν.

(Ἡρωας ὡς τὸ πρῶτον κινοῦντες τῶν ἀνθρώπων.
Μὴ δίσταζε· αὐτοὶ ἐπιποθοῦσι
ἔκει νὰ σὲ ἰδοῦσι.

προστάτις νὰ μετρῆσαι, μητέρα νὰ καλῆσαι,
Μουσῶν χορός, Ἑλλήνων θυγατέρες.
χρόνου χρυσοῦ.
στρέψατε στὴν πατρίδα,
ἔξ ἥς τὴν πορφυρίδα
ἔλαβατε κοινήν.

Αὐτὴ πολλοὺς πέμπει νὰ ἀνιχνεύσουν,
καὶ νὰ σᾶς προσκαλέσουν,
πάλιν στὸν Παρνασόν.
Μοῦσαι τότε θὲ νὰ εἰσθε,
καὶ θὲ νὰ μετρῆσθε, εἰς τὸν αὐτῆς λαόν) ¹.

ΙΖ'.

φ. 52 α' Στίχοι τινὲς οὓς ἔξεφώνησεν ὁ σοφάτατος Κοραῆς,
ἐμβαίνοντος τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου
εἰς τὸ Παρίσ(σ)ιον.

«Ο Ἀλέξανδρος δὲ μέγας αὐτοκράτωρ Ῥωσσικός.
ἰδοὺ νικητὴς ἐμβαίνει στὸ Παρίσιον² ὡς εἰκός.
Αὐτὸς μόνος ἐδυνήθη ν' ἀφανίσῃ ἐν' ἔχθρον.
ὅστις ἥτον τόσα ἔτη νικητὴς πολλῶν ἐθνῶν.

5 ςαίρετ³ ὅλη ἡ Γαλλία εἰς τὴν πίπτωσιν αὐτοῦ,
καὶ καταφίλει τὰς χεῖρας τοῦ δικαίου νικητοῦ.
Ῥίπτει ἀπὸ τὴν χαράν της δάκρυα ποταμηδόν,
καὶ εἰς τὴν ἀπάντησίν του τρέχουν Γάλλοι σωρηδόν,
Ἐπαυσεν ἥ τυραννία, Αὐτοκράτορ, διὰ σοῦ

(1) Βλέπε ἐν ἀρχῇ. (2) Κῶδ. εἰς τὸ Παρίσιον.

- 10 σοῦ εἰς ὁ ἐλευθερωτής μας· οὐδεὶς ἄλλος, εἰ μὴ σοῦ.
"Ισως ἵσως εἰς τὰ χεῖλη, ἢν δὲν ἥσουν βασιλεῦ!
πάντοτε τοὺς θέλομεν ἔχειν τὸ ἄλλοιμον! καὶ φεῦ!
"Ολη ἡ Φράντζα, ἡ Εὐρώπη, καὶ τὸ πᾶν ὅλον μαζί.
διὰ σοῦ ἡλευθερόθη, διὰ σοῦ καὶ ἀναζεῖ.
- 15 Σὲ τὰ ἔθνη καὶ δοξάζουν τὸν μονάρχην τὸν σοφόν.
καὶ σοῦ γείρουν ἀνδριάντα εἰς τὰ ὑψη τῶν νεφῶν.
Μέγαν εἰς σὲ ἐκφωνήσει ἡ Εὐρώπη ἐν ταῦτῷ,
οὗτος βέβαια ὁ τίτλος σοὶ ἀρμόζει καθ' αὐτό.
Αἰχμαλωτισμένη ὅλη στὸν τυραννικὸν ζυγόν.
- 20 ἐτρεχε πικρῶς τὸ αἷμα τῶν ἀπείρων της πληγῶν.
Κλαυθμοί, στεναγμοί, καὶ πόνοι ἡτον ἡ ἀνταμοιβή,
τοῦ τυράννου Βοναπάρτου, χωρὶς καν νὰ παραβῇ.
οὔτε καν νὰ μετριάσῃ τὴν ἀκούραστον σειράν,
νικῶν καταιματωμένων καὶ τῆς δόξης τὴν φοράν.
- φ.52β' 25 "Ἄς ἀποβληθῇ τοῦ θρόνου, ὡς ἀχρεῖος βασιλεύς.
καὶ τὸν στέφανον ἃς λάβῃ νέος ἄλλος βασιλεὺς
Βασιλεὺς ἃς γείνη πάλιν τῶν Βουρβόνων γενεὰ
κ' ἡ Γαλλία ἃς ἀναγείνη δυνατὴ καὶ ἴσχυρά.
"Ἐν τῷ μέσῳ τῶν θριάμβων, Αὐτοκράτορ νικητά.
30 μέμνησο καὶ τῆς Ἐλλάδος, ποῦ προσμένει καὶ ζητᾷ.
Λῦσον καὶ ἐλευθέρωσέ την ἀπὸ τὸ τυραννικόν.
ἔθνος βαρβαρον κι' ἀχρείον τοῦτο τὸ Ὀθωμανικόν.
"Ἡλθε τῆς ἐλευθερίας ἡ στιγμὴ καὶ ὁ καιρός,
στρέψον κ' εἰς αὐτὴν τὸ βλέμμα, ὡς μονάρχης Ἰλαρδός.
35 Σῶσον, λῦσον, ὃ γεννῆτο, τὰς ἀλύσσεις τῶν υἱῶν,
κι' ἐλευθέρωσον τὸ πάλαι τὸν λαμπρότατον λαόν.
Πλέον πίπτει ἡ τυραννία τοῦ λαοῦ τοῦ Γαλλικοῦ,
μὲ αὐτὴν ἃς πέσῃ πάλιν καὶ τοῦ ὁθωμανικοῦ.
"Ἡ Σερβία ἀπετινάχθη ἀπὸ τὸ βαρβαρικόν,
40 ἀλαζονικὸν κι' ἀχρεῖον ἔθνος ἀνατολικόν.
Πελοπόννησος, Ἀθῆναι, Ιωνία καὶ Τροφάς.
Καὶ αἱ νῆσοι Ἀρχιπελάγους Κύπρος, Κρήτη καὶ Τροιάς,
τέλος ἔλαβον, ἐξ ὅτου ἀρχισε νὰ διοικῇ.
Σαρδανάπαλος ἀφ' ὅτου τὴν Εὐρώπην κατοικεῖ.
45 "Ἐσε μόνον, Αὐτοκράτορ, σὲ γνωρίζει νικητήν,
καὶ σὲ μόνον ἡ Γραικία θέλ' ἔχειν ἐλευθερωτήν.
"Ιλαρὸν τὸ ἄγαλμά σου ἐν τῷ μέσῳ τῶν Μουσῶν,
θέλει στῆσαι αὐτὴν ἀμέσως εἰς τὸ ὅρος Παρνασσόν!
Κ' εἰς αὐτὸν θέλει χαράξειν χαρακτῆρα τὸν χρυσόν,
50 ζώοις, λυτρωτὰ τοῦ κόσμου, καὶ μονάρχα τῶν Ρωσσῶν».

Τέλος τῆς Τραγῳδίας τοῦ σοφεῦ Κεραπῆ.

III.

φυλ. 53α'.

'Ατζέμ ἀσιράν.

1

Ἡ οὐράνιος σοφία
δλων τῶν καλῶν αἰτία,
φκοδόμησε ναὸν
θείον ἐπὶ γῆς καλλίστως,
ἴνα ἀγιάζει ἀρίστως
τὸν θεόλεκτον λαόν.

2

Καὶ ἐσύστησεν ἀγγέλους,
τοῦ αἰῶνος ἔως τέλους,
ώς ἀστέρων φαιενούς,
θείους ἐπὶ γῆς προστάτας,
ἐπιγείους πρωτοστάτας,
κήρυκας παντοτεινούς.

3

Τέτοιον λαμπρὸν ἀστέρα,
στὸν περικαλλῆ αἰθέρα,
οἴκου τούτου τοῦ σεπτοῦ,
ἥδη βλέπομεν αὐγάζει,
καὶ χαρὰν νὰ προβιβάζῃ,
ἀρχιθύτου ἐκλέκτου.

4

Ωσὰν ἥλιος προβαίνει,
ἄπαν χαλεπὸν λειαίνει
φαίνεται ἄγαν θαυμαστός,

μὲ τὸ νᾶναι τῆς σοφίας,
κηδεμῶν καὶ εὐσεβείας
γόνος λίαν ἐραστός.
Τέτοιος μὲ τὸ νὰ εὐρέθη,
διὰ τοῦτο καὶ ἐτέθη,
εἰς τὸν ὑψιστὸν βαθμόν,
ἀγωνίαν τοῦ αἰῶνος,
καὶ τὸ βάρος τοῦ χειμῶνος
διαλύει φανερά,
καὶ μεγάλην παγκαρπίαν
κάθε εἴδους εὔτυχίαν.
προμηνύει σταθερά.

5

Οἱ πιστοὶ λοιπὸν προθύμως,
καὶ φιλόμουσοι εὐθύμως
εὔχεσθε παντοτεινῶς,
καὶ στερέωσιν ἀξίαν,
τὴν διαμονὴν αἰσίαν,
πρόσκυνοῦντες ταπεινῶς.

6

Νὰ λαμπρύνει αὐτὸν τὸν οἶκον,
μετὰ πάντων τῶν κατοίκων
ὅ λαμπρὸς αὐτὸς ἀστήρ,
Κύριλλος ἀριστὸδότης
ὅ καλὸς ἡμῶν δεσπότης
ἐκκλησίας ὁ φωστήρ.